

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN
KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA TKDK'LARIN
ETKİNLİĞİ: KARS ÖRNEĞİ
HAZIRLAYAN
Berkay ÇELİK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN
Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
Kars- 2019**

T.C.

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN
KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA TKDK'LARIN
ETKİNLİĞİ: KARS ÖRNEĞİ**

Berkay ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman ve Jüri Üyeleri
Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
Doç. Dr. Erkan TOKUCU
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Orkun ORAL**

Kars - 2019

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Berkay ÇELİK tarafından hazırlanan “*Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Kurumsallaşması Bağlamında TKDK’ların Etkinliği: Kars Örneği*” başlıklı bu çalışma, .../.../2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans** tezi olarak **oy birliğiyle kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

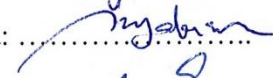
Başkan : Doç. Dr. Erkan TOKUCU

İmza:

Üye : Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Orkun ORAL

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Kurumsallaşması Bağlamında TKDK’ların Etkinliği: Kars Örneği**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**In the Context of Institutionalization of Rural Development, Efficiency of ARDSI’s in Turkey: Kars Example**” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

05 /09 / 2019

Berkay ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA: POLİTİKALAR VE STRATEJİLER

1.1. Kırsal Kalkınma Politika ve Stratejileri	3
1.2. Kırsal Alan Kavramı	4
1.3. Kırsal Kalkınma Kavramı	5
1.4. Kırsal Kalkınma Politikalarının Doğuşu.....	8
1.5. Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politika ve Stratejileri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMADA KURUMSALLAŞMA

2.1. Kırsal Kalkınmanın Yönetimi ve Kurumsallaşması	17
2.2. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma Yönetimi	20
2.3. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma Programları ve Uygulamaları.....	22
2.4. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Yönetimi	31
2.5. Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Politikaları	32
2.6. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Kurumları.....	37
2.6.1. Kalkınma Ajansları	37
2.6.2. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK).....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD UYGULAMALARI VE KARS ÖRNEĞİ

3.1. IPARD 1 ve IPARD 2 Programlarının Kapsamı ve Genel Durum.....	48
3.2. Kars İlinde IPARD 1 Dönemi Yatırımları	51

3.3. Kars İlinde IPARD 2 Dönemi Yatırımları	60
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TKDK’LARIN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: KARS ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Metodolojisi	62
4.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	62
4.1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları.....	62
4.1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	63
4.1.4. Verilerin Analizi ve Değerlendirmesi	64
4.2. Araştırma Bulguları ve Analizi	64
4.2.1. Frekans (Yüzdeler) Analiz Tabloları	64
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	87
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	100

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMANIN KURUMSALLAŞMASI
BAĞLAMINDA TKDK’LARIN ETKİNLİĞİ: KARS ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Berkay ÇELİK
Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
2019 –IX + 100

ÖZET

Ülkeler kalkınmışlık açısından farklı seviyede bölgeler barındırmaktadır. Kalkınma farklılıklarının ekonomik ve toplumsal gelişme düzeylerinin dengesizliği ile sonuçlanması tüm ülkelerin sahip olduğu ortak bir sorundur.

Günümüzde her ülke, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması için politika üretme gayreti içindedir. Politika arayışlarına özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu yıkımın olumsuz etkilerini bertaraf etmek amacıyla hız verilmiştir.

Kırsal kalkınma politikaları yöre insanının ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarını artırmak, yaşam düzeylerini iyileştirmek ve halkın toplumsal kalkınmaya etkin katılımını teşvik etmek maksadı ile uygulamaya konmaktadır.

Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi için bilhassa tarım, turizm ve yenilenebilir enerji sektörlerinde üretim gerçekleştiren yapıların uyumlu hale getirilmesi amacıyla ilgili sektörlerle yönelik destekleme fonları oluşturulmuştur. Bu fonların yönetilmesi ve destek mekanizmasının bir bütün halinde çalıştırılabilmesi için de bazı kamu kurumları kurulmuştur.

Gerek bölgesel kalkınma ajansları gerekse kısmen AB destekli fon kullanan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu gibi kurumlar bölgesel ve kırsal kalkınmanın sağlanması için faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada, kırsal kalkınmanın önemi, “kırsal kalkınma” fikrinin ortaya çıkışı ve Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye’deki uygulama örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, IPARD, TKDK, Kars, Yatırım.

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS
IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONALIZATION OF RURAL
DEVELOPMENT, EFFICIENCY OF ARDSI's IN TURKEY: KARS
EXAMPLE
MASTER'S THESIS
Berkay ÇELİK
Assoc. Prof. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
2019 – IX + 100

ABSTRACT

Countries have different regions in terms of development. It is a common problem of all countries that differences in development results in an imbalance of economic and social development levels.

Today, every country is in an effort to produce policies to eliminate regional disparities. The search for policy has been accelerated, in particular, in order to eliminate the negative effects of the destruction caused by the Second World War.

Rural development policies are implemented in order to increase the economic, social and cultural opportunities of the local people, improve their living standards and encourage the active participation of the people to the social development.

In the process of accession to the European Union, production support funds are created in order to harmonize the structure of agriculture, tourism and renewable energy sectors for the purpose of eliminating the disparities between regions in Turkey. In order to manage these funds and to run the support mechanism as a whole, some public institutions have been established.

Both the regional development agencies and the institutions such as the Agriculture and Rural Development Support Institution, which use partially EU funds, operate to ensure regional and rural development. In this study, the importance of rural development, the emergence of the idea of "rural development" and practice examples in European Union countries and Turkey were examined.

Keywords: Rural development, IPARD, ARDSI, Kars, Investment.

ÖNSÖZ

Kırsal alanlarda yaşayan insanların kentlerde yaşayan insanlara göre daha sınırlı olanaklara sahip olması, ülkelerin bu insanların yaşam standartlarını yükseltmek, gelir seviyelerini artırmak ve kır-kent arasındaki fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla politika üretmesini zorunlu kılmıştır.

OECD tanımlamalarına göre toplam 10.193 km²lik yüz ölçümünün 8.145 km²si yani %79,9'u kırsal alan niteliği taşıyan Kars ilinde, kırsal kalkınmanın sağlanması amacı ile gerek TKDK gerekse SERKA tarafından yatırım destekleri verilmektedir. Kars ilinin kırsal kalkınmasının TKDK açısından ele alındığı “Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Kurumsallaşması Bağlamında TKDK’ların Etkinliği: Kars Örneği” başlıklı bu Yüksek Lisans teziyle hem yerli literatüre naçizane bir katkı sağlamayı hem de verilen desteklerin Kars ili üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçladık.

Şahsımı bu konuda araştırma yapmaya yönlendiren ve çalışma boyunca kıymetli katkılar sunan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca yanımda olan, manevi olarak yardımlarını bir an olsun esirgemeyen kıymetli aileme, çalışmamın her aşamasında öneri ve yardımları ile katkı yapan Serap DÖNMEZ’e, teşekkürü borç bilirim.

.../.../2019

Berkay ÇELİK

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansı
BM	: Birleşmiş Milletler
CARDS	: Community Programme for Assistance, Reconstruction, Democratization and Stabilization
ÇKA	: Çukurova Kalkınma Ajansı
DB	: Dünya Bankası
DG-AGRI	: Directorate- General for Agriculture and Rural Development
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAGGF	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonları
ESF	: Avrupa Sosyal Fonu
FIFG	: Balıkçılık Yönlendirme Finansal Aracı
IPA	: Instrument for Pre-Accession
IPARD	: Instrument for Pre-Accession Rural Development
ISPA	: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession
İBBS	: İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MARKA	: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
MEVKA	: Mevlâna Kalkınma Ajansı
NUTS	: Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü

- OKA** : Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
- OTP** : Ortak Tarım Politikası
- PHARE** : Pologne et Hongrie Assistance Pour la Restructuration Economique
- SAPARD** : Special Accession Programme for Agriculture and Rural
Development
- SERKA** : Serhat Kalkınma Ajansı
- TKDK** : Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- TVA** : Tennessee Valley Authority

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Bölgesel Politika Yaklaşımında Meydana Gelen Değişimler.....	14
Tablo 2.1: Avrupa’da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Dönemleri.....	18
Tablo 2.2: IPA Fonlarının Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon €).....	26
Tablo 2.3: IPA I Dönemi (2007-2013) Türkiye Mali Yardım Miktarları (Milyon €)	27
Tablo 2.4: IPA I Dönemi AB Mali Yardımının Ülkelere Göre Dağılımı	27
Tablo 2.5: IPA II Dönemi AB Mali Yardımının Ülkelere Göre Dağılımı	28
Tablo 2.6: AB’de Bölgesel Kalkınma Programları.....	30
Tablo 2.7: Türkiye’de Kalkınma Ajansları ve Görev Sahaları	40
Tablo 3.1: Kars İçin Çağrı Dönemleri Bazında Sayısal Veriler (TL).....	52
Tablo 3.2: Kars İçin IPARD 1 Dönemi Projelerinin Sektörel Dağılımı	54
Tablo 3.3: Kars İli Yatırımlarının İlçelere Göre Dağılımı	56
Tablo 3.4: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Süt Üretim Tesisleri.....	57
Tablo 3.5: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Et Üretim Tesisleri.....	58
Tablo 3.6: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Süt Ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi	58
Tablo 3.7: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Çiftlik Faaliyetleri.....	59
Tablo 3.8: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Kırsal Turizm.....	59
Tablo 3.9: Kars İçin IPARD 2 Destekleri	60
Tablo 3.10: IPARD Yatırımcılarının Cinsiyete Göre Dağılımı	61
Tablo 4.1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	64
Tablo 4.2: Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	64
Tablo 4.3: Katılımcıların Eğitim Düzeyi.....	65
Tablo 4.4: Katılımcıların Meslek Dağılımı	65
Tablo 4.5: Katılımcıların Yatırım Yaptıkları Sektöre Göre Dağılımı.....	65
Tablo 4.6: Katılımcıların İlgili Sektörde Deneyim Süresi	66
Tablo 4.7: İşletmelerde Aktif Çalışan Sayısı	67
Tablo 4.8: Katılımcıların Geçmiş Proje Deneyimleri	67
Tablo 4.9: Katılımcıların TKDK Desteklerinden Haberdar Olma Biçimleri.....	67
Tablo 4.10: Katılımcıların Proje Hazırlama Aşamasında Sorun Yaşamaları	68
Tablo 4.11: Projelerde Danışman Kullanımı	68
Tablo 4.12: Proje Hazırlama Sürecinde TKDK Yardımı.....	68

Tablo 4.13: Karşılaşılan Sorunlara Yönelik Öncelik Sıralaması (%)	69
Tablo 4.14: Yatırım Tutarı (TL).....	70
Tablo 4.15: Destek Tutarı (TL).....	70
Tablo 4.16: Maddi Olanakların Devamlılığı	70
Tablo 4.17: Ödenen Danışmanlık Ücreti (TL).....	71
Tablo 4.18: Katılımcıların TKDK Desteklerinden Tekrar Faydalanma İsteği.....	71
Tablo 4.19: TKDK Desteğinin Yeterliliği	72
Tablo 4.20: İşletmelerin Aktif Olarak Faaliyetini Sürdürme Durumu.....	73
Tablo 4.21: Katılımcıların “TKDK Kars’ın Kalkınmasında Etkili Olmuştur” İfadesine Katılım Düzeyi	73
Tablo 4.22: Katılımcıların “TKDK Destekleri Tutar Olarak Cazip ve Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi	74
Tablo 4.23: Katılımcıların “TKDK Proje Çağrı Dönemleri Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi.....	74
Tablo 4.24: Katılımcıların “TKDK Proje Değerlendirme Süreci Şeffaftır” İfadesine Katılım Düzeyi.....	75
Tablo 4.25: Katılımcıların “TKDK Proje Başvuru Çağrı Rehberi Yeterince Açık ve Anlaşılır Durumdadır” İfadesine Katılım Düzeyi	75
Tablo 4.26: Katılımcıların “TKDK Personeli, Projelerle İlgili Tatmin Edici Bilgilendirme Yapmaktadır” İfadesine Katılım Düzeyi	76
Tablo 4.27: Katılımcıların “TKDK’nın Canlı Hayvan Desteği Vermemesi Bir Eksikliktir” İfadesine Katılım Düzeyi.....	76
Tablo 4.28: Katılımcıların “TKDK’nın Sadece İnşaat ve Makine Desteği Vermesi Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi	77
Tablo 4.29: Katılımcıların “Yararlandığımız Destek, Hedef ve Beklentilerimizi Karşıladi” İfadesine Katılım Düzeyi.....	77
Tablo 4.30: Katılımcıların “Proje Döneminde Satın Alma Süreçleri (Makine Ekipman Alımı, İhale Vb.) Sorunsuz Geçti” İfadesine Katılım Düzeyi.....	78
Tablo 4.31: Katılımcıların “Ticari bankalar TKDK Destekleri Öncesi ve Sonrasında Finansman Konusunda Yardımcı Olmaktadırlar” İfadesine Katılım Düzeyi	78
Tablo 4.32: Katılımcıların “İlgili Kamu Kurumları (Tarım ve Orman İl-İlçe Müdürlükleri Veya Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri Vb.) TKDK Destekleri Öncesi ve Sonrasında Yardımcı Olmaktadırlar” İfadesine Katılım Düzeyi	79

Tablo 4.33: Katılımcıların “Destekten Sonra Üretim Verimliliğimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	79
Tablo 4.34: Katılımcıların “Destekten Sonra Bölgesel Düzeyde Rekabet Gücümüz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	80
Tablo 4.35: Katılımcıların “Destekten Sonra Ulusal Düzeyde Rekabet Gücümüz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	80
Tablo 4.36: Katılımcıların “Destekten Sonra İşletme Olarak Bilgi ve Yeteneğimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	81
Tablo 4.37: Katılımcıların “Destekten Sonra İşletmemizin Saygınlık ve Tanınırlığı Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	81
Tablo 4.38: Katılımcıların “Destekten Sonra Diğer Kuruluşlarla Bağlantılarımız ve İş Birliklerimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	82
Tablo 4.39: Katılımcıların “Destekten Sonra Ürün ve Hizmet Kalitemiz Yükseldi” İfadesine Katılım Düzeyi	82
Tablo 4.40: Katılımcıların “Destekten Sonra Müşteri Sayımız Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	83
Tablo 4.41: Katılımcıların “Destekten Sonra İstihdamımız Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi	83
Tablo 4.42: Katılımcıların “Destekten sonra ciromuz arttı” ifadesine katılım düzeyi	84
Tablo 4.43: Katılımcıların “Destekten Sonra Maliyetlerimiz Düştü” İfadesine Katılım Düzeyi	84

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Rostow'a Göre Kalkınmanın Beş Aşaması	10
Şekil 2.1: Kalkınma Ajanslarının Organizasyon Şeması.....	38
Şekil 2.2: TKDK Merkez Organizasyon Yapısı	43
Şekil 2.3: TKDK Taşra Teşkilatı Organizasyon Yapısı	47
Şekil 3.1: Çağrı Bazlı Başvuru Sayısı	53
Şekil 3.2: Yatırım Tutarlarının Sektörlere Göre Dağılımı (TL)	54
Şekil 3.3: Hibelerin Sektörlere Göre Dağılımı (TL).....	55
Şekil 3.4: İlçeler bazında yatırım tutarları	56

GİRİŞ

Kırsal kalkınma en kısa tanımı ile kırsal alanlarda yaşayan insanların günlük yaşantısına olumsuz etki eden dış koşulların iyileştirilmesi için yapılan faaliyetler bütünüdür. Kırsal kalkınma politikaları kırsal alanda yaşayan yerel halkın ekonomik, toplumsal, sosyal ve kültürel konularda daha fazla olanağa sahip olmalarını sağlamak, yaşam standartlarını iyileştirmek ve halkın kalkınmaya ilişkin faaliyetlere doğrudan katılımını teşvik etmek amacı ile uygulanmaktadır.

Kırsal kalkınma politikaları zaman içinde birtakım değişimler geçirmiştir. 1980'li yıllara kadar egemen olan tarımda yenilikçilik ve devlet müdahalesi yönlü bakış açısı 1980'lerden sonra yerini serbest piyasa, sürdürülebilir kalkınma, katılım ve yönetim gibi kavramlara bırakmıştır.

Günümüzde kırsal alanların kalkınmasında uluslararası kuruluşlar aktif rol üstlenmişlerdir. Örneğin Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ve AB gibi kurumlar bu çalışmalara uluslararası düzeyde öncülük etmektedir.

Avrupa Birliği bölgesel farklılıkları en aza indirmek konusunda büyük çabalar sarf etmektedir. Birliğin politikalarında bu farklılıkların azaltılmasına yönelik tedbirlerin yanında genel olarak kadınlara ve gençlere yönelik pozitif ayrımcılık yapılmakta ve çevrenin korunmasına önem verilmektedir.

Türkiye büyük ölçekte kırsal alana ve geniş bir kırsal nüfusa sahip olup kırsal nüfusu kentsel nüfusundan daha fazla olan bir ülkedir. Dolayısı ile Türkiye açısından kırsal kalkınma politikalarının uygulanması ayrı bir önem ve öncelik taşımaktadır.

Tanzimat Dönemi'ne kadar kırsal alanlar ile ilişkiler adalet, güvenlik ve vergi gibi temel konular çerçevesinde şekillenmiştir. Bu üç unsur haricinde kırsal bölgeler kamusal hizmetler açısından büyük ölçüde kendi haline bırakılmıştır. Tanzimat Dönemi'nden sonra kırsal alanlara yönelik bakış değişmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik politikalar dönemin şartlarından dolayı uygulanamamıştır. 1930 ve sonrasında beşer yıllık dönemi kapsayan iki sanayi planı hazırlanmış ve ilki

1934 yılında uygulamaya konmuştur. İkinci Sanayi Planı ise İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır.

Günümüzde Türkiye'nin geçmişten beri çözülemeyen önemli ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bölgeler arası gelişmişlik farkı ve büyük şehirlerdeki kontrolsüz büyüme sorunları halen devam etmektedir. Bu sebeplerle bölgesel kalkınma kurumlarının önemi her geçen gün artmaktadır.

Avrupa Birliği'ne katılım süreci bölgesel ve kırsal kalkınma kavramlarının önemini daha da artırmıştır. Türkiye halen kendi mevzuatını AB mevzuatı ile uyumlaştırabilmek ve bu süreçte AB ile uyumlu politikalar üretebilmek adına bazı çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Bugün Türkiye'de kırsal alanların desteklenmesi konusunda faaliyet gösteren çeşitli kamu kurum ve kuruluşları bulunmaktadır. Bunlar hem ulusal bütçe hem de Avrupa Birliği gibi diğer uluslararası kaynaklardan sağlanan fonları kullanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Kars ili sınırları içerisinde yapılan desteklemelerin etkinliğinin ölçülmesi ve bu desteklerin bölgeye katkısının tespit edilmesidir.

Çalışma giriş ve sonuç bölümü haricinde dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kırsal kalkınmaya ilişkin politika ve stratejiler ele alınmıştır. İkinci bölümde bu politika ve stratejilerin hayata geçirilmesi için oluşturulan kurumlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Kars ilinde gerçekleşen TKDK destekli yatırımlara ilişkin bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Kars ili özelinde gerçekleştirilen saha çalışmasının sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA: POLİTİKALAR VE STRATEJİLER

1.1. Kırsal Kalkınma Politika ve Stratejileri

Geniş anlamı ile kalkınma; ülkenin iktisadi, siyasi ve sosyal yapılarının insanların maddi ve manevi alanda ihtiyaç duyduğu değişimlere paralel olarak gelişmesi, ilerlemesi ve bu sayede toplum refahının artmasıdır (Gülçubuk, 1997: 24).

"Kalkınma" sözcüğünün geçtiği birçok yerde dünyadaki bazı ülkelerin ve bölgelerin son derece yoksul olduğu, dünya nüfusunun nispeten küçük bir kısmına sahip olan ülkelerin ise çok müreffeh olduğu belirtilir. Kalkınma üzerine yapılan tartışmalarda her zaman şu temel sorulara cevap aranır: Neden fakir ülkeler fakir ve zengin ülkeler zengindir? Yoksul ülkeler neden yaşam standartlarının geliştirilmesinde zengin ülkelerin gerisinde kalmaktadır? Fakir ülkeler nasıl daha müreffeh hale gelebilir? Fakir ülkeler zengin ülkelere nasıl yetişebilir? Bu anlamda, "kalkınma" kavramının önemli bir boyutu ekonomik büyümeyi veya daha kesin bir ifade ile kişi başına düşen milli gelirin artmasını ifade eder (Szirmai, 2005: 6).

Yoksulluk ise bir neden değil bir sonuç olarak ele alınmaktadır. Yoksulluğun tanımının yapılabilmesi için kıyaslama yapmak gerekir. Yani bir toplumun bireyleri arasında eşit seviyede yoksulluk varsa bu toplumda yoksulluktan bahsedilemez. Yani yoksulluk, bir toplumda üretilen değerlerin azlığı veya çokluğu ile değil, o değerlerin bireyler arasındaki dağılımının ne kadar dengesiz olduğu ile ilgilidir. Bu sebeple yoksulluğu ortaya çıkaran en büyük sebep gelir dağılımındaki eşitsizliktir ve gelir dağılımında adalet sağlanmadıkça bir toplumda yoksullukla mücadele politikalarının başarıya ulaşması mümkün değildir (DPT, 2001: 103).

Kalkınma mekânsal ve sektörel yaklaşım olarak iki farklı biçimde ele alınmaktadır. Devletlerin çoğu geçmişten beri tercih edilen mekânsal olmayan yaklaşımı, diğer bir deyişle sektörel yaklaşımı benimsemektedir. Bu durum ülke genelinde devlet idaresinin farklı birimlerinin tarım, yatırım, ulaşım gibi farklı faaliyetlerden sorumlu olması anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak devlet idaresi kırsal kalkınma faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerde en önemli aktör konumuna gelmiştir.

Bununla beraber sektörel kalkınma, doğası gereği, sektörün sınırlarını aşan yapısından dolayı bölgesel olmanın ötesine geçmektedir. Oysa kırsal kalkınma sektörden ziyade mekânsal olmalıdır (Kenny, 2003: 3).

Kırsal kalkınma fikrinin taşıdığı amaç kırsal bölgelerde bulunan üretim faktörlerinin etkin kullanımını sayesinde kırsal – kentsel alanlar arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak, kırsal alanlarda iş olanaklarını artırıp kırdan kente göçün önüne geçmek ve kırsal alanlarda yaşayan halkın yaşam standartlarını iyileştirmektir (Çeken vd., 2007: 3).

1.2. Kırsal Alan Kavramı

Geleneksel olarak “bölge” belirli sınırları olan, birbirine bağlı mekânlar ihtiva eden, merkezi otorite tarafından düzenlenmiş birimler olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise sahip olduğu ilişkiler ağı ile tanımlanan, mekânsal süreklilik şartı bulunmayan, dış ilişkilere açık ve sınırları zamanla değişebilen bir yer olarak tanımlanmaktadır (Özmen, 2008: 338).

DPT’ye göre kırsal alanlar, yaşamın idamesi için gerekli olan gelirin ağırlıklı olarak tabii kaynaklardan sağlandığı, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişme süreçlerinin ağır ilerlediği, sosyal iletişimin ve geleneklerin günlük hayata etkisinin yüksek olduğu ve teknolojik gelişmelerin etkisinin geç hissedildiği mekânlardır (DPT, 2000c: 2). Ekonominin yoğun olarak tarımsal faaliyetlere dayandığı kırsal alanlarda iletişim yüz yüzedir. Bununla beraber, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği ve genellikle toplu yaşam tarzının ve geniş aile yapılarının hâkim olduğu görülmektedir (Çeken vd. 2007: 3).

Kırsal alanın tanımlanmasında (1) nüfus yoğunluğu ve yerleşim alanlarının büyüklüğü, (2) arazi kullanımı, tarımsal alan – ormanlık alan büyüklükleri, (3) geleneksel sosyal yapılar, toplumsal kimlik ve kültürel miras gibi üç temel unsur bir arada kullanılmaktadır (OECD, 1994: 9).

OECD ve AB tarafından, ülkelerin ve bölgelerin uluslararası ölçüde kıyaslanabilmesi için bazı tanımlar geliştirilmiştir. Bu tanımlardan uluslararası boyutta kabul göreni OECD tarafından yapılmıştır. 1988’den beri kırsal alanlar ile ilgili faaliyet gösteren

OECD, bölgeleri nüfus yoğunluklarına göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma sistemi Avrupa Birliği tarafından ülkeler arası kıyaslamayı kolaylaştırmak maksadı ile kullanılmaktadır (Kayıkcı, 2009: 24).

OECD tarafından yapılan sınıflandırmaya göre idari sınırlar itibariyle nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar üç kategori altında düzenlenmiştir (DG-AGRI, 2007: 9).

- Baskın kırsal alan: Bölge nüfusunun %50'den fazlasının (km² başına 150 kişiden daha az) kırsal alanlarda yaşadığı bölgelerdir.
- Orta kırsal alan: Bölge nüfusunun %15-50'sinin kırsal alanlarda yaşadığı bölgelerdir.
- Kentsel alan: Bölge nüfusunun %15'inden azının kırsal alanda yaşadığı bölgelerdir.

1.3. Kırsal Kalkınma Kavramı

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam standartlarını iktisadi, kültürel ve toplumsal açıdan iyileştirmeyi ifade etmektedir. Bunu sağlamak üzere üretim olanaklarının artırılması, gelir ve refah düzeylerinin yükseltilmesi, bölgeler arası dengesizliklerin bertaraf edilmesi, kırsal alt yapının geliştirilmesi, tarım ve hayvancılık ürünlerinin üretiminin ve pazarlanmasının etkili hale getirilmesi doğrultusundaki ihtiyaçların temini gibi konuların iyileştirilmesi de kırsal kalkınma kavramı içerisinde yer almaktadır (Özdemir, 2012: 19).

Bu açıdan kırsal kalkınmayı sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde, bir kırsal alana özgü potansiyel ve dinamiklerin o bölgenin refahının ve sosyal yaşam kalitesinin yükseltilmesi doğrultusunda sosyo-kültürel, iktisadi, kurumsal ve tabii faktörlerin birlikte ele alınmasına dayanan çok sektörlü bir stratejiler bütünü olarak tanımlamak mümkündür (Akci, 2015: 2).

Bu duruma en iyi örnek kırsal alanların sahip olduğu kırsal turizm potansiyelidir. Kırsal alanların kalkınmasında önemli ölçüde rol oynayan ve kırsal kalkınmanın temel araçlarından biri olan kırsal turizm olgusu, bölgenin tarihi açıdan barındırdığı

değerler, doğal ve kültürel zenginlikler ile tarım ve hayvancılık potansiyelinin verimli kullanılması ile yakından ilgilidir. Kırsal turizm, kırsal alanlar için istihdam ve gelir fırsatı demektir. Kırsal turizm geleneksel mimari tarzının korunmasını da temin etmektedir (Özdemir, 2012: 19). Kırsal turizm potansiyeline sahip olan kırsal alanlar yerli ve yabancı turistlere cazip gelebilecek pek çok olanak sunmaktadır. Köy yaşantısı deneyimleri için köylerde konaklama, ürün üretme, doğal ürünlerin tüketimi, hediyelik eşya, doğa yürüyüşleri, kampçılık, atlı yürüyüş parkurlarında yapılacak sportif faaliyetler, dağ bisikleti ve yöresel tatların deneyimlenmesi gibi pek çok uygulama kırsal turizmin sunduğu olanaklardandır (Kiper, 2006: 6).

Kırsal alanların sahip olduğu bu zenginlikler, kent yaşantısı içinde sıkışıp kalmış, günlük işlerin stresinden uzaklaşmak isteyen, yaşamın doğal yönlerinden uzak, imkânların sınırsız gibi görünmesine rağmen toprağa bile dokunamayacak kadar doğadan kopuk yaşamak zorunda olan insanların özlemini çektiği unsurlardır. Eskiden bu özlemini kısa süreli memleket, eş – dost, akraba ziyareti ile gideren kent insanları, şimdilerde kırsal alanlardaki imkânların ve seçeneklerin artması sayesinde kendilerini iyi hissettiren kırsal turizm faaliyetlerine daha fazla vakit ayırabilmektedir (Soykan, 1999: 21).

Turizm sektörü ülkeler için önemli gelir kaynaklarından biridir. Turizm sektörü küreselleşme, seyahat olanaklarının artması, ülkeler arası ticaretin gelişmesi, yaşam kalitesinin iyileşmesine paralel olarak insanların daha çok seyahat etmeye yönelmesi gibi etkenler sayesinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu etki özellikle tarih açısından zengin ve doğal güzellikler barındıran ülkelerde daha fazla olmuştur. Ülkeler sahip oldukları bu fırsatları en iyi şekilde değerlendirip diğer ülkeler ile rekabet etme gayreti içine girmiştir. Turizm olanaklarının çeşitlendirilmesi bu açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Turizme yönelik hizmetleri sadece deniz veya kış turizmi gibi belli başlı faaliyetler altında tutmaktan ziyade farklı imkânlardan faydalanarak mümkün olan tüm fırsatları kullanmak, ülkelere bu rekabet içerisinde büyük avantajlar sağlayacaktır. Bu bağlamda alternatif turizme yönelik faaliyetler turizmden elde edilen gelirin artırılmasında büyük bir etken olarak ortaya çıkmaktadır (Çeken vd, 2012: 5).

Bazı ülkelerde kırsal turizm altyapısının oluşturulması devletler tarafından üstlenilmiştir. Örneğin, 1950'lerde Fransa "Gites Ruraux" adını verdiği bir projeyi uygulamaya koyarak kırdan kente göçü yavaşlatmayı hedeflemiştir. Bu proje ile çiftçilerin sahip olduğu âtıl durumdaki yapıların onarılması için destek vermiş ve bu yapıların "Bed and Breakfast" (B&B) olarak tabir edilen konaklama ve kahvaltı hizmeti sunan tesislere dönüşümünü sağlamıştır. İngiltere parkların ve bazı tarihi yapıların turizme kazandırılması için altyapı harcamaları yapmış, yerel halkın da turizme yönelik faaliyetlerini geliştirmesi için finansal destek vermiştir. Avrupa'nın başka ülkelerinde benzer örneklere rastlamak mümkündür (Fleischer ve Pizam, 1997: 367).

Yapılan çalışmalar neticesinde, başta Avrupa'da olmak üzere, uygulanan kırsal politikaların yerel ekonomiye, kırsal alandaki çiftçilere ve bölge halkına önemli katkılarının olduğu görülmüştür. İngiltere'de bulunan Exeter Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmada, çoğu çiftçinin elde ettikleri geliri artırmak için turizm sektöründe faaliyet göstermeye başladığı ve turizmin kaynak kullanımı ve emek açısından tarım ile kıyaslanamayacağı ortaya çıkmıştır (Fleischer ve Pizam, 1997: 368).

Kır ve kent arasındaki eşitsizliğin giderilmesi, kırsal kalkınma kavramının içerisinde sıkça ifade edilen bir husustur. Bu eşitsizliklerin giderilmesi için uygulanan yöntemler bazı çelişkili durumları da içinde taşımaktadır. Kırsal yaşamı sürdürülebilir kılmak için yerel halkın ekolojik, iktisadi, kültürel ve sosyal sürekliliği eşgüdümlü olarak sağlanmalıdır. Kırsal turizm uygulamaları için gerekli olan yol yapımı ve inşaat işleri gibi hizmetler kırsal alanların doğasında önemli ölçüde tahribat yaratmaktadır. Ormanlık alanların zarar görmesi, çayır ve mera yapılarının bozulması ve çevre kirliliği gibi etkenler sebebi ile ekosistemin zarar görmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple temelinde tabiat olan turistik faaliyetlerin mutlak suretle doğa ile barışık olma kaygısını taşıması gerekmektedir (Pezikoğlu, 2012: 89).

Kırsal kalkınma, insanların günlük yaşantısına olumsuz etki eden çevresel koşulların iyileştirilmesi için yapılan faaliyetleri de kapsamaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 121).

Günümüze kadar uygulanagelmiş, karakter olarak genellikle kısa dönemli olan kalkınma modelleri, çevresel hassasiyetler barındırma açısından yetersiz sayılmaktadır. Uzun dönemli olup doğal yapıyı ve çevreyi korumayı önemseyen tek kalkınma modeli ise optimum kaynak dağılımını amaçlayan, böylelikle israfın önüne geçmeyi hedefleyen sürdürülebilir kalkınma modelidir. Çünkü sürdürülebilir kalkınmadan söz edilebilmesi için çevre dengesi ve iktisadi büyüme birlikte sağlanmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun ve ihtiyaçlara ulaşma konusundaki zorlukların ortadan kaldırılması, doğa dostu bir kalkınma anlayışının uygulanması, beşerî sermayeye ve sosyal yapıya değer veren bir kalkınma anlayışının uygulanması ve ekonomik şartlar ile çevre dengesinin birlikte gözetilmesi olarak ifade edilebilecek dört temel unsuru bünyesinde barındırır (Aktaran: Gürlük, 2001: 11).

Kırsal kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ilk önce doğal çevre ve sosyal ortamların taşıdığı şartlar ölçeğinde değerlendirilip tartışılır. Fakat kırsal kalkınma kavramı üzerinde tartışılması gereken asıl konu bölgedeki iş imkânlarının artırılması ve toplumun gelir seviyelerinin yükseltilmesidir. Kırsal kalkınmanın karşı karşıya olduğu temel sorun ise budur (Freshwater, 2014: 7).

1.4. Kırsal Kalkınma Politikalarının Doğuşu

Bölgeler arası gelişme dengesizliği tüm ülkelerin sahip olduğu ortak bir sorundur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da ülkelerin gündeminde ulusal bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. Bir yanda mevcut şartların giderek ağırlaşması diğer yanda kamuoyunda bölgeler arası dengesizlik ile ilgili duyarlılığın artması gerek kamu müdahalelerini gerekse çözüme yönelik çalışmaları beraberinde getirmiştir (DPT, 2003: 8).

Bugün her ülke sahip olduğu bölgeler arası dengesizlik sorununu çözüme kavuşturmak için politika üretme gayreti içindedir. Kaçınılmaz olan bu süreçte devletler, ülke içinde veya dışında faaliyette bulunan ekonomik gelişme kuruluşları ile beraber politika üretmekte ve onlardan tavsiye almaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelmiş geçmiş tüm hükümetlerin programlarında kalkınma ve büyüme planlarının yanında bölgesel denge farklılıklarını giderici nitelikteki

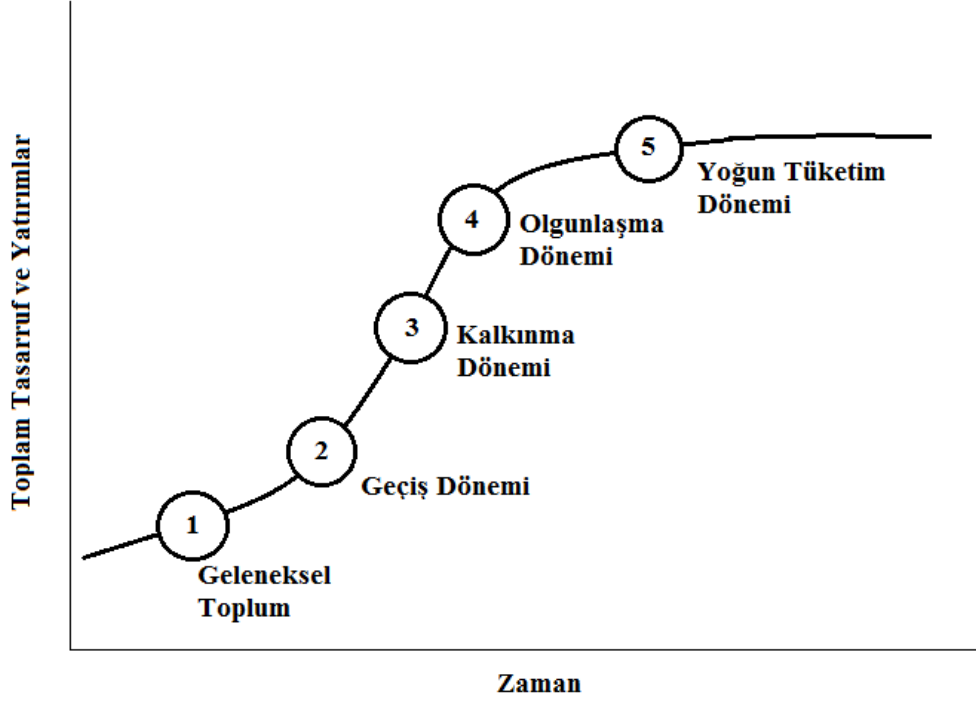
tedbirlere ve politikalara yer verilmiştir. Zira bu sorunun büyümesinin önündeki en etkili yöntemler kamu tarafından uygulanan politikalar (DPT, 2003: 10).

Kırsal kalkınma politikaları, kırsal alanda yaşayan yerel halkın iktisadi, sosyal ve kültürel imkânlarını artırmak, yaşam düzeylerini iyileştirmek ve halkın toplumsal kalkınmaya etkin katılımını teşvik etmek maksadı ile uygulanan politikalar (DPT, 2000:2).

Kırsal alanlarda yaşayan yerel halk kentlerde yaşamını sürdüren halka göre daha sınırlı olanaklara sahiptir. Dolayısı ile bu insanların yaşam standardını yükseltmek ve gelir seviyelerini artırmak ülkelerin başlıca hedeflerinden biri olmuştur. Bu sebeple kırsal kalkınmanın sağlanması için çeşitli politikalara ihtiyaç duyulmuştur (Özdemir, 2012: 19).

Kırsal kalkınmanın sağlanması gayretleri içerisinde, gelişmekte olan ülkelerde, ilerlemenin kişi başına düşen milli gelirdeki artışa göre değerlendirilmesinin sakıncalı bir yöntem olduğu görüşü vardır. Bu görüşü savunanlar, ilerleme kavramının içerisinde toplumun farklı kesimleri ve farklı bölgeler arasındaki gelir dağılımı, toplumsal ve kültürel yapıdaki değişim ve demokratikleşme gibi önemli unsurların da yer aldığını öne sürmektedir. Bu yeni yaklaşıma göre ilerleme kavramı, merkezinde insan faktörünü barındıran geniş bir kavramdır. Gelişme sürecinde kalkınmayı yeni yaklaşıma göre ele almayan ve insan faktörünü göz ardı eden bir ülkenin hedeflenen kalkınmayı gerçekleştiremeyeceği net bir şekilde ortaya konmuştur (DPT, 2001: 120).

Şekil 1.1: Rostow'a Göre Kalkınmanın Beş Aşaması

Kaynak: Potter, Binns, Elliott ve Smith 2008: 91.

Walter Rostow (1960) ülkelerin kalkınması sürecinde geçirmiş olduğu aşamaları tek tek değerlendirmiştir. Rostow'a göre kalkınmanın gerçekleşebilmesi için toplam beş aşamadan oluşan sürecin tamamlanması gerekmektedir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: geleneksel toplum dönemi, geçiş dönemi, kalkınma dönemi, olgunlaşma dönemi ve yoğun tüketim dönemidir. Rostow'a göre Batı ülkeleri günümüzde son aşama olan yoğun tüketim döneminin içerisinde bulunmaktadır (Mallick, 2005: 6).

Teknolojik ilerleme ve sosyo-ekonomik şartların ortaya çıkarmış olduğu durumlar kırsal kalkınma olgusuna yeni bakış açıları kazandırmıştır. 1980'li yıllara kadar hâkim olan bakış açısı tarımda yenilikçilik hareketleri ve devlet müdahalesi iken seksenlerden sonra serbest piyasa, sürdürülebilir kalkınma, katılım ve yönetim gibi unsurlar çerçevesinde şekillenmiştir (Gülçubuk, vd. 2016: 2).

Kalkınmaya yönelik stratejilerin ve programların yoğun olarak tartışıldığı 1980'li yılların başında, kapitalist ülkeler kalkınma konusuna olan yaklaşımlarını gözden geçirmeye başlamıştır. Uygulanmakta olan Keynesyen ekonomi politikalarının mevcut sorunları çözmede yetersiz kaldığı görülünce Neo-liberal bakış ön plana

çıkıştır. Bu yeni durum kalkınma konusundaki temel yaklaşımları yeniden şekillendirmiştir. Ekonomiye karşı bu yeni bakış beraberinde küreselleşme olgusu ile kalkınma sürecini kökten etkileyecek yeni bir yaklaşım getirmiştir. Böylece kalkınma, yalnızca ulusal irade ile ortaya çıkan öncelik ve politikalar ile değil, liberal ideolojinin ve uluslararası ilişkilerin şekillendirici etkileri ile birlikte ele alınmaya başlamıştır (DPT, 2001: 121).

Kalkınma sürecinde sorunlarla karşılaşan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sorunların çözümü için kırsal alanların kalkınmasına yönelik politika ve stratejileri birlikte planlayıp uygulamaya koymakta ve kalkınma için gerekli olan kaynakları bu bölgelere aktarmaktadır. Kırsal alanların kalkınmasında aktif rol üstlenen uluslararası kuruluşlardan Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ve AB gibi kurumlar bu çalışmalara uluslararası düzeyde öncülük etmektedir (Yenigül, 2017: 19).

Sürdürülebilir kırsal kalkınmaya yönelik politikaları benimseyen DB, yoksulluğun azaltılarak kırsalda yaşayan halkın en az kent halkının sahip olduğu düzeyde bir hayat standardına sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Ekonomik alanda toplumun her kesimine yönelik fırsat eşitliğinin sunulması ve kırsal alanların yaşanabilir kılınması için gerekli olan politikaların uygulanmasının önemli olduğu görüşündedir (Yenigül, 2017: 19).

Kalkınma politikalarına yönelik yaklaşım açısından BM, diğer uluslararası kuruluşlara benzer şekilde politika izlemektedir. İzlenen politikalar içerisinde yoksulluk, gıda yetersizliği, eğitim, sağlık ve çocuk ölümlerini önlemeye yönelik politikalara öncelik vermektedir. BM, belirleşmiş olduğu bu amaçları gerçekleştirmek konusunda gelişmekte olan ülkelere teknik ve finansal destek sağlamaktadır (Gülçubuk, vd. 2016: 3).

OECD kırsal kalkınmaya bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Kırsal kalkınmanın yalnızca tarım sektörü ile değil, diğer sektörlerin de içinde bulunduğu geniş kapsamlı programlar ile sağlanabileceği görüşünü savunmaktadır (Çelik, 2006: 38).

Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınmaya Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde yaklaşımıştır. OTP uygulamalarının ilk dönemlerinde kırsal alanlarda bulunan ve üretime yönelik faaliyet gösteren çiftliklerin fiziki altyapılarının geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Mevcut yapısal sorunları çözerek işletme sermayelerini geliştirmeyi amaçlayan sektörel bazlı uygulamalara günümüzde, beşerî sermaye ve kırsal alanda üretim yapan kesiminin çok işlevli olması gibi hususlar göz önünde bulundurularak kalkınma politikalarına yeni bir yaklaşım getirilmiştir (Doğan ve Akşahin, 2011: 9).

Birlik içinde tek para sisteminin uygulanabilmesi ve ortak hedeflere ulaşılabilmesi için bölgesel farklılıkların asgariye indirilmesi gerekmektedir. Bu şartların sağlanması uygun yatırım ortamının oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Birliğin bahsi geçen ortak hedeflere ulaşmak için uygulamakta olduğu politikaların sürdürülebilirliğini sağlayan finansman kaynaklarının başında yapısal fonlar gelmektedir (Çelik ve Altay, 2016: 74).

Yapısal fonlar dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlar:

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonları (ERDF): Karşılaşılan yapısal problemlerin çözümü konusunda ekonomik açıdan görece daha az gelişmiş olan bölgelerin kalkınmasına destek olmak amacıyla oluşturulmuştur.

Avrupa Sosyal Fonu (ESF): Birlik içerisinde yeni iş olanaklarının oluşturulması amacı ile uygulanan Avrupa İstihdam Stratejisi'ne destek olma amacını taşımaktadır.

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF): Kalkınmada geri kalmış bölgelerin gelişimine destek olmak ve Birlik ile uyumunu sağlamak amacı ile oluşturulmuştur.

Balıkçılık Yönlendirme Finansal Aracı (FIFG): Balıkçılık sektörünün yapılandırılmasını ve Birlik standartlarına ulaşmasını desteklemek için oluşturulmuştur (Karabacak, 2004: 74).

Yapısal fonların amacı, iç pazardaki etkinliği sağlamak ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermektir. AB bu sebeple yapısal fonlara büyük bir önem vermektedir. Yapısal fonların yanı sıra benzer amaçlarla, kredi kullandırma veya uyum fonu ile

destekleme yöntemleri gibi araçlar kullanılarak ülkelerin kalkınmasına yardımcı olunmaktadır (Çilingir, 2013: 41).

Avrupa Birliği bölgesel farklılıkları en aza indirmek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Hedefleri ve uygulama biçimleri değişiklik gösterse de hepsinin temel amacı gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi, ekonomik ve sosyal açıdan daha yüksek bir seviyeye ulaşılmasıdır. Bu programlarda genel olarak kadınlara ve gençlere yönelik pozitif ayrımcılık uygulanmış ve çevrenin korunmasına önem verilmiştir.

Tablo 1.1’de bölgesel kalkınma politikalarında meydana gelen değişimler yer almaktadır. Modern anlayışın klasik anlayışa kıyasla hem daha karmaşık olması hem de sosyal ve çevresel konulara önem vermesi gibi pek çok farklılık taşıdığı söylenebilir.

Tablo 1.1: Bölgesel Politika Yaklaşımında Meydana Gelen Değişimler

KRİTER	KLASİK	MODERN
KAVRAMSAL TEMEL	Endüstriyel Konum Teorileri, Bölgesel özellikler kilit faktördür. (Üretim maliyetleri, iş gücüne erişim vb.)	Bölge teorilerinin öğrenilmesi, Bölgesel kapasiteler kilit faktördür. (Yenilikçi sosyal çevre, kümeler, ağlar vb.)
POLİTİKA ÖZELLİKLERİ		
Amaç(lar)	Eşitlik ya da verimlilik	Eşitlik ve verimlilik
Hedefler	İstihdam yaratma Yatırımları artırma	Rekabetçilik (Girişimcilik, yenilik, beceri vb.)
Etki Alanı	Dar (ekonomik / endüstriyel)	Geniş (çok sektörlü)
Faaliyet Biçimi	Duyarlı, proje tabanlı	Öngörülü, planlı, stratejik
POLİTİKA YAPISI		
Mekânsal Bakış	Sorunlu bölgeler	Tüm Bölgeler
Analitik Temel	Belirtme işaretleri Bölgesel İhracat	Bölgesel SWOT Analizleri
Kilit Araç	Teşvik planı	Kalkınma programı
Yardım	İşletme desteği Ağır altyapı yatırımları	İşletme çevresi Hafif altyapı yatırımları
ORGANİZASYON		
Politika Geliştirilmesi	Yukarıdan aşağıya / merkeziyetçi	Müşterek / uzlaşım
Organizasyona öncülük etme	Merkezi hükümet	Bölgesel otoriteler
Ortaklar	Yok	Yerel yönetim Gönüllü sektör, sosyal ortaklar
Yönetim	Basit / Akılcı	Karmaşık / bürokratik
Proje Seçimi	İçselleşmiş	Katılımcı
Zaman ölçeği	Açık uçlu	Çok yıllık planlama dönemleri
DEĞERLENDİRME		
Aşama(lar)	Uygulama sonrası	Uygulama öncesi, ara dönem, Uygulama sonrası
Çıktılar	Ölçülebilir	Ölçülmesi Zor

Kaynak: Bahçtler ve Yuill, 2001: 12.

Türkiye'deki 81 ilin tamamı "Düzey 3" kapsamında yer almaktadır. Başka bir deyişle 81 adet "Düzey 3" bölge birimi mevcuttur. "Düzey 2" birimleri "Düzey 3" kapsamındaki illerin ve komşularının gruplandırılması sonucu oluşturulmuştur. Toplam 26 adet "Düzey 2" bölge birimi mevcuttur. "Düzey 1" bölge birimi ise

“Düzyey 2” birimlerinin gruplandırılması sonucu oluşturulmuştur. Toplam 12 adet “Düzyey 1” bölge birimi mevcuttur (Bakanlar Kurulu, 2002: Md.3).

1.5. Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politika ve Stratejileri

İnsan en temel ihtiyacı olan gıda ihtiyacını karşılamak maksadıyla tarımsal faaliyetlere başlamıştır. Bu faaliyetler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ülkeler için önemli bir ekonomik kaynak olma fonksiyonunu devam ettirmektedir. Ülkeler tarım sektörünün bu önemini bildiklerinden tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi için çeşitli destek mekanizmalarını her dönemde aktif olarak kullanmıştır (Ertaş, vd. 2017: 578).

Türkiye büyük ölçekte kırsal alana ve kırsal nüfusa sahip olup kırsal nüfusu kentsel nüfusundan daha fazla olan bir ülkedir. Dolayısı ile Türkiye, kırsal kalkınmaya ilişkin politikalara ayrı bir önem ve öncelik vermek durumundadır. Bu sebeple hükümetler kırsal kalkınma konusunda çeşitli politikalar uygulamıştır (Aslan, vd. 2016: 241).

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi’ne kadar merkezi otorite – kırsal alan ilişkisi daha çok adalet, güvenlik ve vergi gibi temel konular çerçevesinde şekillenmiştir. Bu üç unsur haricinde kırsal bölgelerin kamusal hizmetler açısından büyük ölçüde kendi hallerine bırakıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tanzimat Dönemi’nden sonra kırsal alanlara olan bakış yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Tanzimat’ın ilanından sonra taşrada oluşturulan yerel meclislere bölgedeki kamusal hizmetlerin yürütülmesi konusunda yükümlülükler verilmiştir ve belediyeleşme süreci aynı dönemde başlamıştır. Taşrada oluşturulan bu idari yapı sistemi Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir. Kırsal alanlarda yereldeki hizmetten il özel idareleri ve köy tüzel kişilikleri merkezi yönetim ile beraber sorumlu olmuştur (Kartal ve Demirhan, 2015: 390).

Türkiye’de tarım sektörünün desteklenmesi konusunda faaliyet gösteren çeşitli kamu kurum ve kuruluşları bulunmaktadır. Bunlar hem ulusal bütçe hem de Avrupa Birliği gibi diğer uluslararası kaynaklardan sağlanan maddi destekler ile desteklenmektedir (Ertaş, Çiğdem vd., 2017: 578).

Günümüzde Türkiye, geçmişten beri çözülememiş önemli ekonomik sorunlara sahiptir. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları asgariye indirilememiş, büyük şehirlerdeki plansız büyüme kontrol edilememiştir. Kırsal alan ve kentsel alan arasındaki kalkınmışlık farkı gün geçtikçe artmaya devam etmekte, daha da ötesi bazı şehirler kırsallaşma eğilimi göstermektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farkları, toplumun gelir seviyeleri arasındaki makası gittikçe açmaktadır. Bu sebeplerle bölgesel kalkınma kurumlarına ihtiyaç olduğu açıktır (Cankorkmaz, 2011: 130)

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik politikalar uygulanamamıştır. Bağımsızlık mücadelesinin verildiği dönemin şartlarından dolayı öncelik özel sektörü destekleme şeklinde olmuştur. 1929 yılında yaşanan Büyük Bunalım bütün dünya ülkelerinin ekonomisini sarsmıştır. Türkiye ekonomisi de bu krizden etkilenmiştir. Krizin neticesinde Türkiye’de kamu, sanayileşme sürecine dâhil olmuştur. 1930 ve sonrasında beşer yıllık bir dönemi kapsayan iki sanayi planı hazırlanmış ve ilki 1934 yılında uygulamaya konmuştur. İkinci Sanayi Planı ise İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır. Birinci Sanayi Planı’nda yatırımların yurt geneline yayılması amaçlanmış fakat bölgelere yönelik kalkınma ile ilgili tedbirlere yer verilmemiştir (Eşiyok, 2002: 5).

Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde bölgesel ve kırsal kalkınma kavramları oldukça önem kazanmıştır. Türkiye, kendi mevzuatını AB mevzuatı ile uyumlaştırabilmek ve bu süreçte AB ile uyumlu politikalar üretebilmek adına bazı çalışmalar gerçekleştirmektedir. Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde toplam 35 fasıl üzerinde görüşmeler yapılmaktadır. Bu 35 fasıl içerisinde “Tarım ve Kırsal Kalkınma” faslı da yer almaktadır. Bu fasılda öncelikle pazar verimliliği, sağlık ve kalite standartları ile istihdam yaratılması konularına öncelik verilmektedir (Büyükşalvarcı ve Güçlü, 2016: 3).

İKİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMADA KURUMSALLAŞMA

2.1. Kırsal Kalkınmanın Yönetimi ve Kurumsallaşması

1970’lerde yerel halk, toplumsal kalkınma için karar vermede merkezi bir konumda yer almaya başlamıştır. Bu sayede “katılımcı yaklaşımlar” olarak adlandırılan yeni yöntem ve teknikler toplumsal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu yöntem ve teknikler çiftlik yönetimi, köy sağlığı desteği, havza yönetimi, kent temizliği önlemleri, etki değerlendirmeleri, toplumsal cinsiyet farkındalığı ve mikro kredi kuruluşları oluşturma gibi çeşitli başlıklar altında uygulanmıştır (Duraiappah vd, 2005: 1).

Gün geçtikçe artan küresel rekabet ve beraberinde getirdiği gelişmişlik farkları, bölgeler arası dengesizliği artıran ana unsurlardan biridir. Bölgesel dengesizliğin artmasının altında yatan etkenler incelendikçe sebebin küreselleşme kavramı çerçevesinde açıklanmasının yetersiz olduğu görülmüştür. Bu çabalar sonucunda ekonomik coğrafya olarak adlandırılan bir kavram ile karşılaşmıştır. Coğrafi açıdan avantajlı bölgelerin diğerlerine göre daha fazla gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür.

Ekonomik coğrafya, bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar ile o bölgede gerçekleştirilen tüm ekonomik faaliyetlerin birbiri ile olan ilişkisini inceler. Yer altı suları açısından zengin olan bir bölgede kurulan termal tesisler ile sağlık turizmi konusunda hizmet verilmesi ekonomik coğrafya kapsamı içinde örnek olarak gösterilebilir.

Ekonomik coğrafya ile kalkınma arasındaki ilişki genel hatları ile şöyle özetlenebilir:

(1) Tropikal alanlar iklimi daha ılıman olan alanlara göre az gelişmiştir. (2) Kalkınmışlık açısından kıyıları iç kesimlere göre daha ileridedir. (3) Denize veya okyanusa kıyısı olan ülkeler kıta içinde kalan ülkelere kıyasla daha çok gelişmiştir. Sınır yapısı nedeniyle daha yüksek oranda seyredecek bir göç verme potansiyeli ve kıyı kesimlerine oranla daha fazlası gereken bir altyapı maliyeti bu dezavantajlı durumu daha da derinleştirir. (4) Nüfus yoğunluğu kıyı kesimlerde etkin iş bölümü,

iç ve dış ticarete avantaj sağlama gibi yönleri ile avantaj sağlarken iç kesimlerde kalkınma potansiyelini azaltan negatif bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. (5) Nüfus artışı ile büyüme potansiyeli birbiri ile ters yönlü değişkenlerdir. Yani hızlı nüfus artışı büyüme sürecinin olumsuz etkilenmesi anlamına gelir (Gallup vd, 1999: 131).

Avrupa’da ilk kalkınma ajansları İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra mekânsal temelde savaş sebebiyle ortaya çıkan sorunların, sanayideki çöküşün ve ihmal edilmişliğin yarattığı krizlerin çözümü amacıyla kurulmuştur (Mountford, 2009: 2).

Tablo 1.1: Avrupa’da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Dönemleri

DÖNEM	ÜLKE
1950’li Yıllar	Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda
1960-1970 Arası Dönem	Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda
1980’li Yıllar	Yunanistan, İspanya, Finlandiya, Danimarka
1990’lı Yıllar	Bulgaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, İsveç, Estonya, Ukrayna, Macaristan, Polonya, Litvanya, Portekiz
2000 ve sonrası	Türkiye

Kaynak: EURADA, Aktaran: Çukurçayır, 2007: 34.

Bölgesel kalkınma fikri her ne kadar 1929 tarihli Büyük Buhran’dan sonra ortaya çıktı ise de Avrupa’da 1950’li yıllardan sonra faaliyet göstermeye başlamıştır. İlk olarak Avusturya, Belçika, Fransa ve İrlanda’da kurulan ajanslar 90’lı yılların sonuna kadar Avrupa’nın birçok ülkesine yayılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra sayıları artmaya başlayan ajanslar ülkemiz gündemine 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında girmiştir. 2005 yılında AB İlerleme Raporu’nun etkisi ile 5449 sayılı ‘‘Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’’ ile 2006 yılında kurulmuşlardır. Türkiye’nin 1999 Helsinki Zirvesi ile aday ülke konumuna gelmesinden sonra uygulamaya koyulan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında AB bölgesel politikalarına uyumu gerçekleştirmek temel hedef olarak yer almıştır. Bu gelişmeler AB’nin üye devletlere kullanımına olanak verdiği fonların ülkemizde kalkınma ajanslarının faaliyete geçmesinde etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 35).

Bugüne kadar kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajanslarının, birbirinden farklı yapılara ve uygulama tekniklerine sahip olmasına rağmen aslında aynı amaçlara

sahip olduklarını ve benzer hedeflere ulaşmak için faaliyet gösterdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu amaçlar ekonomiyi kalkındırmak ve bölgeler arası farklılıkları asgariye indirmek şeklinde özetlenebilecek temel amaçlardır (Çukurçayır, 2007: 126).

5449 Sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” üzerinde 02.07.2018 tarihli KHK ile bazı değişiklik yapılmıştır. 09.07.2019 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren KHK ile yapılan değişiklikler neticesinde kalkınma ajanslarının gelirleri arasında aşağıdaki kaynaklar yer almıştır:

- (1) Bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- (2) Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- (3) Teşkilata ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde belirtilen diğer gelirler (Resmî Gazete, 2018a: 30473/75).

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun gelirleri ise 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin (TKDK Teşkilatı Hakkında Kararname) otuz beşinci bölümünde belirtilmiştir.

Buna göre TKDK’nın gelirleri şunlardır:

- (1) Genel bütçeden Bakanlık bütçesine bu amaçla konulacak ödenek.
- (2) Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar.
- (3) Diğer gelirler (Resmî Gazete, 2018b: 30479/215).

Ajanslar, “Kuruluş Kararnamesi” adı verilen Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Fakat hepsi aynı anda tek bir seferde kurulmamıştır. Aşamalı olarak kurulmalarının sebebi pilot uygulama şeklinde, tecrübe birikimi sağlayarak, sonraki ajansın bir öncekinden daha doğru bir şekilde yapılanmasını sağlama gayesidir.

Türkiye’de kurulan ilk kalkınma ajansları İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları olmuştur (Yılmaz, 2011: 36).

2.2. Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma Yönetimi

Avrupa Birliği’nde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının başlıca amaçlarından biri yoksul ve zengin bölgeler arasındaki gelir dengesizliğini azaltmaktır. Bir başka deyişle ekonomik ve bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmaktır. Diğer bir önemli amaç ise istihdam olanaklarının artırılmasına ve sosyal farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalara destek vermektir. Bu amaçlar doğrultusunda Birlik, hedeflere ulaşabilmek için tasarlanan programların uygulanmasına önemli miktarda kaynak ayırmaktadır (Zsuzsanna, 2009: 466).

Avrupa Birliği’ne üye olabilmek için gerekli olan ön şart 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması’nın 49 uncu maddesinde “Avrupa devletlerinden özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerini kabul edenler Birliğe katılabilir.” şeklinde belirtilmiştir. Üyelik için gerekli olan diğer koşullar ise 1993 yılında Kopenhag’da yapılan toplantıda kararlaştırılmıştır. Avrupa Birliği’nin genişlemesi ile ilgili koşullar ve üye ülkelerin sağlaması gereken şartlar Birliğin internet sitesinde açıklanmıştır. Üyeler bu şartların tamamına haiz olmadıkları sürece katılım için başvuruda bulunamazlar. Bu şartlar şunlardır:

Politika: Demokrasi, hukuk ve insanları konusunda güvence veren istikrarlı kurumların olması.

Ekonomi: Baskıcı rekabet ve Birliğin güçlü pazar yapısı ile mücadele edebilecek yapıda düzgün işleyen bir pazar ekonomisinin bulunması.

Hukuk: Yerleşik Avrupa Birliği hukuku ve uygulamalarının- özellikle ekonomi ve parasal birlik konularındaki temel amaç ve politikaların benimsenmesi (European Union, 2018)

Avrupa Birliği bünyesinde farklı dil, kültür, tarih ve geleneklere sahip toplulukları barındıran büyük ve zengin bir yapıdır. Bununla birlikte bölgeler arasında önemli ölçüde gelişmişlik farkları mevcuttur. Örneğin Hamburg’un gayrisafi milli hasılası Güney İtalya’nın altı katıdır ve aradaki fark gün geçtikçe artmaktadır. Hamburg’un

işsizlik oranı İrlanda'nın işsizlik oranının dörtte biri kadardır. Dahası, binlerce işçi, kendileri veya aileleri ile birlikte fakir bölgelerden daha zengin bölgelere iş bulmak veya refah içinde yaşamak için göç etmek zorunda kalmıştır (Swift, 1978: 2).

AB fonlarının kullanımı için hangi bölgelerin uygun olduğuna, üye ülkeler ile yapılacak olan pazarlıklar ile değil, AB'nin tamamını kapsayacak şekilde yapılan teknik değerlendirmeler ile karar verilmektedir. Avrupa Birliği'nin bölgesel yardımları, katkı ilkesi gereği, ulusal fonlar ile örtüşmeli ve onları tamamlamalıdır. AB fonları mevcut bir ulusal fonun yerini almamalıdır (Ansell, 1997: 352).

AB'de gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkı azaltmak için bazı bölgesel politikalar uygulanmaktadır. Bu politikaların içeriği, uygulanış biçimi ve yöntemleri değişiklik göstermiştir. Bu değişimler üç dönem altında sınıflandırılabilir.

1980 Öncesi Dönem: Merkeziyetçi planlama uygulanmaktadır. İmalat sektörü fiziki sermaye yatırımları bölgesel kalkınmanın odak noktasında yer almaktadır.

1980 – 2004 Arası Dönem: İçsel büyüme yaklaşımının ağırlık kazandığı bu dönemde 1988 yılından sonra bölgesel kalkınma konusunda daha hızlı gelişen bir süreç işlemiştir. Yapısal reformların yapıldığı ve yapısal fonların uygulamaya koyulduğu bu dönemde, söz konusu fonların kullanımına ilişkin dört kural kabul edilmiştir. Daha sonra bu kurallar bölgesel kalkınma politikalarının tamamında birer ilke olarak benimsenmiştir.

- (1) Ulusal ve bölgesel düzeyde ekonomik ve sosyal konularda iş birliği,
- (2) Kalkınma projelerinin tamamının ekonomik ve sosyal konularda belirlenen hedeflenen ve stratejiler ile uyumlu olması,
- (3) Kaynak dağılımının ihtiyaç durumuna göre dengeli dağıtılması,
- (4) Yapısal fonların mevcut fonların yerini almak yerine sadece tamamlayıcı olarak kullanılması (Kumral, 2006: 281).

2004 Sonrası Dönem: Bölgesel kalkınma politikalarının gelişimi sürecinde 2004 sonrası dönemin yeni bir sürecin başlangıcı olmasının sebebi Avrupa Birliği Konseyi'nin 18 Şubat 2004 tarihinde ekonomik ve sosyal uyum konularında “Yeni Uyum Ortaklığı: Yakınsama, Rekabetçilik ve İş Birliği” adlı raporu kabul etmesidir.

2007-2013 arası dönemi kapsayan bu rapor yeni bir vizyon ortaya koymuştur. Raporda AB üyeleri arasında geri kalmış ülke veya az gelişmiş bölgelerin kalkınması için bu alanların dışında kalan yerlerin gelişiminin sağlanmasına yönelik politikalara da yer verilmiştir (Kumral, 2006: 282).

Uygulanmaya başladığı ilk günden bu yana bölgesel kalkınma politikaları büyük değişimler geçirmiştir. Her geçen gün daha karmaşık ve başa çıkılması zor bir hale gelen bölgesel kalkınmışlık farklılığından doğan problemlerin çözümü için kullanılan programlar sürekli biçim değiştirmiştir. Hem kalkındırmak hem de sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan bölgeye katkı sağlamak daha karmaşık bir yaklaşımın uygulamaya koyulmasıyla mümkün olmuştur (Bachtler ve Yuill, 2001: 11).

Avrupa Birliği'ni kuran Roma Antlaşması'nda belirtildiği gibi, Birliğin temel amaçlarından biri, bölgeler arası farklılıkları en aza indirerek ekonomik ve sosyal alanda tam bir bütün olunmasıdır (Ramajo, vd. 2008: 552).

2.3. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma Programları ve Uygulamaları

AB'nin üç temel finansal kaynağı bulunmaktadır. Bunlar, esasını genelde gümrük vergileri ile tarım ve şeker vergisinin oluşturduğu öz kaynaklar, KDV ve üye ülkelerden Birlik fonuna aktarılan gelirlerdir. Para cezaları, faaliyet gelirleri ve gelirler üzerinden yapılan kesintiler gibi kaynaklar diğer gelirleri oluşturmaktadır (Zülfüoğlu, 2011: 21).

Avrupa Birliği'ne katılım öncesi Birlik tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik mali yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımların temelde ülkelerin kurumsal altyapısının ve hukuk sisteminin AB standartlarına ve politikalarına uyumlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için kurumsal yapının ve hukukun üstünlüğü prensibinin güçlendirilmesi, ekonomi alanındaki reformların hayata geçirilmesi, insan haklarına saygı konusundaki altyapının ve güçlü bir sivil toplumun oluşturulması, bölgesel iş birliğinin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması gibi çalışmalarda bu ülkelere destek sağlanmaktadır (Akın, 2008).

PHARE: Açılımı “Pologne et Hongrie Assistance Pour la Restructuration Economique” ve anlamı “Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı” olan PHARE, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB’ye uyumlaştırılması çalışmalarına destek vermek amacıyla uygulanmıştır. 1994 yılında, programın adında da belirtildiği gibi, yalnızca Polonya ve Macaristan’a yönelik olarak tasarlanmış fakat daha sonra Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Çeliksa, 2006: 40).

Kurumsal altyapının geliştirilmesi ve AB müktesebatına uyum konusunda destek sunduğu için önemli bir program olan PHARE; enerji, ulaştırma ve haberleşme altyapısı, özel sektörün teşviki, mesleki ve teknik eğitim, çevre koruma, nükleer tehditlerin önlenmesi ve tarımsal altyapının geliştirilmesi gibi konularda destekler vermiştir (Bahtiyar, 2014: 310).

ISPA: Açılımı “Instrument for Structural Policies for Pre-Accession” ve anlamı “Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı” olan ISPA, Avrupa Birliği’ne aday olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik çevre ve ulaştırma konularında altyapının uyumlaştırılmasına yönelik mali destek sağlayan bir programdır (Bakırcı, 2009: 56).

CARDS: Açılımı “Community Programme for Assistance, Reconstruction, Democratization and Stabilization” ve anlamı “Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Birlik Yardımı” olan CARDS, 2000-2006 yıllarını kapsayan ve 4,65 milyar Avro bütçeye sahip bir programdır. Program, adalet ve içişleri, kurumsal yapılanma, ekonomik ve sosyal kalkınma, sürdürülebilir demokrasi, çevre ve doğal kaynaklar olmak üzere beş temel öncelikli alandan oluşmaktadır (Kavalalı, 2005: 7).

SAPARD: Açılımı “Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development” ve anlamı “Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı” olan SAPARD, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde, tarım ve kırsal kalkınma konularında AB standartlarına uyumun sağlanması için oluşturulmuş bir mali yardım aracıdır (Özerdem, 2007: 59).

SAPARD iki temel amaç taşımaktadır. Birincisi, tarım sektörüne yönelik AB müktesebatının uygulanmasına katkı yapmak; ikincisi, tarım ve kırsal kalkınma

konularında öncelikli sorunları ele alarak çözüme kavuşturacaktır (Çelikleş, 2006: 42).

IPA ve IPARD: IPA, “Instrument for Pre-Accession” ifadesinin baş harflerinden oluşan, Avrupa Birliği’ne katılım öncesinde AB tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak ve katılım sürecinde uyumu hızlandırmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı’dır.

IPA Programı beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar;

- (1) Geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma,
- (2) Sınır ötesi iş birliği,
- (3) Bölgesel kalkınma,
- (4) İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
- (5) Kırsal kalkınma.

Yukarıdaki programlardan ilk ikisi aday ve potansiyel aday ülkelere uygulanırken diğer üçü sadece aday ülkelere uygulanmaktadır (Aktaran: Efe, 2017: 231).

Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma: Yararlanıcı ülkenin, müktesebat kapsamında kurumsal altyapısını geliştirmesine yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş bir programdır (Güler, vd. 2010: 223). Bu bileşenden yalnız kamu kurum ve kuruluşları yararlanabilmektedir (AB Başkanlığı, 2016).

Sınır Ötesi İş Birliği: Yararlanıcı ülkelerin sınır komşuları ile ilişkilerini geliştirmek, refah, istikrar ve ulusların güvenliğini sağlamak adına sürdürülebilir politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik mali destek sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Dinç, 2014: 10).

Bölgesel Kalkınma: Aday ülkelere yönelik olan bu bileşen çevre, ulaştırma ve bölgesel rekabet gücü konularında yapılacak olan yatırımları kapsamaktadır. Programın uygulayıcıları: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile Bilim ve Teknoloji Bakanlığı’dır (AB Türkiye Delegasyonu, 2016: 8).

İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi: Aday ülkelere uygulanan bu bileşen ile kişi başına düşen milli gelirin Türkiye ortalamasının %75’inin altında olduğu bölgelerde

yeni iş olanaklarının yaratılması ve insan kaynaklarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bileşenin uygulayıcısı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'dır (AB Başkanlığı, 2016).

Kırsal Kalkınma: Beşinci ve son bileşen olan “Kırsal Kalkınma”, aday ülkelerin Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası başta olmak üzere diğer ilgili politikalarına uyum sağlamaya yönelik çalışmaları desteklemek amacı ile oluşturulmuştur. Bileşenin uygulayıcısı Tarım ve Orman Bakanlığı ile Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'dur. Bileşen, kurumun teşkilatlanmış olduğu 42 ilde uygulanmaktadır (AB Türkiye Delegasyonu, 2016: 9).

IPARD, “Instrument for Pre-Accession Rural Development” ifadesinin baş harflerinden oluşur ve IPA'nın beşinci bileşeni olan “Kırsal Kalkınma” bileşenini ifade eder.

IPARD programı iki alanda destek sağlamayı hedeflemektedir. Birincisi ortak tarım politikasıyla ilgili müktesebat uyumlaştırılması için yardım, diğeri ise aday ülkelerdeki kırsal kalkınma ve tarımın sürdürülebilir uyumuna katkıdır (Büyükşalvarcı ve Güçlü, 2016: 4). Katılım öncesinde sağlanan bu destek ile Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi konularında ulusal mevzuatın uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

IPA daha önceden uygulanan ve tamamlanmış olan ISPA, PHARE, CARDS ve SAPARD gibi programların tek bir çatı altında birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. 2007–2013 arası dönemi kapsayan IPA, Avrupa Birliği tarafından yönlendirilen yardımların ve bu yardımların kullanılma biçiminin çerçevesini çizmiştir (Can ve Esengün, 2007: 47).

2004 yılında aday ülke durumuna gelen Türkiye 2000-2006 yılları arasında uygulanan PHARE, ISPA VE SAPARD programlarından bütçenin kesinleşmesi ve değişikliğin mümkün olmadığının belirtilmesi neticesinde faydalanamamıştır. Fakat 2007–2013 yılları arasını kapsayan IPA'dan faydalanabilmiştir. IPA, Türkiye ile birlikte Hırvatistan ve beş adet Balkan ülkesinde aynı dönemde uygulanmıştır (Can ve Esengün, 2007: 43).

IPARD desteği 2007-2013 yılları arasında uygulanan IPARD-1 ve hâlihazırda uygulanmakta olan ve 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD-2'den oluşan çok yıllı “Kırsal Kalkınma Programı” aracılığı ile uygulanmaktadır. Desteklemeler, Avrupa Birliği katkısı ve ulusal katkının birleşmesi ile oluşan ve Kamu Katkısı olarak adlandırılan ortak bir finansman mekanizması ile gerçekleştirilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı öncülüğünde, çok sayıda paydaş kurum ve kuruluş ile birlikte hazırlanan IPARD Programı, Avrupa Komisyonu tarafından 25 Şubat 2008 tarihinde onaylanmıştır. Türkiye'nin katılım öncesi dönemdeki öncelikleri ve ihtiyaçlarını dikkate alınarak hazırlanan program, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kapasite oluşturmayı hedeflemekte ve işletmeleri AB standartlarına yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 2.2'de görüldüğü üzere 2007-2013 yılları arasını kapsayan IPA'nın beş ana bileşenin her birinin ayrı bütçesi bulunmaktadır.

Tablo 2.2: IPA Fonlarının Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon €)

Ülke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Arnavutluk	61,0	70,7	81,2	94,1	94,4	94,5	95,3
Bosna Hersek	62,1	74,8	89,1	105,3	107,4	107,8	63,6
Hırvatistan	141,2	146,0	151,2	153,5	156,5	156,1	93,5
Makedonya	58,5	70,2	81,8	91,6	98,0	101,8	113,2
İzlanda*	-	-	-	-	12,0	12,0	5,8
Kosova	68,3	184,7	106,1	67,3	98,7	68,8	71,4
Karadağ	31,4	32,6	34,5	33,5	34,1	35,0	34,5
Sırbistan	189,7	190,9	194,8	197,9	201,8	202,0	208,3
Türkiye	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,2	902,9

Kaynak: (aktaran Aslan, vd. 2016: 240.) *İzlanda 2011 yılından itibaren destek almaya başlamıştır.

Verilen yıllar arasında IPA kapsamında mali yardımdan faydalanan ülkeler içinde Türkiye'nin en yüksek paya sahip ülke olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3: IPA I Dönemi (2007-2013) Türkiye Mali Yardım Miktarları (Milyon €)

Bileşen	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	238,5	1.667,5
Sınır Ötesi İş Birliği	2,1	2,9	3	3,1	5,1	2,2	2,2	20,6
Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,1	366,9	1.778,4
İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,2	91,2	474,1
Kırsal Kalkınma	20,7	53	85,5	131,3	172,5	187,4	204,2	854,6
Toplam	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	856,3	903	4.795,2

Kaynak: European Commission (2012: 8)

Tablo 2.3’de görüldüğü üzere 2007-2013 yılları arasında en düşük mali yardım 2007 yılında 20,7 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir. En yüksek mali yardım tutarı ise 2013 yılında 204,2 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’ye Kırsal Kalkınma Bileşeni için AB tarafından ödenecek mali yardım miktarı toplam 854,6 milyon avro olarak belirlenmiştir.

Tablo 2.4: IPA I Dönemi AB Mali Yardımının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Toplam Destek (Milyon €)
Türkiye	4.795
Sırbistan	1.386
Hırvatistan*	998
Bosna Hersek	656
Kosova	635
Makedonya	615
Arnavutluk	595
Karadağ	236
İzlanda**	30
Toplam	9.944

Kaynak: AB Türkiye Delegasyonu (2016: 6)

*Hırvatistan, 2013 yılının temmuz ayından itibaren AB üyesi olmuştur.

**İzlanda yardımlardan 2011’den itibaren yararlanmaya başlamıştır.

Tablo 2.4’de görüldüğü üzere 2007-2013 yılları arasında uygulanan IPA I döneminde en fazla yardımı alan ülke Türkiye olmuştur.

2007-2013 yılları arasında uygulanan IPARD-1 Programı için Türkiye’ye toplam 854,6 milyon Avro tutarında fon ayrılmıştır. Kamu katkısı içerisinde yer alan ulusal katkı da hesaba katıldığında yatırımcılara yönlendirilecek destek tutarı yaklaşık olarak 1,1 milyar Avro’ dur (AB Bakanlığı, 2015).

Tablo 2.5’de görüldüğü üzere Avrupa Birliği 2014 – 2020 yılları arasındaki dönemi kapsayan IPA II uygulamasının tamamı için Türkiye’ye 4 milyar 454 milyon Avro kaynak ayırmıştır.

Tablo 2.5: IPA II Dönemi AB Mali Yardımının Ünelere Göre Dağılımı

Ülke	Toplam Destek (Milyon Avro)
Karadağ	270,5
Kosova	645,5
Arnavutluk	649,5
Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti	664,2
Sırbistan	1.508,0
Türkiye	4.453,9
Çoklu Ülke Programı*	2.958,7
Toplam	9.944

Kaynak: AB Türkiye Delegasyonu (2016: 22)

* Birden fazla ülkeye yönelik yardımların yanında, bilgilendirme, iletişim, denetleme, izleme, değerlendirme, temsilcilik giderleri için yapılan fon tahsisi ve Bosna Hersek’e tahsis edilmemiş olan fonları kapsamaktadır.

Avrupa Komisyonu, fon kullanma etkinliğini artırmak için 2014-2020 yıllarını kapsayan IPA II döneminde IPA I’deki bileşen yapısını kaldırmış, onun yerine sektör yaklaşımını getirmiştir.

Toplam 9 sektörden oluşan IPA II kapsamında belirlenen sektörler şunlardır:

- (1) Demokrasi ve yönetim
- (2) Adalet, işçileri ve temel haklar
- (3) Ulaştırma

- (4) Çevre ve iklim
- (5) Enerji
- (6) Rekabet edebilirlik ve yenilik
- (7) İstihdam, insan kaynaklarının gelişimi ve sosyal politikalar
- (8) Tarım ve kırsal kalkınma
- (9) Bölgesel ve sınır ötesi iş birliği (AB Başkanlığı, 2016).

Bölgesel kalkınma programlarının başarısı programın uygulanacağı bölgenin doğru seçilmesi ve potansiyelinin doğru hesaplanması ile yakından ilgilidir. AB İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, kısaca İBBS (İng. NUTS), hem bölgesel analizleri hem de diğer bölgeler ile kıyaslama yapmayı kolaylaştırmaktadır. Düzey 1, düzey 2 ve düzey 3 olmak üzere üç kategori altında toplanan bölgelerde uygulanacak çeşitli programlar ile üye ülkelerin aralarındaki uyumun sağlanması ve ekonomik ve sosyal analizlerin yapılması amaçlanmıştır (Eurostat, 2011: 5).

Tablo 2.6'da 1989–1999 yılları arasında Avrupa Birliği tarafından hazırlanıp uygulanan bazı bölgesel kalkınma programları yer almaktadır.

Tablo 2.6: AB’de Bölgesel Kalkınma Programları

PROGRAMIN ADI	HEDEFİ	KAPSADIĞI DÖNEM
ADAPT	Emeğin yeniliklere uyumu için eğitilmesi	1994-1999
ENVIREG	Çevresel gelişim	1989-1993
Employment	Kadınlara, gençlere ve engellilere yönelik iş olanaklarının yaratılması	1994-1999
Equal	Emek piyasalarındaki ayrımcılığı ve eşitsizliği ortadan kaldırma	2000-2006
INTERREG	Sınır ötesi iş birliği, enerji ağlarının geliştirilmesi, su kaynaklarının yönetimi konusunda uluslararası uzlaşma	1989-1993 1994-1999
Interreg III	Avrupa Birliği ülkelerinin sınırları, kalkınma açısından sınır komşuları ile ilişkilerin geliştirilmesi	2000-2006
KONVER	Askeri faaliyetlerin başka alanlara kaydırılması	1994-1999
LEADER	Kırsal ve tarımsal bölgelerde yerel kalkınmanın sağlanması için yerel eylem gruplarının desteklenmesi	1989-1993 1994-1999
Leader+	Yerel eylem gruplarına destek vererek kırsalda sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması	2000-2006
PEACE	İrlanda’nın kuzeyinde ve İrlanda’nın sınır komşularında barışın ve uzlaşmanın sağlanması	1994-1999
PESCA	Balıkçılık endüstrisinin yeniden yapılanması	1994-1999
PRISMA	Firmalara altyapı ve servis sektörlerini geliştirmeleri amacıyla yardımda bulunmak	1989-1993
RECHAR	Kömür madeni açısından zengin bölgelerin dönüştürülmesi	1989-1993 1994-1999
REGEN	Az gelişmiş bölgelere doğalgaz ve elektrik hizmetlerinin sağlanması	1989-1993
REGIS	Merkezden çok uzak bölgelerin desteklenmesi	1989-1993 1994-1999
RESIDER	Çelik açısından zengin bölgelerin dönüştürülmesi	1994-1999
RETEX	Tekstil endüstrisine bağımlı bölgelerin farklı alanlara kaydırılması	1994-1999
SMEs	KOBİ’lerin uluslararası rekabet koşullarının sağlanması ve geliştirilmesi	1994-1999
STRIDE	Yenilik ve kalkınma	1989-1993
URBAN	Krizden etkilenen bölgelerin restorasyonu	1994-1999
Urban II	Kriz içindeki kentsel alanların ekonomik ve sosyal dönüşümünü sağlamak amacıyla yenilikçi kalkınma modellerinin oluşturulması ve uygulanması	2000-2006

Kaynak: Balchin, Sykora ve Bull, 1998: 21.

2.4. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetimi

Kırsal kalkınmada kırsal nüfus aktif bir rol üstlenmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri ile Avrupa Birliği’ne aday ve potansiyel aday ülkelerde başarılı örnekleri bulunan ve belirli sınırları olan bölgelerde faaliyet gösteren yatırımcı kuruluşlar sayesinde bölge ekonomisinin gelişmesi, yatırımların teşvik edilmesi ve insanların ülke kalkınması konusunda söz sahibi olması sağlanmıştır.

Kalkınma konusunda âdemi merkezîyetçi bir yapının oluşturulmasının bazı faydaları vardır. Bunlar:

- (1) Kalkınmaya yönelik faaliyetlerin daha etkili ve bürokrasiden uzak bir ortamda gerçekleştirilebilmesi,
- (2) Bölgenin ihtiyaçlarını ve sorunlarını en iyi bilen bölge halkı ile etkili bir iletişim kurulmasının kolaylığı,
- (3) Yatırımcı kuruluşların sahip olduğu yarı özerk yapı ile gündelik siyasetten uzak kalması ve müdahaleye kapalı olması,
- (4) Uzun vadeli kalkınma planı hedeflerine ulaşma konusunda etkisinin öngörülebilir ve izlenebilir olmasıdır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) tanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkemizde Devlet Planlama Teşkilatı ise kalkınma ajanslarını, merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıya sahip, belirli sınırlar içinde faaliyet gösteren, bir bölgedeki yatırım potansiyelini geliştiren, destekleyen, bu sayede kalkınmanın önünü açan ve faaliyetleri kamu veya özel sektör tarafından finanse edilen bir kurum olarak tanımlamıştır (DPT, 2000a: 174).

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ile bölgesel kalkınma ajansları Türkiye’de son yıllarda yerel kalkınmanın önemli unsurları olarak görev almaktadır. Kuruldukları günden beri bölgesel kalkınmanın baş aktörleri haline gelen bu iki kurumun hayata geçirdikleri yatırımlar sayesinde kalkınmaya artı değer sağlanmaktadır (Aydın ve Yıldırım, 2013: 30).

Bir yandan bölgesel kalkınma ajansları, diğer yandan IPARD programının uygulayıcısı olan TKDK gibi kurumların kırsal alanların kalkındırılması yolunda

faaliyet gösterecek olması oldukça önemlidir. Bu sayede kullanılacak desteklerin uygun projelere yönlendirilmesi ile ilk başta kalkınma açısından geri kalmış alanlarda uzun vadede ise tüm ülkenin kalkınmasında etkili olacağı söylenebilir (Işık ve Baysal, 2011: 184).

Kalkınma ajansları yalnızca faaliyette buldukları bölgenin ekonomik kalkınmasını sağlama fonksiyonunu yerine getirmeyip bunun yanı sıra toplumsal ve kültürel gelişmelere de ön ayak olurlar. Ajanslar ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda zarar görmüş veya yetersiz kalmış unsurların giderilmesi konusunda önemli katkılar da sunar. Zira gelişmiş bölgelerde birtakım etnik, dini ve sosyokültürel değerler kozmopolit bir ortamın farklı değerleri olarak görülürken az gelişmiş bölgelerde toplumsal huzuru bozan birer etmen olarak ortaya çıkabilir. Bu noktada ajanslar, bölgedeki gerçek potansiyelin ortaya çıkarılması, göçün önlenmesi, yeni yatırım alanlarının yaratılması, yatırımcılığın özendirilmesi ve kaynak kaybının en aza indirilmesi gibi önemli fonksiyonları yerine getirmektedir. Ajanslar aynı zamanda bölgenin ihtiyaç duyduğu kalkınma stratejisini yerinde şekillendirerek problemleri ve istekleri merkeze aktarmakta, böylece çözüm elde etme noktasında önemli bir işlevi gerçekleştirilmektedir (Aydın ve Yıldırım, 2013: 40).

Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) kalkınmanın sağlanması için adeta bir katalizör olarak çalışır. Piyasadaki diğer aktörler arasında eşgüdümü sağlamak, içsel ve dışsal fonları bölgesel kalkınmayı sağlamak için en verimli şekilde kullanmak görevini görür. Dünyada bu amaçla kurulan ilk bölgesel kalkınma ajansı 1929 tarihli Büyük Buhran sonrasında 1933 yılında ABD’de kurulan Tennessee Valley Authority (TVA) olmuştur (Çelik, 2018: 15).

2.5. Türkiye’nin Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Politikaları

1961 Anayasası ile ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmaya demokratik bir zemin kazandırmak için kalkınma planlarının hazırlanması hüküm altına alınmıştır. Bu planların uygulamasının da karma ekonomik sistem çerçevesinde yürütülmesi benimsenmiştir. Planların hazırlayıcısı olan Devlet Planlama Teşkilatı aynı dönemde bu maksat ile kurulmuştur.

Kalkınma planlarının genel özellikleri şunlardır:

- (1) Makro düzeyde hazırlanmış programlardır.
- (2) Kamu kesimine doğrudan, özel kesime ise dolaylı olarak müdahale edici niteliktedir.
- (3) Programların esas amacı önceden belirlenen milli gelir seviyesine ulaşmak ve istikrarlı bir büyüme hızı yakalamaktır.
- (4) 1980'lere kadar ithal ikameci sanayileşme modeli benimsenmiştir.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

- (1) 1960'lı yıllar sosyal devlet olgusunun ortaya çıktığı yıllardır. Bu düşünce devlette hâkim olmaya başladıkça toplumsal ve ekonomik konularda, özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sosyal hizmetlerde önemli değişikliklere gidilmiştir (Çelik, 2016: 11).
- (2) Altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir.
- (3) İşsizliğin azaltılması için tedbirler alınmıştır.
- (4) Ödemeler bilançosunun sağlıklı bir yapıya kavuşması için çaba sarf edilmiştir.
- (5) Nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir.
- (6) İthal İkameci Sanayileşme Politikası temeli bu plan ile atılmıştır.
- (7) İthal ikameci bir programdır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

- (1) Bu planda Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Anlaşması'na büyük önem verilmiştir. Geçiş ve hazırlık dönemlerinin gerektirdiği politikaların tamamlanması ve tek pazar – tek fiyat rejiminin uygulanması yolunda engel teşkil eden, sanayi ürünleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması amaçlanmıştır (DPT, 1968: 123).
- (2) Sanayi sektörünün lokomotif sektör olarak kabul edildiği bir plandır.
- (3) İthal ikameci politikanın yanında ara mal üretimine yönelik girişimlere yer verilmiştir.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

- (1) Planlı dönemde dış ekonomik ilişkiler açısından alınan en önemli kararlardan birisinin AET ile ortaklık kurmak olduğu ifade edilmiştir (DPT, 1973: 64).
- (2) Kişi başına düşen milli gelirin artırılması amaçlanmıştır.
- (3) Ara mal ve yatırım malı üretimi yapan sanayi kesiminin daha fazla desteklenmesi benimsenmiştir.
- (4) Dış kaynak kullanımına olan bağıllığın azaltılması hedeflenmiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

- (1) AET ile ilişkilerin IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedefleri ve politikaları ile uyumlu olmasını sağlamak açısından yeniden ele alınması hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde yeni üyelerin katılımıyla daha da artacak olan taviz yükünün azaltılmasına ve Türkiye'nin ihracatında söz konusu olabilecek kısıtlamaların güvence altına alınmasına yönelik girişimlerde bulunulacağı belirtilmiştir (DPT, 1979: 270).
- (2) Sanayi sektörüne verilen önem bu planda da devam etmiştir.
- (3) Ödemeler dengesinin sağlanması ve ekonomide dışa bağımlı olmama gibi hususlar öncelikli olarak ele alınmıştır.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

- (1) Bu plan döneminde önceki planlardan farklı olarak ilk kez kamu yönetiminin işleyişine ve kurumlara yönelik reformlara yer verilmiştir (Kutlu vd., 2018: 33).
- (2) Dışarıya bağımlı bir ekonomi yerine dışa açık bir ekonomi olmaya ve ihracatı artırıcı politikalara önem verilmiştir.
- (3) Ekonomide devlet müdahalesinin asgariye indirilmesi hedeflenmiştir.
- (4) Dış ticaret ve yabancı sermaye konularında liberalleşme başlamıştır.
- (5) Bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi konusu gündeme gelmiştir.

VI. Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

- (1) Avrupa Birliği'ne üyelik ve üyelik öncesi uyum çalışmaları sürecinde gerekli hazırlıkların hızlandırılması, AB pazarında rekabet gücünü temin etmek için tedbirlerin alınması, Topluluk kaynaklarından faydalanmak üzere etkin bir gayret gösterilmesi amaçlanmıştır (DPT, 1989: 345-346).
- (2) Enflasyon ile mücadele ekseninde hazırlanmış bir programdır.
- (3) İmalat sanayisine öncelik verilmiştir.
- (4) Önceki programlardan farklı olarak sosyal konulara daha fazla önem verilerek hazırlanmış bir programdır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

- (1) Bilim, eğitim, teknoloji, sanayi, ticaret, rekabet gücü ve emek piyasası ile ilgili reformlar gerçekleştirmenin önemine vurgu yapılmıştır (DPT, 1995: 2-3).
- (2) Küresel boyutta ekonomik entegrasyonun sağlanması yolunda öngörülen problemlerin bertaraf edilmesi için bazı tedbirler alınmıştır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

- (1) AB üyeliği sürecinde müktesebatın uygulanması konusunda kurumsal yapıların ve idari kapasitenin geliştirilmesine yönelik önemli tedbirleri içermektedir (DPT, 2000b: 231).
- (2) Bu plan ile 2001-2023 yıllarını kapsayan Uzun Vadeli Stratejisi yani Vizyon 2023 belirlemiştir.
- (3) Ekonomik istikrar konusunda tedbirler alınmıştır.
- (4) Yurt içinde ve dışında rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir.
- (5) Adil gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır.

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

- (1) Ekonomik istikrarın sağlanması konusu ana hedeflerden biri olarak devam etmiştir.
- (2) Gelir dağılımında eşitliğin sağlanması konusunda, bir önceki programda belirlenen politikalar devam etmiştir.

- (3) Yurt içinde ve dışında rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir.
- (4) Bu planın AB'ye tam üyelik yolunda, kapsamakta olduğu ilke ve hedeflere ulaşma konusunda katılımcı ve şeffaf nitelikte tedbirler içerdiği söylenebilir. Söz konusu planda aynı zamanda AB'ye uyum sürecinde kurumsal altyapının güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi ve ulusal mevzuatta değişiklikler yapılmasının önemine değinilmiştir (Kutlu vd., 2018: 36).

X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

- (1) Gelir dağılımında eşitliğin sağlanması ve toplumsal gelişimin tüm kesimlere yayılması amaçlanmıştır.
- (2) Çevre dostu uygulamaların artırılmasına önem verilmiştir.
- (3) Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde bazı politika ve hedeflere yer verilmiştir.
- (4) Bu planın diğer planlardan en temel farkı AB üyelik kriterlerinin sağlanması konusunda kurumsal ve idari hedeflere doğrudan yer verilmemesi olmuştur. Buna rağmen stratejik bakış ve idare anlayışı açısından bazı başka hedefler ön plana çıkmıştır. Yeni anlayışın alt yapısında katılımcılık, şeffaflık, yurttaşlık hakları, işçi ve işveren hakları ve liyakat gibi pek çok unsurun geçmişten gelen etkiler olduğunu söylemek mümkündür (Kutlu, vd. 2018: 37).
- (5) Türkiye'deki kırsal alanlar hakkında temel bilgiler verilmiştir. Ayrıca güncel gelişmeleri içeren durum analizi yapılmıştır. Kırsal kalkınmanın sağlanması yolunda kurumsal kapasitenin geliştirildiği ve TKDK'nın kırsal kalkınmada kilit rol oynayan önemli kurumlardan biri haline geldiği ifade edilmiştir (TKDK, 2017: 12).
- (6) "Kırsal Kalkınma" başlığı altında kırsal alanlardaki ekonomik yapının tarım dışı sektörler ile desteklenmesi; kırsal kalkınma fonlarının rekabet gücünü artırmaya yönelik faaliyetlere yönlendirilmesi ve yatırım ve hizmet gereksinimlerinin doğru bir şekilde belirlenerek sorunu kaynağında çözecek girişimlerin desteklenmesine değinilmiştir (TKDK, 2017: 12).

(7) TKDK'nın vermiş olduğu kırsal kalkınma destekleri içerisinde yer alan yenilenebilir enerji üretimi, “Çevrenin Korunması” başlığı altında yer almıştır. 10. Kalkınma Planı ayrıca eko-verimlilik, temiz üretim teknolojileri gibi çevre dostu uygulamaların yaygınlaştırılması ve markalaşma konularına da yer vermiştir (TKDK, 2017: 12).

2.6. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kurumları

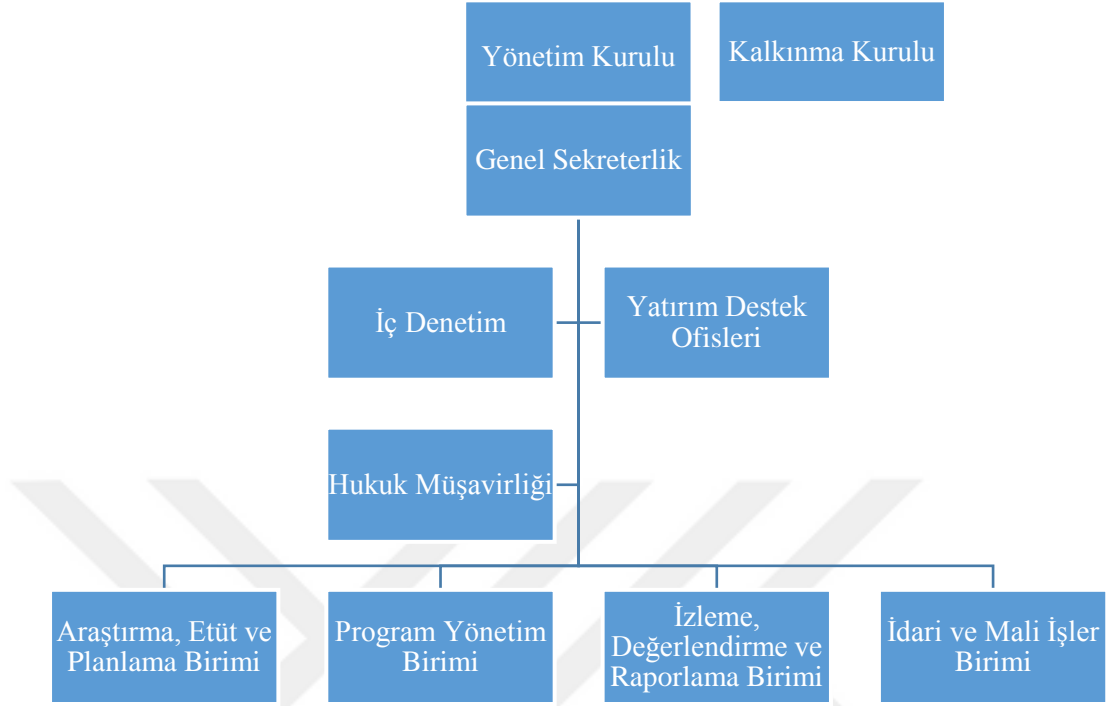
2.6.1. Kalkınma Ajansları

Kalkınma ajansları faaliyette buldukları bölgelerde genel sekreter aracılığı ile yönetim kuruluna bağılı olarak faaliyet göstermektedir. Ajansların teşkilat yapıları alt birimlerde birbirleri arasında bazı küçük farklılıklar gösterse de genel itibari ile tek tip bir yapıdan söz etmek mümkündür.

Kalkınma Kurulu: 5449 Sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” sekizinci maddesinde kalkınma kurulunu tanımlamıştır. Buna göre kalkınma kurulu bölgenin gelişmesi için bölgede faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, üniversiteler ve yerel yönetim birimleri olarak tanımlanan, kısaca “paydaş” olarak adlandırılan unsurlar arasındaki iş birliğini ve koordinasyonu geliştirmek ve ajansa yol göstermek amacıyla oluşturulmuş, en fazla yüz üyeden oluşan bir danışma organıdır (Kılıç, 2014: 136).

Yönetim Kurulu: Yönetim kurulları kalkınma ajanslarının karar organıdır. 5449 Sayılı Kanun’un 10 uncu maddesinde yönetim kurulunu tanımlamıştır. Buna göre İstanbul, Ankara ve İzmir gibi tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel sektör ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilci; geri kalan 23 adet kalkınma ajansında olduğu gibi, birden fazla ilden oluşan bölgelerde valiler, büyükşehir belediye başkanları veya merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve ticaret ve sanayi odası başkanların birinden oluşmaktadır. Eğer bölge illerinde birden fazla ticaret ve sanayi odası mevcut ise, yönetim kurulunda yer alacak olan temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin yönetim kurulu tarafından belirlenir (Kılıç, 2014: 137).

Şekil 2.1: Kalkınma Ajanslarının Organizasyon Şeması

Kaynak: Çukurova Kalkınma Ajansı ve diğer ajansların organizasyon yapısı incelenerek araştırmacı tarafından oluşturulmuştur (<http://www.cka.org.tr/main.aspx?id=308>, Erişim Tarihi: 04.04.2019).

Genel Sekreterlik: Ajansın icra organı genel sekreterliktir. Yatırım destek ofislerinin de bağlı olduğu genel sekreterliğin en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter ajansın faaliyetleri ile ilgili tüm iş ve işlemlerden yönetim kuruluna karşı sorumludur. Genel sekreterlik, genel sekreter, uzman ve destek hizmetleri personelinden oluşmaktadır (ÇKA Kurumsal).

Yatırım Destek Ofisleri: Yatırım destek ofisleri yatırım ortamının iyileştirilmesi için bölgenin yatırım olanaklarını tanıtmak ve yatırımcılara destek sağlamakla görevlidir. Bölge illerinde, özel sektör kapsamındaki yatırımcıların izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî işlemleri yönetim kurulu adına takip etmek ve yönetmek, yatırımları izlemek, yatırımcıları bilgilendirmek, muhtemel sorunları tespit ederek çözüm için gerekli girişimlerde bulunmak gibi görevleri yerine getirmekle yükümlüdür (SERKA, 2014: 30).

İç Denetim: İç denetim biriminin amaç ve görevleri 27308 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği’nin altıncı maddesinde belirtilmiştir. Buna göre iç denetim birimini, ajansların çalışmalarına değer katmak

ve geliştirmek için kaynakların iktisadi, etkin ve verimli yönetilmesini sağlamak üzere gerekli olan denetim ve danışmanlık faaliyetlerini yerine getirmektedir. İç denetim birimi bu görevini uluslararası denetim standartları ve kamu iç denetim standartları çerçevesinde yürütmektedir (Resmî Gazete, 2009: 27308/215).

Hukuk Müşavirliği: Hukuk müşavirliğinin görevi, “Kalkınma Ajanslarının alışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. Yönetmeliğin otuzuncu maddesinde yer alan düzenlemeye göre hukuk müşavirliği uzman personel niteliklerine haiz ve avukatlık ruhsatnamesi bulunan bir personel tarafından yürütülmektedir (OKA, 2014).

Hukuk müşaviri genel sekretere bağlı olarak görev yapar ve ona karşı sorumludur. Görevlerinden bazıları: hukuki konular hakkında görüş bildirmek, gerekli hukuki tedbirleri zamanında almak, davaları ve icra ile ilgili işleri takip etmek ve hukuki süreçlerde ajansı temsil etmektir (MARKA, 2012).

Araştırma, Etüt ve Planlama Birimi: Bölgenin iktisadi, toplumsal ve kültürel gelişimini hızlandırıcı ve rekabet gücünü artırıcı nitelikte araştırmaların yapılması ve paydaşların katılımı ile plan ve programların hazırlanması ile iş birliğinin artırılmasına yönelik gerekli çalışmaların yapılmasından ve yönetilmesinden sorumludur (MEVKA, 2012: 17).

Program Yönetim Birimi: Araştırma, Etüt ve Planlama Birimi tarafından hazırlanan bölge planı ve programları ışığında hazırlanacak olan destek programlarının yönetilmesinden sorumludur. Projelerin hazırlandıktan sonra ajansa sunulmasından sözleşmelerin imzalanmasına kadar geçen tüm süreçten sorumludur (MEVKA, 2012: 18).

Tablo 2.7: Türkiye’de Kalkınma Ajansları ve Görev Sahaları

ADI	KISALTMASI	İBBS	KAPSADIĞI İLLER
Ahiler Kalkınma Ajansı	AHİKA	TR71	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir
Ankara Kalkınma Ajansı	ANKARAKA	TR51	Ankara
Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	BAKA	TR61	Antalya, Burdur, Isparta
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	BAKKA	TR81	Bartın, Karabük, Zonguldak
Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı	BEBKA	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
Çukurova Kalkınma Ajansı	ÇKA	TR62	Adana, Mersin
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı olmak	DOĞAKA	TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	DAKA	TRB2	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	DOKA	TR90	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	MARKA	TR42	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
Dicle Kalkınma Ajansı	DİKA	TRC3	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt
Fırat Kalkınma Ajansı	FKA	TRB1	Bingöl, Elâzığ, Malatya, Tunceli
Güney Ege Kalkınma Ajansı	GEKA	TR32	Aydın, Denizli, Muğla
Güney Marmara Kalkınma Ajansı	GMKA	TR22	Balıkesir, Çanakkale
İpekyolu Kalkınma Ajansı	İKA	TRC1	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
İstanbul Kalkınma Ajansı	İSTKA	TR10	İstanbul
İzmir Kalkınma Ajansı	İZKA	TR31	İzmir
Karacadağ Kalkınma Ajansı	KARACADAĞ	TRC2	Diyarbakır, Şanlıurfa
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	KUZKA	TR82	Çankırı, Kastamonu, Sinop
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	KUDAKA	TRA1	Bayburt, Erzincan, Erzurum
Zafer Kalkınma Ajansı	ZAFER	TR33	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak
Mevlâna Kalkınma Ajansı	MEVKA	TR52	Karaman, Konya
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	ORAN	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	OKA	TR83	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
Serhat Kalkınma Ajansı	SERKA	TRA2	Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı
Trakya Kalkınma Ajansı	TRAKYAKA	TR21	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ

Kaynak: Çelik, 2015: 60 verileri ışığında araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

İzleme, Değerlendirme ve Raporlama Birimi: Plan ve programların ve önceden desteklenmiş olan projelerin izlenme sürecini gerçekleştirir. Geçmiş projelerin ve mevcut programın değerlendirmesini yapar ve bunun için gerekli olan bilgi toplama ve analiz gibi faaliyetleri yürütür (MEVKA, 2012: 20).

İdari ve Mali İşler Birimi: Diğer bir adı destek hizmetleri birimidir. Ajansın idari ve mali işlerinin yürütülmesi ve kullanılan desteklerin mali açıdan yönetiminden sorumludur. Birimde, muhasebe yetkilisi, muhasebe memuru, insan kaynakları uzmanı, ofis görevlisi, satın alma ve ihale sorumlusu, halkla ilişkiler uzmanı, yönetici asistanı, bilgi işlem görevlisi ve arşiv görevlisi gibi personel yer alır (MEVKA, 2012: 23).

Tablo 2.7’de görüldüğü üzere Ankara, İstanbul ve İzmir kalkınma ajansları sadece tek bir ilde faaliyet göstermektedir. Diğer ajanslar yatırım destek ofisi adı verilen yardımcı hizmet birimleri aracılığı ile birden fazla ilde hizmet vermektedir. Birden çok ilde faaliyet gösteren ajansların merkezleri Nevşehir, Isparta, Zonguldak, Bursa, Adana, Hatay, Van, Trabzon, Kocaeli, Mardin, Malatya, Denizli, Balıkesir, Gaziantep, Diyarbakır, Kastamonu, Erzurum, Kütahya, Konya, Kayseri, Samsun, Tekirdağ ve Kars illerinde bulunmaktadır (Çelik, 2015: 61).

2.6.2. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Beş bileşenden oluşan IPA’nın tüm bileşenlerine ait idari teşkilatlar oluşturulana kadar MFİB vasıtası ile fon kullanımı mümkün olmasına rağmen, bu kaynakların kullanılabilmesi için Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun kurulması ve yetki devrinin verilmesi gerekmiştir. Türkiye ancak bu şartı yerine getirdikten sonra IPARD fonlarından yararlanabilmiştir (Can ve Esengün, 2007: 55).

TKDK, AB’nin aday ve aday olma potansiyeli olan ülkelere yönelik oluşturduğu Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı’nın (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni anlamına gelen IPARD Programı kapsamında yer alan faaliyetlerin yürütülmesinden sorumludur. Kurum söz konusu faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan akreditasyon sürecini 30 Ağustos 2011 tarihi itibari ile tamamlamış ve yetki devrini alarak IPARD fonlarını kullandırmaya başlamıştır (TKDK Ankara).

5648 sayılı “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile TKDK, kuruluş kanununda belirtilen AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların ülkemizde kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetlerde kullanılmasını sağlama görevini yerine getiren bir kamu kurumudur.

TKDK’nın yetki ve sorumlulukları Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Komisyonu arasında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik AB Mali Yardımına İlişkin İş Birliği ve Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) Beşinci Bileşeni – Kırsal Kalkınma Bileşeni – (IPARD) Kapsamındaki Yardımın Uygulanması İçin Kurallar Hakkında Anlaşma” (Sektörel Anlaşma) ile detaylı bir şekilde belirlenmiştir.

Anayasamıza göre milletlerarası anlaşmalar usulüne göre yürürlüğe konulduğu takdirde kanun hükmündedir. Ayrıca bu anlaşmalar hakkında Anayasa’ya aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’ne dava açılmamaktadır. Bunun anlamı milletlerarası anlaşmalardan olan ve TKDK’yı oluşturan Sektörel Anlaşma, Çerçeve Anlaşma ve diğer AB mevzuatı ulusal mevzuat ile çelişirse haklarında Anayasa Mahkemesi’ne iptal için dava açılmaz. Bu durum uluslararası hukukun ulusal hukukun üstünde olduğu anlamına gelir. Söz konusu kaide, TKDK’yı düzenleyen bütün anlaşmalar için de geçerlidir (Aktaran: Biçen, 2018: 71).

Merkez ve taşra birimleri şeklinde teşkilatlanmış olan Kurum merkez teşkilatı ve merkeze bağlı 42 il koordinatörlüğünden oluşmaktadır. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu 2009 yılında “birinci faz iller” olarak adlandırılan 20 ilde teşkilatlanmasını tamamlamış, 2011 yılında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından akredite edilmiş ve aynı yıl içinde ilk projelerini almıştır. Ödeme süreci ise 2012 yılında başlamış ve halen devam etmektedir. 2012 yılında mevcut 20 ile 22 il daha eklenerek toplam il koordinatörlüğü sayısı 42’ye çıkarılmıştır.

TKDK’nın faaliyet gösterdiği birinci faz iller: Afyonkarahisar, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Van, Yozgat.

TKDK'nın faaliyet gösterdiği ikinci faz iller: Ağrı, Aksaray, Ankara, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elâzığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir, Uşak.

Bu illerin seçiminde nüfus, eğitim durumu, istihdam oranları, göç oranları, sektörel analizler, tarım sektörünün bölge ekonomisindeki yeri ve istihdam olanaklarına katkısı gibi ekonomik değerlendirmeler etkili olmuştur. Kurumun organizasyon merkez ve taşra yapılanması şöyledir:

Şekil 2.2: TKDK Merkez Organizasyon Yapısı

Kaynak: TKDK (<https://www.tkd.gov.tr/Kurumsal/OrganizasyonSemasi>, Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Başkan: Kurumun en üst amiri olan başkan, kurumun icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinin yürütülmesinden bakana karşı sorumludur. Başkanın görev ve sorumlulukların 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 494 üncü maddesinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre başkan, kurumu Anayasaya, kanunlara, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine, Cumhurbaşkanınca belirlenen politika ve stratejilere uygun olarak yönetmekle yükümlüdür (Resmî Gazete, 2018b: 30479/217).

Hukuk Müşavirliği: Hukuk Müşavirliğinin görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 496 ncı maddesinin (5)a ve (5)b bentlerinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre hukuk müşavirliği 26.09.2011 tarih ve 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre hukuk birimlerine verilen görevleri ve başkan tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdür (Resmî Gazete, 2018b: 30479/220).

İç Denetim Koordinatörlüğü: İç Denetim Koordinatörlüğünün görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 496 ncı Maddesinin (4) numaralı bendinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre İç Denetim Koordinatörlüğü ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak iç denetim gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bunun yanında kurumun iç kontrol sisteminin iyileştirilmesine yönelik gerekli çalışmaları yapmak, kurumsal işlerin ulusal ve uluslararası mevzuata uygun yapılıp yapılmadığını kontrol etmek, gerekli raporlamaları yapmak ve başkan tarafından kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdür (Resmî Gazete, 2018b: 30479/219).

Proje Hizmetleri Genel Koordinatörlüğü: Proje Hizmetleri Genel Koordinatörlüğünün görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 496 ncı maddesinin (4) numaralı bendinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Proje Hizmetleri Genel Koordinatörlüğü, Proje Yönetim Koordinatörlüğü ve Proje İzleme ve Kontrol Koordinatörlüğünden oluşur (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Finansman Genel Koordinatörlüğü: Finansman Genel Koordinatörlüğünün görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 496 ncı maddesinin (2) numaralı bendinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Finansman Genel Koordinatörlüğü, Tahakkuk, Ödeme ve Muhasebe Koordinatörlüklerinden oluşur (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Personel ve Destek Hizmetleri Genel Koordinatörlüğü: Personel ve Destek Hizmetleri Genel Koordinatörlüğünün görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 496 ncı maddesinin (3) numaralı bendinde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Personel ve Destek Hizmetleri Genel

Koordinatörlüğü, Bilgi Sistemleri Koordinatörlüğü ve Personel İşleri Koordinatörlüğünden oluşur (Resmî Gazete, 2018b: 30479/219).

Proje Yönetim Koordinatörlüğü: Proje Yönetim Koordinatörlüğü (PYK), program ile ilgili tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirir. Proje dönemlerinde kullanılacak olan başvuru formu başta olmak üzere gerekli diğer belge ve dokümanları hazırlar. Eğitim ve yönlendirme faaliyetlerini yürütür. Kuruma sunulan proje başvurularını kabul eder, inceler ve desteklenecek projelerin seçimi için Proje Değerlendirme ve Seçim Komisyonuna (PDSK) iletir. Yatırımcılar ile Kurum arasında imzalanacak olan sözleşmeyi hazırlar. Gerekli değerlendirme, analiz ve raporlama faaliyetlerini yerine getirir (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Proje İzleme ve Kontrol Koordinatörlüğü: Proje İzleme ve Kontrol Koordinatörlüğü (PİKK), uygulanmakta olan veya uygulaması tamamlanmış olan projelerin yerinde kontrollerini yapar, süreci izler ve gerekli raporlamaları yapar. Sözleşme değişikliği işlemlerini yerine getirir ve sözleşme feshi işlemlerini başkana sunar (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Tahakkuk Koordinatörlüğü: Tahakkuk Koordinatörlüğü (TK), ödeme talepleri ile ilgili bilgi ve belgelerin uygunluğunu inceler. Ödeme yapılacak tutarı hesaplar ve ödemelere izin verir. Ödeme öncesi yerinde kontrolleri yerine getirir (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Ödeme Koordinatörlüğü: Ödeme Koordinatörlüğü (ÖK), hesaplanan destek tutarlarının yatırımcıların hesabına aktarılmasını sağlar. Projelere aktarılacak fonları ilgili kurumlar aracılığı ile Avrupa Birliği, uluslararası kaynaklar ve ulusal kaynaklardan temin eder (Resmî Gazete, 2018b: 30479/218).

Muhasebe Koordinatörlüğü: Muhasebe Koordinatörlüğü (MK), kurum adına doğan yükümlülükleri ve gerçekleştirilen ödemeleri muhasebeleştirir, ödemelere ilişkin kayıtları raporlar ve ilgili birimlere iletir, ilgili hesap ve belgeleri denetimlere hazır halde bulundurur (Resmî Gazete, 2018b: 30479/219).

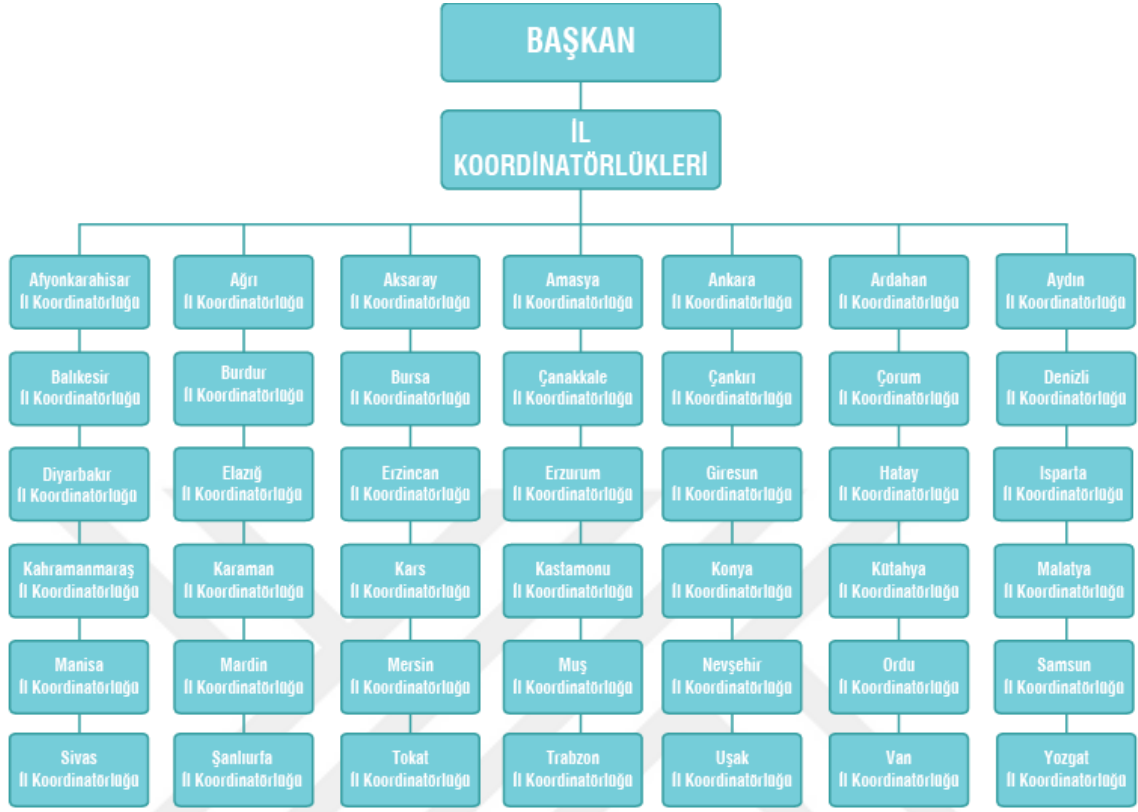
Bilgi Sistemleri Koordinatörlüğü: Kurumun bilgi işlem altyapısını kurar ve gerekli veri tabanlarını oluşturur. Bilgi güvenliğinin sağlanmasından ve geliştirilmesinden

sorumludur. Kurumsal verileri yedeklenmesini ve elektronik ortamda muhafaza edilmesini sağlar (Resmî Gazete, 2018b: 30479/219).

Personel İşleri Koordinatörlüğü: Kurumun insan kaynakları politikası ve planlaması ile ilgili gerekli çalışmaları yapar. Atama, eğitim, görevlendirme gibi personel ile ilgili işleri yürütür ve organize eder. Kurumun ihtiyaç duyduğu her türlü mal ve hizmetin satın alınması, kiralanması, bakım ve onarımı gibi tüm idari ve mali işlemleri yürütür. Basın, yayın ve halkla ilişkiler konusunda tüm görevleri yerine getirir (Resmî Gazete, 2018b: 30479/219).

İl Koordinatörlükleri: İl Koordinatörlüklerinin görev ve sorumlulukları 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 500 ve 501 inci maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre il koordinatörlüklerinin sevk ve idaresinden il koordinatörü sorumludur. İl koordinatörlükleri il düzeyinde tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirir, bilgilendirme, eğitim ve yönlendirme faaliyetlerinde bulunur. Proje başvurularını teslim alır, ön incelemesini yapar ve uygun bulunan başvuruları kurum merkezine iletir. Reddedilen başvurular için gerekçeli karar yazarak kurum merkezine gönderir. Kurumsal etkinliği artırmak amacıyla ilde bulunan valilikler, kamu kurum ve kuruluşları ile paydaşlar arasında etkili koordinasyon sağlar. Projelerin yerinde kontrol ve izleme süreçlerini yerine getirir (Resmî Gazete, 2018b: 30479/221).

Şekil 2.3: TKDK Taşra Teşkilatı Organizasyon Yapısı

Kaynak: TKDK (<https://www.tdkk.gov.tr/Kurumsal/OrganizasyonSemasi>, Erişim Tarihi: 05.04.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD UYGULAMALARI VE KARS ÖRNEĞİ

3.1. IPARD 1 ve IPARD 2 Programlarının Kapsamı ve Genel Durum

IPARD Programı'nın uygulayıcısı olan TKDK, yatırımcılara sağlamış olduğu mali destekler ile kırsal alanların kalkınmasına destek olmaktadır. Yatırımcılara aktarılan bu destekler AB ve Türkiye eş finansmanı ile oluşturulan IPARD fonudur. Kamu katkısı olarak adlandırılan bu fonun %75'i AB ve %25'i Türkiye Cumhuriyeti bütçesinden oluşmaktadır.

TKDK tarafından yatırımcılara verilen destekler hibe niteliğindedir. Bu hibelerin oranı projenin uygulanacağı sektöre göre değişiklik göstermekle birlikte genel olarak %40 ile %70 arasında değişkenlik göstermektedir.

Geri ödemesiz olarak kullanılan bu fonların amacı kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, istihdam olanaklarını artırmak ve göçü önlemektir. IPARD fonlarının yerelde ortaya çıkan bu faydaların yanında ülke geneline yansıyan başka faydaları da bulunmaktadır. Kırsal alanda gerçekleşen yatırımlar sayesinde tarım, hayvancılık ve turizm sektörlerinin gelişimine, girişimciliğin özendirilmesine, projeli yatırım yapma kültürünün yerleşmesine ve bu sektörlerle girdi sağlayan yan sanayisinin gelişmesine dolaylı olarak katkı sağlanmaktadır.

2016 yılı sonu itibari ile tamamlanan IPARD 1 ve hemen arkasından uygulanmaya başlayan IPARD 2 programları ile 42 ilin tamamında yatırım desteği verilmiş ve vermeye devam etmektedir. IPARD 1 ve IPARD 2 arasında yatırım tutarları, desteklenen faaliyet alanları, uygun harcama kalemleri ve sıralama kriterleri gibi bazı konularda farklar bulunmaktadır.

IPARD 1 kapsamında süt üretimi, kanatlı eti dahil et üretimi, bu ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi; meyve-sebze ve su ürünlerinin üretimi ve işlenmesi; küçük ölçekli üreticilere yönelik olan kırsal ekonomik faaliyetlerden arıcılık, seracılık, tıbbi ve aromatik özellikli bitkilerin üretilmesi ve paketlenmesi; yöreye özgü ürünlerin üretilmesi ve pazarlanması, el sanatları, konaklama tesisleri, yeme içme tesisleri ve çeşitli rekreasyonel faaliyetler desteklenmiştir.

15 çağrı döneminden oluşan IPARD 1 programı boyunca 42 ilin tamamında toplam 10.693 yatırım sözleşmesi imzalanmıştır. Bu yatırımların toplam bedeli 6,7 milyar TL'ye yakındır. TKDK tarafından yatırımcılara ödenen toplam destek tutarı ise yaklaşık 3,15 milyar TL'dir. Destelenen bu yatırımlar sayesinde 57 bin kişiye iş olanağı yaratılmıştır (TKDK, 2017: 14).

IPARD 1 döneminde (2007-2013) verilen destekler üç ana başlık altında gruplandırılmıştır:

- Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar
 - a) Süt Üreten Tarımsal İşletmeler
 - b) Et Üreten Tarımsal İşletmeler
 - i. Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler
 - ii. Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler
- Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar
 - a) Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - b) Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - i. Kırmızı et işleme tesisi
 - ii. Kırmızı et kesimhanesi
 - iii. Kanatlı eti işleme tesisi
 - iv. Kanatlı et kesimhanesi
 - c) Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - d) Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
- Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi
 - a) Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi
 - b) Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi
 - c) Kırsal Turizm
 - d) Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi (Çimen, 2017: 44).

IPARD 2 döneminde (2014-2020) verilen destekler de daha önce uygulanan IPARD 1 gibi üç ana başlık altında gruplandırılmıştır:

- Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar
 - a) Süt Üreten Tarımsal İşletmeler
 - b) Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler
 - c) Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler
 - d) Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler
- Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar
 - a) Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - b) Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - c) Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - d) Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
 - e) Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
- Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme
 - a) Bitkisel Üretimin Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi
 - b) Arıcılık ve Arı Ürünlerinin Üretimi, İşlenmesi ve Paketlenmesi
 - c) Zanaatkârlık ve Yerel Ürün İşletmeleri
 - d) Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri
 - e) Su Ürünleri Yetiştiriciliği
 - f) Makine Parkları
 - g) Yenilenebilir Enerji Yatırımları (Sayıştay Başkanlığı, 2018: 3).

IPARD 1 tarafından desteklenmeyen fakat daha sonra IPARD 2 kapsamında desteklenmeye başlayan bazı yatırım alanları bulunmaktadır. Bunlar manda sütü üretimine yönelik tesisler, kaz çiftlikleri, yumurta tavukçuluğu tesisleri, mantar üretimine yönelik işletmeler, makine parkları, yenilenebilir enerji tesisleri veya bunların modernizasyonuna yönelik yatırımlardır. Süt, et, meyve-sebze ve su ürünlerinin işlenmesi ile ilgili faaliyetlerin üst destek oranı %50'den %60'a

ıkarılmıştır. Bu grubun daha önce %50 olan st destek oranı ise %65'e yükseltilmiştir (Gülçubuk, vd., 2016: 2).

IPARD 2 programı ile 801 milyon Avro Avrupa Birliği katkısı ve 244 milyon Avro Türkiye Cumhuriyeti katkısından oluşan toplam 1 milyar 45 milyon Avro tutarındaki kamu katkısı, 2023 yılına kadar projeli yatırımlara hibe olarak kullanılacaktır (TKDK, 2017: 17).

3.2. Kars İlinde IPARD 1 Dönemi Yatırımları

TKDK, uygulamakta olduğu IPARD programının ilk aşamasını 2016 yılı sonu itibariyle tamamlamış ve IPARD 1 kapsamında toplam 15 proje çağrısına çıkmıştır.

Kars ilinde 15 çağrıda sözleşme toplamı yaklaşık 154 milyon TL tutarında olan toplam 102 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Bu projelere 77.634.917,35 TL destek ödenmiştir. Kurum tarafından destek verilmeyen ve faydalanıcı tarafından karşılanan kısım hesaba katıldığında Kars sınırları içerisindeki toplam yatırım tutarı 210 Milyon TL'yi açmaktadır.

Projelerin uygulama dönemlerinin tamamlanmaya başladığı ilk yıl olan 2012 yılından itibaren Kars sınırları içerisinde TKDK desteğiyle yapılan yatırımlar; 49 adet süt üretim tesisi, 8 adet et üretim tesisi, 5 adet süt ve süt ürünlerinin işlenmesine yönelik tesis, 15 adet otel/apart otel, 25 adet arıcılık işletmesi olmak üzere toplam 102 adettir.

Tablo 3.1: Kars İçin ağrı Dönemleri Bazında Sayısal Veriler (TL)

ağrı Dönemi	İlan Tarihi	Başvuru Sayısı	Kabul Edilen Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (TL)	Ödenen Hibe Tutarı (TL)
1	01.07.2011	-	-	-	-
2	04.07.2011	11	3	9.082.637,80	4.563.341,70
3	17.10.2011	3	1	1.934.609,98	1.188.690,33
4	19.12.2011	1	-	-	-
5	24.05.2012	13	4	2.507.976,74	1.238.022,24
6	15.05.2012	3	1	734.951,70	361.804,22
7	24.08.2012	4	2	171.595,00	85.648,25
8	23.11.2012	5	3	4.018.613,34	1.822.109,32
9	23.01.2013	17	7	3.850.092,42	1.580.808,89
10	19.04.2013	8	5	8.991.552,57	3.591.337,10
11	26.08.2013	20	15	18.328.330,45	8.114.862,29
12	15.01.2014	24	17	36.452.719,39	16.242.015,79
13	10.04.2014	21	11	11.177.534,04	3.896.509,48
14	17.04.2015	42	23	62.449.561,03	27.824.705,18
15	08.10.2015	20	10	50.448.654,44	7.125.062,14
TOPLAM		192	102	210.148.828,90	77.634.917,35

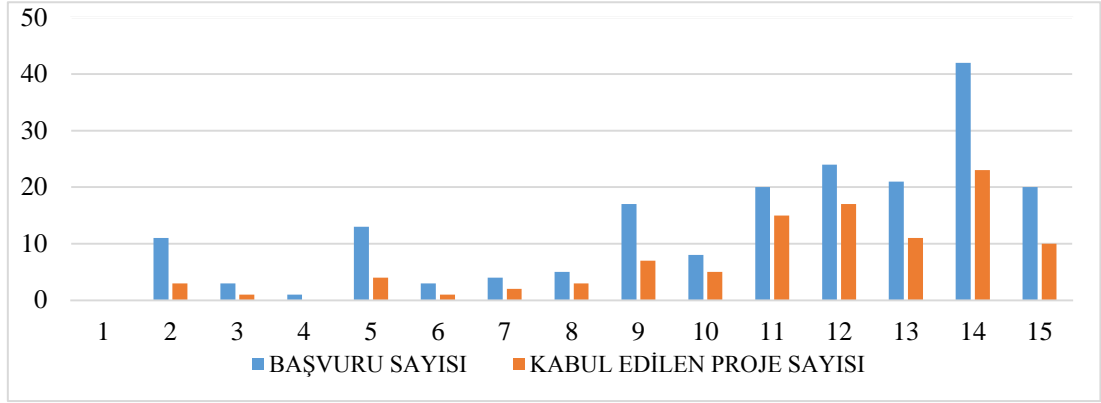
Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de detayları görüldüğü üzere 15 adet proje çağrısının her birinde başvuru sayısı ve kabul edilen proje sayısı farklılık göstermektedir. 17.04.2015 ilan tarihli 14. ağrı Dönemi, 42 başvuru ile en çok proje başvurusunun yapıldığı ağrı dönemi olmuştur. Bu ağrı en yüksek yatırım tutarına sahip olup toplam yatırım tutarı 62.449.561,03 TL’dir. Ödenen hibe tutarı ise 27.824.705,18 TL’dir.

24.08.2012 tarihli 7. ağrı Dönemi, 4 adet proje başvurusu ve 171 bin TL yatırım tutarı ile en az yatırım yapılan ağrı dönemi olmuştur. Bu dönemde yaklaşık 85 bin TL destek ödemesi yapılmıştır.

şekil 3.1’de görüldüğü üzere tüm çağrılarda toplam 192 proje sunulmuştur. TKDK’ya sunulan proje sayısının gittikçe arttığı görülmektedir. Bu artışta tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri büyük rol oynamıştır fakat en önemli faktör potansiyel yatırımcıların sahada görmeye başladığı örnek yatırımlar olmuştur.

Şekil 3.1: Çağrı Bazlı Başvuru Sayısı

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

TKDK'nın ilk çağrısı olan Birinci Başvuru Çağrı İlanı kapsamında kuruma proje sunulmamıştır.

Dördüncü Başvuru Çağrı İlanı kapsamında Kars ilinde yatırım desteği verilmemiştir. Bunun sebebi, ilgili çağrı dönemindeki yatırım süresi kısıtlaması sebebiyle yatırımcıların proje sunmayı tercih etmemesi olmuştur.

Tablo 3.1'de dikkat çeken bir diğer önemli husus çağrı ilanları arasındaki sürenin zamanla uzaması, başka bir ifade ile bir yıl içinde çıkılan çağrı ilanı sayısının gitgide azalmasıdır. Bunun sebebi olarak, TKDK'ya proje sunma konusunda ortaya çıkan talep artışı başta olmak üzere, birtakım finansal ayarlamalar ve prosedürel değişiklikler sayılabilir.

Tablo 3.2'de görüldüğü üzere Kars ilinde 102 proje içerisinde en büyük payı 49 proje ile süt üreten tarımsal işletmeler almaktadır. Süt üreten tarımsal işletmeleri 25 proje ile Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi tedbiri altında yer alan arıcılık ve arı ürünlerinin üretilmesi ve 15 proje ile kırsal turizm projeleri izlemiştir.

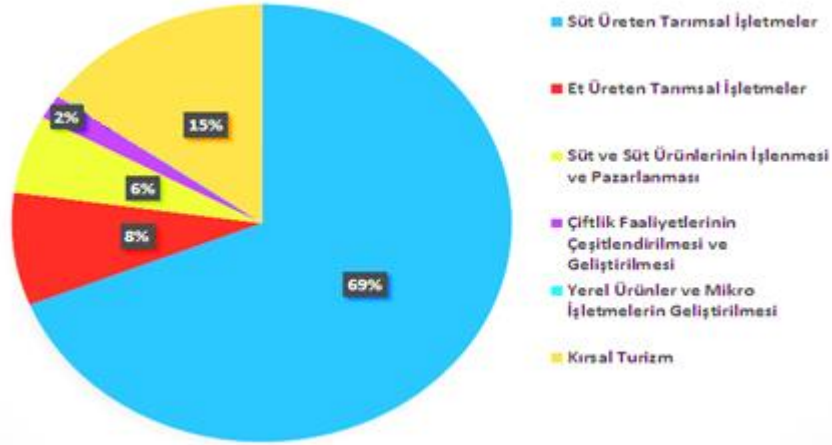
Tablo 3.2: Kars İçin IPARD 1 Dönemi Projelerinin Sektörel Dağılımı

Sektör	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Yatırım Tutarı (TL)	Ödenen Tutar (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	49	144.829.522,63	55.183.853,94
Et Üreten Tarımsal İşletmeler	8	17.504.116,19	8.221.473,65
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	5	12.096.798,03	4.662.252,54
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	25	3.872.770,34	1.381.530,38
Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	0	1.045.838,80	0,00
Kırsal Turizm	15	30.799.782,91	8.185.806,84
TOPLAM	102	210.148.828,90	77.634.917,35

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3.2'ye göre sektörler yatırım tutarları açısından değerlendirildiğinde en büyük payı yaklaşık 145 milyon TL ile süt üreten tarımsal işletmelerin aldığı görülmektedir.

Şekil 3.2: Yatırım Tutarlarının Sektörlere Göre Dağılımı (TL)

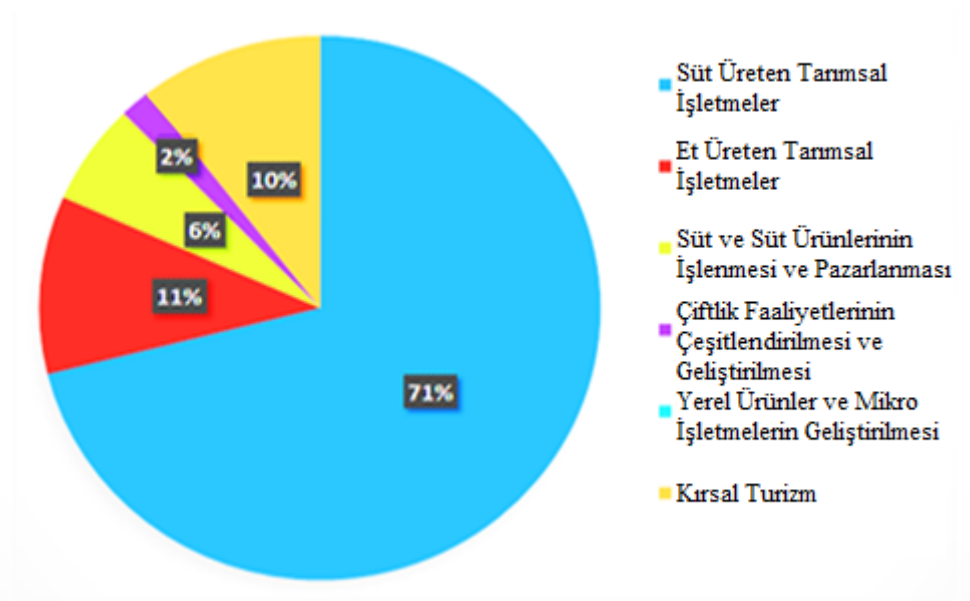
Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Bunu sırasıyla 31 milyon TL ile kırsal turizm projeleri ve 17,5 milyon TL ile et üreten tarımsal işletmeler izlemiştir. Hayvancılık potansiyeli konusunda Türkiye'nin önde gelen illerinden biri olan Kars'ta süt üreten tarımsal işletmeler için sunulan projelerin sayısı et üreten tarımsal işletmeler için sunulan projelerin sayısının yedi katıdır.

“TUIK Kars Bölge Müdürlüğü'ne bağlı illerden Kars'ta sığır sayısı 451 bin 346, koyun sayısı 529 bin 541 ve keçi sayısı 34 bin 386 olurken, Ağrı'da sığır sayısı 321 bin 060, koyun sayısı 1 milyon 252 bin 728 ve keçi sayısı 85 bin 279, Iğdır'da sığır sayısı 106 bin 262, koyun sayısı 824 bin 270 ve keçi sayısı 78 bin 775 ve Ardahan'da sığır sayısı 303 bin 580, koyun sayısı 69 bin 084 ve keçi sayısı 3 bin 652 oldu” (Milliyet Haber, 2017).

Tezat gibi görünen bu durumun sebebi Kars ilinde et işleme sektörünün gelişmemiş olması ve kesimhane olanaklarının zayıflığı başta olmak üzere canlı hayvan ticaretinin tercih edilmesidir. Ayrıca diğer bir etken ise kaşar peyniri, gravyer ve çeçil peyniri gibi süt ürünlerinin üretime yönelik eğilim etkili olmaktadır.

Şekil 3.3: Hibelerin Sektörlere Göre Dağılımı (TL)

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3.3'e göre, ödenen hibeler, sektörlere göre dağılımları açısından değerlendirildiğinde en büyük payı yaklaşık 55 milyon TL ile süt üreten tarımsal işletmelerin aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 8,2 milyon TL ile et üreten tarımsal işletmeler ve 8,1 milyon TL ile kırsal turizm projeleri izlemiştir.

Tablo 3.3: Kars İli Yatırımlarının İlçelere Göre Dağılımı

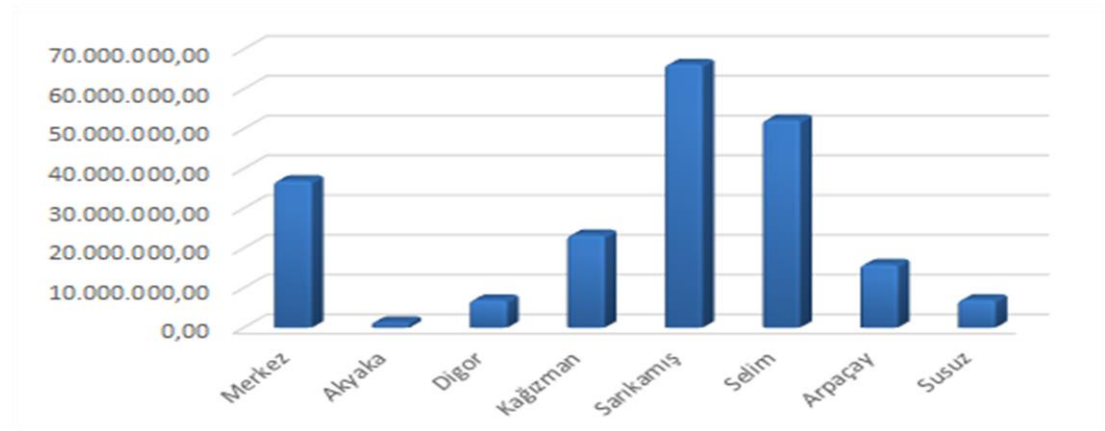
Yatırım Yeri	Sözleşme Sayısı	Yatırım Tutarı (TL)	Ödemesi Biten Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)
Merkez	18	36.974.048,55	18	14.454.130,95
Akyaka	4	1.370.954,09	4	499.868,69
Digor	5	6.981.346,34	5	1.965.078,42
Kağızman	14	23.326.764,12	14	6.263.593,44
Sarıkamış	34	66.269.826,03	34	26.404.214,61
Selim	21	52.277.000,48	21	20.788.442,56
Arpaçay	3	15.914.891,73	3	3.917.909,00
Susuz	3	7.033.997,56	3	3.341.679,67
TOPLAM	102	210.148.828,90	102	77.634.917,35

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.3'te TKDK tarafından Kars ilinde desteklenen 102 projenin ilçelere göre dağılımı yer almaktadır. Desteklenen projeler ilçelere göre değerlendirildiğinde en çok sayıda yatırımın yaklaşık 66 milyon TL ile Sarıkamış'ta yapıldığı görülmektedir.

IPARD 1 kapsamında Sarıkamış'ta 34 adet proje hayata geçirilmiştir. Sarıkamış'ı 21 proje ile Selim ve 18 proje ile Merkez ilçe takip etmiştir. Yatırım talebinde en az bulunan ilçeler ise üçer adet proje ile Arpaçay ve Susuz ilçeleri olmuştur.

Şekil 3.4: İlçeler bazında yatırım tutarları

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3.4’te görüldüğü üzere projeler, yatırımlar için kullanılan kaynaklar açısından değerlendirildiğinde en büyük yatırım tutarının 66 milyon TL ile Sarıkamış ilçesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Sarıkamış’ı 52 milyon TL ile Selim ve 37 milyon TL ile Merkez ilçe takip etmiştir. 500 bin TL ile Akyaka ez az yatırım yapılan ilçe olmuştur.

Tablo 3.4’te TKDK tarafından Kars ilinde desteklenen projeler içerisinde süt üreten tarımsal işletme yatırımlarının en çok Sarıkamış ilçesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sarıkamış’ta bu kapsamda 18 yatırım desteklenmiştir. Toplamda yaklaşık olarak 19,7 milyon TL hibe ödenmiştir. İkinci sırada gelen Selim ilçesinde 14 yatırıma toplam 17,8 milyon TL hibe desteği sağlanmıştır. En az yatırım desteği sağlanan ilçe ise yaklaşık 387 bin TL ile Akyaka ilçesi olmuştur.

Tablo 3.4: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Süt Üretim Tesisleri

Alt Tedbir /Sektör	Yatırım Yeri	Sözleşme İmzalanın Proje Sayısı	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	Akyaka	2	2	386.641,51
	Digor	3	3	1.848.871,98
	Kağızman	2	2	1.331.868,87
	Merkez	5	5	6.707.658,41
	Sarıkamış	18	18	19.697.999,33
	Susuz	2	2	3.274.986,17
	Arpaçay	3	3	3.917.909
	Selim	14	14	17.807.461,17
TOPLAM		49	49	55.183.853,94

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.5’te TKDK tarafından Kars ilinde desteklenen et üreten tarımsal işletme sayısının Merkez ilçede 3, Kağızman’da 3 ve Selim’de 2 adet olmak üzere toplam 8 adet olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Et Üretim Tesisleri

Alt Tedbir /Sektör	Yatırım Yeri	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Toplam Destek Tutarı (TL)	Ödemesi Biten Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)
Et Üreten Tarımsal İşletmeler	Kağızman	3	2.960.971,23	3	2.960.971,23
	Merkez	3	2.775.214,58	3	2.775.214,58
	Selim	2	2.485.287,85	2	2.485.287,85
TOPLAM		8	8.378.583,86	8	8.378.583,86

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.6’da görüldüğü üzere süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması alt-tedbiri kapsamında Merkez ilçe dışında yatırım talebi olmamıştır. Bu sektörde destek verilen 6 adet yatırıma ödenen hibe tutarı 4 milyon 672 bin TL’dir.

Tablo 3.06: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Süt Ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi

Alt Tedbir /Sektör	Yatırım Yeri	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Ödemesi Biten Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Merkez	6	5	4.672.002,54
TOPLAM		6	5	4.672.002,54

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.7’de görüldüğü üzere, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi alt-tedbiri kapsamında yer alan arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi konusunda toplam 25 adet proje ile sözleşme imzalanmıştır.

Tablo 3.7: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Çiftlik Faaliyetleri

Alt Tedbir /Sektör	Yatırım Yeri	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Ödemesi Biten Proje Sayısı	Toplam Destek Tutarı (TL)
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	Akyaka	2	2	113.227,18
	Digor	2	2	116.206,44
	Kağızman	7	7	417.031,00
	Merkez	5	5	309.005,42
	Sarıkamış	4	4	161.309,54
	Selim	4	4	198.057,30
	Susuz	1	1	66.693,50
TOPLAM		25	25	1.381.530,38

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

İmzalanan bu projelerin tamamı desteklenmiştir. Ödenen toplam destek tutarı ise 1 milyon 381 bin TL'dir. Bahsi geçen alt-tedbire en çok faydalanan ilçe 7 adet proje ve 417 bin TL tutarında destek ödemesi ile Kağızman olmuştur. En az yatırım ise 1 adet proje ve 66 bin TL tutarında destek ödemesi ile Susuz ilçesinde yapılmıştır.

Tablo 3.8: Sektörlerin İlçelere Dağılımı – Kırsal Turizm

Alt Tedbir /Sektör	Yatırım Yeri	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Ödemesi Biten Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)
Kırsal Turizm	Selim	1	1	223.227,19
	Kağızman	2	2	1.343.264,85
	Sarıkamış	12	12	4.908.679,31
TOPLAM		15	15	8.185.806,84

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.8'de görüldüğü üzere Kırsal Turizm alt-tedbiri kapsamında toplam 15 adet proje ile sözleşme imzalanmış ve bu projelerin tamamı desteklenmiştir.

Ödenen toplam destek tutarı ise 8 milyon 185 bin TL'dir. Bahsi geçen alt-tedbire en çok faydalanan ilçe 12 adet proje ve 4 milyon 908 bin TL tutarında destek ödemesi ile Sarıkamış olmuştur. Bu durum Sarıkamış'taki kış turizmi ve kırsal turizm olanaklarının genişliği ile açıklanabilir. En az yatırım ise 1 adet proje ve 223 bin TL tutarında destek ödemesi ile Selim ilçesinde yapılmıştır.

3.3. Kars İlinde IPARD 2 Dönemi Yatırımları

2016 yılı sonunda IPARD 1 programını kapatarak 2017 yılı başında IPARD 2'yi uygulamaya başlayan TKDK, 2018 yılı temmuz ayı itibariyle üç kez proje çağrısına çıkmıştır.

Tablo 3.9'da yer alan verilere göre, birinci çağrıda 115 adet proje sunulurken ikinci çağrıda yalnızca 2 adet proje sunulduğu görülmektedir. Bunun sebebi ikinci çağrıda yalnızca “Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar” sektörü kapsamında proje kabul edilecek olması şartıdır.

Tablo 3.9: Kars İçin IPARD 2 Destekleri

Çağrı Dönemi	Başvuru Sayısı	Sözleşme İmzalanmış Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (TL)	Toplam Destek Tutarı (TL)
1	115	26	40.549.255,58	25.553.673,39
2	2	1	4.095.499,91	1.883.588,75
3	39	**	60.852.317,77	37.201.202,01*
TOPLAM	156	27	105.497.073,26	64.638.464,15

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. * Henüz ödeme yapılmamıştır. **Sözleşme işlemleri devam etmektedir.

Üçüncü çağrıda ise TKDK yalnızca “Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar” ve “Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme” sektörleri kapsamında proje kabul etmiştir (TKDK 3. Başvuru Çağrı İlanı, 2017).

TKDK, Kars ilinde bu üç çağrıda teslim edilen projelerden 156 tanesini incelemeye almıştır. Söz konusu projelerin yatırım alanlarına göre dağılımı şu şekildedir:

- (1) 97 adet et ve süt üretim tesisi,
- (2) 2 adet süt işleme tesisi,
- (3) 30 adet kırsal turizm tesisi,
- (4) 14 adet arıcılık ve arı ürünlerinin yetiştirilmesi projesi,
- (5) 10 adet yenilenebilir enerji projesi,
- (6) 1 adet yerel ürünlerin üretilmesi projesi,

- (7) 1 adet bitkisel üretim projesi,
(8) 1 adet makine parkı.

TKDK Kars'ta, 2017 yılı başından itibaren uygulanan IPARD 2 kapsamında ilk 3 çağrıda 27 yatırımcı ile sözleşme imzalamıştır.

2017 yılının başından itibaren yatırımı tamamlanan işletmelere toplam 27 milyon TL destek aktarılmıştır. Ayrıca sözleşme kapsamı dışında kalan, yatırımcıların kendi finansman kaynakları ile finanse ettiği kısım ile birlikte 52 milyon TL tutarında yatırım yapılmıştır.

Tablo 3.10: IPARD Yatırımcılarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Genç Faydalanıcı (40 Yaş Altı) Sayısı	Kadın Faydalanıcı Sayısı
63	18

Kaynak: TKDK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.10'da yer alan verilere göre, IPARD 1 ve IPARD 2 programlarının tamamında imzalanmış olan 129 projenin 63 tanesi 40 yaş altı yatırımcılara aittir. Büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan 129 projeden 18'i kadın girişimciler tarafından sunulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TKDK'LARIN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: KARS ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde, gerçekleştirilen saha araştırmasının genel amacı, araştırma kapsamının belirlenmesi, mevcut ve uygulama sırasında ortaya çıkan kısıtlar yer almaktadır.

4.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın genel amacı TKDK destekleri ile Kars'ta gerçekleşen yatırımların bölgeye olan ekonomik ve sosyal faydalarını tespit etmektir. Bunun yanında projeli yatırımlara verilen desteklerin etkinliğinin tespit edilmesi, yaşanan olumsuzlukların sebep ve sonuçlarının ortaya konması, problemlerin bertaraf edilebilmesi için çözüm önerilerinde bulunulması gibi özel amaçlar da söz konusudur.

Kars'ın hayvancılık ve turizm başta olmak üzere, sahip olduğu yüksek potansiyelin bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamaya yönelik faaliyetlere yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu yönlendirmelerin doğru ve etkili olabilmesi için TKDK'ya büyük görevler düşmektedir.

4.1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma, Kars ili sınırları içerisinde TKDK tarafından, 1 Temmuz 2011 tarihinde yayımlanan Birinci Başvuru Çağrı İlanından 2019 yılının Eylül ayına kadar, desteklenen 129 adet proje içerisinde seçilen 77 katılımcıya uygulanan anket çalışması ile gerçekleştirilmiştir. 77 katılımcı ile anket çalışması yapılmasında aynı proje sahibine ait birden fazla proje olması, çeşitli sebeplerle sözleşmesi feshedilen ve geri alım süreci başlayan projelerin bulunması, yatırımcıların şehir dışında olması sebebi ile kendilerine ulaşılamaması gibi sebepler etkili olmuştur.

TKDK il koordinatörlükleri sadece bulunduğu il sınırları içerisinde faaliyet gösterdiği için il sınırları dışındaki yatırımlar kapsam dışı bırakılmıştır.

TKDK prosedürlerine göre başvuru şartları arasında 18 yaşını doldurmuş olma ve proje teslim tarihi itibari ile 65 yaşını doldurmamış olma kuralı arandığından uygulama kapsamında 18 – 65 yaş aralığı göz önüne alınmıştır.

Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirildiğinden katılımcıların yatırım, destek tutarı ve danışmanlık giderleri gibi finansal bilgileri kesin olarak hatırlamamaları sebebi ile yaklaşık değerler beyan edilmiştir.

Araştırmada proje sayıları ve genel toplamlara ilişkin finansal bilgiler verilirken hem etiklik ilkesi gereği kurumsal gizliliği korumak hem de yatırımcılar ile ilgili mahremiyete saygı duymak adına isim, adres ve yatırım özelinde finansal detaylara yer verilmemiştir.

4.1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Kars ili genel sınırları içerisinde TKDK'dan destek alan 129 yatırımdan oluşmaktadır. Desteklenen toplam proje sayısı ilgili kurumdan alınmış olup buna göre bir örneklem çıkarılmıştır. Mükerrer anket olmasını önlemek amacı ile toplam proje sayısından aynı kişiye ait başka projeler çıkarılmıştır. Bununla beraber TKDK ile imzalanan sözleşme şartlarına aykırılık gerekçesi ile sözleşmesi feshedilen projeler de kapsam dışında bırakılmıştır. Bu gibi sebepler sonucunda ana kütle büyüklüğüne tekabül eden evren 92 kişi olmuştur. Anket uygulamak üzere iletişime geçilen fakat herhangi bir şekilde ulaşılamaması mümkün olmayan bazı yatırımcılara anket uygulanamamıştır. Sonuç olarak 77 adet katılımcıya ulaşılarak veri toplanmıştır. Kullanılan örneklem $\alpha=0.05$ hata payı ve % 95 güvenilirlik seviyesinde söz konusu evreni yeterince temsil etmektedir. Zira 100 ana kütle büyüklüğüne tekabül eden bir evren için gerekli örneklem büyüklüğü 77 olarak hesaplanmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:50) Araştırmada, geçerli olan 77 adet anket ile gerekli analizler yapılmıştır. Ayrıca araştırmada likert tipi ölçek kapsamında kullanılan 23 adet ifadenin Cronbach alfa katsayısının 0,89 olduğu tespit edilmiştir. Cronbach alfa, söz konusu ifade veya maddenin iç tutarlılığının bir ölçüsü olarak kullanılmakta ve ölçekte bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak için kullanılmaktadır. Cronbach alfa katsayısı $0.80 < R_2 < 1.00$ ise kullanılan ölçeğin yüksek güvenilirlik taşıdığı yani ölçekteki maddelerin birbirleriyle tutarlı maddelerden meydana geldiği yorumu yapılmaktadır (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19).

4.1.4. Verilerin Analizi ve Değerlendirmesi

Araştırma verilerinin elde edilmesinde yüz yüze anket yöntemi ve nitel görüşme tekniği kullanılmıştır. Anket soruları, ilgili literatür ışığında düzenlenmiştir. Elde edilen veriler SPSS (Statistical Package For Social Sciences) 20.0 programı kullanılarak frekans analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca, nitel görüşmelerde katılımcılar tarafından sunulan görüşler, içeriğe bağlı kalmak koşuluyla anlaşılır cümlelerle araştırmaya aktarılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu EK 1’de sunulmuştur.

4.2. Araştırma Bulguları ve Analizi

4.2.1. Frekans (Yüzdeler) Analiz Tabloları

Tablo 4.1’de görüldüğü gibi katılımcıların tamamı erkek yatırımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 4.1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Erkek	77	100,0

Yaklaşık %14’e tekabül eden kadın yatırımcı oranı anket uygulamasında %0’a düşmüştür. Tablo 3.10’da belirtildiği üzere IPARD fonlarından yararlanan toplam 129 projenin 18 tanesi kadın yatırımcılara aittir. Bu durum gerçekte erkekler tarafından yürütülen projelerin kadın yatırımcılara tanınan ayrıcalıklardan faydalanmak için bir kadın girişimci üzerinden sunulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.2: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
18-25 arası	1	1,3
26-35 arası	9	11,7
36-45 arası	29	37,7
46-65 arası	38	49,4
Toplam	77	100,0

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi katılımcıların %87,1’i 36 – 65 yaşları arasında bulunmaktadır. Bu durum orta ve orta üstü yaş grubunun proje uygulamasına yoğun ilgi gösterdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.3: Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Kişi sayısı (N)	Yüzde (%)
Okuryazar değil	1	1,3
İlkokul	22	28,6
Ortaokul	6	7,8
Lise	34	44,2
Üniversite	14	18,2
Toplam	77	100,0

Tablo 4.3’de görüldüğü gibi proje sahiplerinin eğitim düzeyleri ilkököl ve lise düzeylerinde yoğunlaşmıştır. Okuryazar olmayan sadece 1 adet katılımcı bulunmaktadır. %62,4 orana sahip lise ve üniversite eğitim düzeyi sektörün eğitimli yatırımcılara yönelik bir eğilimi olduğunu göstermektedir. Geleneksel üretim tarzının terk edilerek modern üretim yöntemlerine geçiş yapılan projelerin eğitim düzeyi nispeten yüksek yatırımcılar tarafından uygulanması doğal bir ilişki olarak kabul edilebilir.

Tablo 4.4: Katılımcıların Meslek Dağılımı

Meslek	Kişi sayısı (N)	Yüzde (%)
Çiftçi	38	49,4
Serbest meslek	29	37,7
Diğer	10	13,0
Toplam	77	100,0

Tablo 4.4’te görüldüğü gibi katılımcıların %49,4’ü çiftçi, %37,7’si serbest meslek mensubu, %13’ü ise diğer meslek alanları içerisinde yer almaktadır.

Tablo 4.5: Katılımcıların Yatırım Yaptıkları Sektöre Göre Dağılımı

Sektör	Kişi sayısı (N)	Yüzde (%)
Tarım ve hayvancılık	62	80,5
Turizm-otel işletmeciliği	15	19,5
Toplam	77	100,0

Tablo 4.5’de görüldüğü gibi katılımcıların %80,5’i tarım ve hayvancılık, %19,5’i turizm – otel işletmeciliği sektörleri kapsamında proje uygulamıştır. Tarım ve hayvancılık sektörü kapsamında, çiftlik faaliyetleri (arıcılık, yerel ürünler, tıbbi ve aromatik bitkiler, süs bitkileri vb.), et ve süt işleme gibi tarım ve hayvancılığa dayalı faaliyetler bir bütün olarak ele alınmıştır. Tarım ve hayvancılık sektörünün %80,5 oranında ağırlıklı olarak tercih edilmesinin sebebi bölgenin sahip olduğu yüksek potansiyelin doğal bir sonucudur.

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi katılımcıların %2,6’sı 1 yıl, %22,1’i 2-5 yıl, %32,5’i 6-10 yıl, %23,4’ü 11-20 yıl ve %19,5’i 21 ve daha fazla sektör deneyimine sahiptir. 5 yılın altında sektör deneyimine sahip katılımcıların oranı %24,7’dir. Nispeten tecrübesiz sayılabilecek bu katılımcıların haricinde geriye kalan %75,3 orana sahip çoğunluğun yüksek tecrübeye sahip oldukları görülmektedir. Sektörde en az 21 yıldır faaliyet gösteren katılımcıların oranı %19,5 olarak tespit edilmiştir. Bu durum desteklenen projelerin sektörde oldukça deneyimli yatırımcılar eliyle yürütüldüğü sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.6: Katılımcıların İlgili Sektörde Deneyim Süresi

Deneyim Süresi	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
1 yıl	2	2,6
2-5 yıl	17	22,1
6-10 yıl	25	32,5
11-20 yıl	18	23,4
21 yıl ve üstü	15	19,5
Toplam	77	100,0

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi işletmelerin %80,5’i 1-5 kişi, %11,7’si 6-10 kişi ve %7,8’i 11-20 kişi arasında istihdam barındırmaktadır. Toplam 77 işletmeden 62 tanesinin 5 ve daha az sayıda çalışana sahip olması modern hayvancılık tesislerinin az sayıda çalışanla idame ettirilebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.7: İşletmelerde Aktif Çalışan Sayısı

Çalışan Sayısı	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
1-5 kişi	62	80,5
6-10 kişi	9	11,7
11-20 kişi	6	7,8
Toplam	77	100,0

6-10 ve 11-20 çalışan sayısına sahip işletmeler daha fazla sayıda çalışana ihtiyaç duyan ve kırsal turizmi geliştirmek amacı ile desteklenen konaklama ve yeme içme tesisleridir.

Tablo 4.8: Katılımcıların Geçmiş Proje Deneyimleri

Deneyim	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Hayır	50	64,9
Evet	27	35,1
Toplam	77	100,0

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi katılımcıların %64,9’unun daha önce proje deneyimi bulunmazken %35,1’i projeli yatırım konusunda deneyimli olduğunu belirtmiştir. Yaklaşık her üç kişiden birinin proje deneyimi olduğu anlamına gelen bu sonuç proje kültürünün oluştuğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 4.9: Katılımcıların TKDK Desteklerinden Haberdar Olma Biçimleri

Yöntem	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
TKDK'nın tanıtımlarından	56	72,7
Medya yoluyla	9	11,7
Danışman firmalardan	7	9,1
Diğer	5	6,5
Toplam	77	100,0

Tablo 4.9’da görüldüğü gibi katılımcılar TKDK desteklerinden %72,7 oranında kurumun tanıtım faaliyetlerinden, %11,7’si medyadan, %9,1’i danışman firmalardan, %6,5’i ise diğer yollardan haberdar olduğunu belirtmiştir. %72,7 gibi yüksek bir orana ulaşan tanıtım faaliyetlerinin hedefe ulaşmada oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Diğer yöntemleri işaretleyen katılımcılar ile gerçekleştirilen nitel görüşmede daha önce yapılan yatırımları görmelerinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.10: Katılımcıların Proje Hazırlama Aşamasında Sorun Yaşamaları

Sorun	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	47	61,0
Hayır	30	39,0
Toplam	77	100,0

Tablo 4.10’da görüldüğü gibi katılımcıların %61’i proje hazırlarken sorun yaşadığını belirtmiştir. Tablo 4.12’de katılımcıların %83,1’inin danışman firma ile proje faaliyetini yürüttüğünü belirtmesi ile beraber katılımcıların %61’inin proje hazırlama sürecinde sorun yaşadığını belirtmesi danışman firma ile çalışıyor olmanın sorunları tamamen ortadan kaldıracak anlamına gelmediğini göstermektedir.

Tablo 4.11’de görüldüğü gibi katılımcıların %83,1’i proje faaliyetlerini yürütürken danışman ile çalışmayı tercih etmiştir. %16,9’a tekabül eden 13 kişi ise projesini kendi hazırlamayı tercih etmiştir. TKDK prosedürleri gereği proje sürecinde danışman kullanma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Tablo 4.11: Projelerde Danışman Kullanımı

Danışman	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	64	83,1
Hayır	13	16,9
Toplam	77	100,0

Danışmanlık giderleri kurumun uygun olarak kabul ettiği harcama kalemleri arasında yer aldığından danışmanlık giderleri de desteklenmektedir. Bu sebeple proje uygulamalarında danışman firmalardan destek alınmanın mantıklı bir seçim olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 4.12: Proje Hazırlama Sürecinde TKDK Yardımı

Yardım	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	76	98,7
Hayır	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi katılımcıların %98,7’si proje hazırlama sürecinde TKDK personelinin yardımcı olduğunu ve yol gösterdiğini belirtmiştir. %1,3’e tekabül eden ve sadece 1 kişi tarafından temsil edilen “Hayır” seçeneğini işaretleyen

katılımcı nitel görüşme sırasında, yatırım fikrinin geç olduğu, projenin Kars dışında hazırlandığı, teslim etmeden önce kurum ile iletişime geçilmediği ve projelerin son gün teslim edildiği gibi sebepler ile personelden yardım alma imkânının olmadığını belirtmiştir.

Tablo 4.13: Karşılaşılan Sorunlara Yönelik Öncelik Sıralaması (%)

İfade	1 (Çok önemli)	2 (Önemli)	3 (Ne önemli ne önemsiz)	4 (Önemsiz)	5 (Çok önemsiz)
A	40,3	29,9	27,3	1,3	1,3
B	15,6	37,7	22,1	23,4	1,3
C	6,5	15,6	9,1	13,0	55,8
D	33,8	11,7	16,9	26,0	11,7
E	3,9	5,2	24,7	36,4	29,9

Tablo 4.13’de görüldüğü gibi katılımcıların %40,3’ü A seçeneğinde yer alan “*Proje başvuru dosyasının çok ayrıntılı olması*” ifadesini proje hazırlama aşamasında yaşamış olduğu en önemli sorun olarak öne sürmüştür. Katılımcılar bu seçeneği %29,9 oranında önemli bir sorun olarak görmüştür. Bunu sırasıyla %27,3 “ne önemli ne önemsiz”, %1,3 “önemsiz” ve %1,3 “çok önemsiz” seçimleri izlemiştir.

Katılımcıların %37,7’si B seçeneğinde yer alan “*Kurum tarafından istenen belgelerin temininde karşılaşılan zorluklar*” ifadesini proje hazırlama aşamasında yaşamış olduğu önemli bir sorun olarak öne sürmüştür. Bunu sırasıyla %23,4 “önemsiz”, %22,1 “ne önemli ne önemsiz”, %15,6 “en önemli”, %1,3 “önemsiz” ve %1,3 “çok önemsiz” seçimleri izlemiştir.

Katılımcıların %55,8’i C seçeneğinde yer alan “*Finansman sorunları*” ifadesini proje hazırlama aşamasında yaşamış olduğu en önemsiz sorun olarak öne sürmüştür. Bunu sırasıyla %15,6 “önemli”, %13 “önemsiz”, %9,1 “ne önemli ne önemsiz” ve %6,5 “çok önemli” seçimleri izlemiştir. Finansmana ilişkin sorunların en önemsiz sorun olarak görülmesinde, ödemelerin Kurumsal mevzuat gereği yatırımın tamamlanmasından sonra yapılmasının etkisi vardır. Ayrıca finansal sürdürülebilirlik ve mali duruma ilişkin beyanlar proje dosyası içinde kuruma sunulmaktadır. Yetersiz görülen projeler kurum tarafından reddedilmektedir.

Katılımcıların %33,8’i D seçeneğinde yer alan “*Danışmanlık firmalarının yetersizliği*” ifadesini proje hazırlama aşamasında yaşamış olduğu en önemli sorun

olarak öne sürmüştür. Bunu sırasıyla %26 “önemsiz”, %16,9 “ne önemli ne önemsiz”, %11,7 “önemli” ve %11,7 “çok önemsiz” seçimleri izlemiştir. Katılımcılar ile yüz yüze yapılan görüşmelerde danışmanların hem nitelik hem de nicelik açısından yetersiz bulunduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların %36,4’ü E seçeneğinde yer alan “Kurum tarafından verilen sürelerin yetersizliği” ifadesini proje hazırlama aşamasında yaşamış olduğu önemsiz bir sorun olarak öne sürmüştür. Bunu sırasıyla %29,9 “çok önemsiz”, %24,7 “ne önemli ne önemsiz”, %5,2 “önemli” ve %3,9 “çok önemli” seçimleri izlemiştir. Bu veriler ışığında kurum tarafından tayin edilen sürelerin yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 4.14: Yatırım Tutarı (TL)

Kişi Sayısı (N)	En az	En fazla	Ortalama
77	65.000	7.000.000	1.786.792,21

Tablo 4.14’te görüldüğü gibi ankete katılan 77 adet katılımcıya ait yatırımlar içinde en küçük ölçekli yatırım 65.000 TL büyüklüğündedir. En büyük ölçekli yatırım ise 7.000.000 TL tutarında gerçekleşmiştir. Araştırma neticesinde Kars’ta TKDK projelerinin ortalama yatırım büyüklüğünün 1.786.792,21 TL olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.15: Destek Tutarı (TL)

Kişi Sayısı (N)	En az	En fazla	Ortalama
77	32.500	3.500.000	997.707,79

Tablo 4.15’de görüldüğü gibi ankete katılan 77 adet katılımcıya ait yatırımlar içinde en az destek alan yatırım 32.500 TL destek almıştır. En fazla destek ise 3.500.000 TL olarak gerçekleşmiştir. Araştırma neticesinde Kars’ta TKDK projelerinin ortalama destek tutarının 997.707,79 TL olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.16: Maddi Olanakların Devamlılığı

Olanak	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Var	76	98,7
Yok	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.16’da görüldüğü gibi katılımcıların %98,7’si “*Mevcut yatırımınızı bundan sonra yürütebilecek maddi imkânlarınız var mı*” ifadesine olumlu yanıt vermiştir. TKDK prosedürlerine göre destek verilen yatırımlar 5 yıl boyunca izlenmektedir. Yatırımcılar kurum ile imzaladıkları sözleşme gereği söz konusu beş yıllık süre içerisinde yatırımlarını aktif halde tutmak mecburiyetindedir. Yatırımı sürdürecektir maddi imkânların bulunmaması işletmenin pasif hale gelmesine sebep olacaktır. Bu husus sözleşmenin feshini gerektiren hallerdendir.

Tablo 4.17: Ödenen Danışmanlık Ücreti (TL)

Kişi Sayısı (N)	En az	En fazla	Ortalama
77	0	100.000	39.883,12

Tablo 4.17’de görüldüğü gibi katılımcıların danışman firmalara ödemiş olduğu ücretler 0 ile 100.000 TL arasında değişmektedir. Tablo 4.12’de görülebileceği gibi danışman firma ile çalışmayan yatırımcıların danışmanlık ücreti 0 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.18’de görüldüğü gibi katılımcılar “*TKDK desteğine tekrar başvurmayı düşünür müsünüz*” ifadesine %74 oranında olumlu yanıt vermiştir. Nitel görüşmeler sırasında olumsuz yanıt veren katılımcıların tekrar başvurmak istemeyişin bazı sebepleri dile getirilmiştir.

Tablo 4.18: Katılımcıların TKDK Desteklerinden Tekrar Faydalanma İsteği

İstek	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	57	74,0
Hayır	20	26,0
Toplam	77	100,0

Nitel görüşme sırasında bir katılımcı destek oranlarının eskisi kadar cazip olmaması ve piyasa fiyatlarının yükselmesi sebebi ile TKDK desteklerinden tekrar faydalanmayı düşünmediğini dile getirmiştir.

Başka bir katılımcı yeni bir yatırım için finansman gücünün yeterli olmadığını söylemiştir.

Katılımcılardan ikisi proje başvurusunda bulunduğu sırada 65 yaşın altında olduğunu fakat artık 65 yaşını geçtiği için istese de başvuru yapamayacağını ifade etmiştir.

Arıcılık konusunda proje sunan ve destek alan bir katılımcı vakit ve emek kısıtı sebebiyle daha fazla kovanı idare edemeyeceğini, bu sebeple yeni bir yatırım düşünmediğini dile getirmiştir. Aynı sektörde faaliyet gösteren bir başka katılımcı kurum tarafından istenen belgelerin temininde yaşanan güçlüklerin yanında alınan desteğin anlamlı olmadığını söylemiştir.

Bir katılımcı hâlihazırda iki kez yatırım desteği aldığını, üçüncü bir yatırıma ihtiyacının bulunmadığını ifade etmiştir.

Bir katılımcı mevcut yatırımının tüm ihtiyacını karşıladığını bu sebeple yeni bir yatırıma ihtiyacının olmadığını dile getirmiştir.

Bir katılımcı acil olarak hayvan desteğine başvurmak istediğini, işletmesinde yeteri kadar hayvan bulundurmadan yeni bir fiziki yatırımın anlamsız olacağını ve TKDK tarafından canlı hayvan desteği verilmediği için yeni bir proje sunmayı düşünmediğini söylemiştir.

Tablo 4.19: TKDK Desteğinin Yeterliliği

Yeterli	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	71	92,2
Hayır	6	7,8
Toplam	77	100,0

Tablo 4.19’da görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK tarafından sağlanan destek miktarı sizce yeterli midir” ifadesine %92,2 oranında olumlu yanıt vermiştir. Olumsuz yanıt verenlerin oranı ise %7,8 olarak gerçekleşmiştir.

Nitel görüşmeler sırasında olumsuz yanıt veren katılımcılardan biri TKDK’nın canlı hayvan desteği vermesinin şart olduğunu ve bu sebeple mevcut desteği yetersiz bulunduğunu ifade etmiştir.

Bir başka katılımcı ise ödeme tutarı üzerinden yapılan kesintileri gerekçe göstererek destek miktarının yetersiz olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.20: İşletmelerin Aktif Olarak Faaliyetini Sürdürme Durumu

Aktif	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Evet	69	89,6
Hayır	8	10,4
Toplam	77	100,0

Tablo 4.20’de görüldüğü gibi katılımcılar “*Yatırımınız şu an aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte midir*” ifadesine %89,6 oranında olumlu yanıt vermiştir. Olumsuz yanıt verenlerin oranı ise %10,4 olarak gerçekleşmiştir.

TKDK prosedürlerine göre işletmelerin uzun süre pasif halde kalması sözleşme feshini gerektiren haller arasında sayılmıştır. %10,4’e tekabül eden ve yukarıdaki ifadeye olumsuz yanıt veren 8 katılımcının gerekçeleri şunlardır:

Bir katılımcı ortaklarıyla sorun yaşadığı için işletmeyi aktif hale getiremediğini söylemiştir.

Bir katılımcı Tarım ve Orman Bakanlığı’nın veya Kalkınma Ajansı’nın canlı hayvan desteğine çıkmasını beklediğini, destek almadan yeterli sayıda hayvan alacak maddi durumunun olmadığını, az sayıda hayvanla zorlu kış şartlarını atlatamayacağını, bu sebeplerle destekten faydalanana kadar işletmesini pasif tutmak zorunda olduğunu beyan etmiştir.

Bir katılımcı işletmesinin pasif halde olmasına gerekçe olarak sağlık sorunları olduğunu belirtmiştir.

Başka bir katılımcı ise sık sık yurtdışına gittiği ve tesisi emanet edebileceği biri olmadığı için işletmesini geçici bir süre pasif halde tuttuğunu dile getirmiştir.

Tablo 4.21: Katılımcıların “TKDK Kars’ın Kalkınmasında Etkili Olmuştur” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	53	68,8
Katılıyorum	23	29,9
Katılmıyorum	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.21’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK Kars’ın kalkınmasında etkili olmuştur” ifadesine %68,8 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %29,9’u bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların sadece %1,3’ü katılmadığını söylemiştir. Araştırma sonucunda TKDK’nın Kars’ın kalkınmasında etkili olduğu %98,7 gibi yüksek bir oran ile tespit edilmiştir.

Tablo 4.22’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK destekleri tutar olarak cazip ve yeterlidir” ifadesine %54,5 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %35,1’i bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %2,6’sı kararsız olduğunu belirtirken sadece %7,8’i katılmadığını söylemiştir. %89,6 oranında gerçekleşen olumlu görüşler ışığında TKDK desteklerinin tutar olarak cazip ve yeterli olduğu görülmüştür.

Tablo 4.22: Katılımcıların “TKDK Destekleri Tutar Olarak Cazip ve Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	42	54,5
Katılıyorum	27	35,1
Kararsızım	2	2,6
Katılmıyorum	6	7,8
Toplam	77	100,0

Çerçeve Anlaşma ve Sektörel Anlaşma gereği IPARD fonları tüm vergilerden muaf tutulmaktadır. Yatırımcıların başta KDV olmak üzere diğer tüm vergilerden muaf olması TKDK desteklerine olan ilgiyi artırmaktadır.

Tablo 4.23: Katılımcıların “TKDK Proje Çağrı Dönemleri Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	21	27,3
Katılıyorum	42	54,5
Kararsızım	10	13,0
Katılmıyorum	4	5,2
Toplam	77	100,0

Araştırma sonucunda TKDK proje çağrılarının yeterli olduğu %81,8 gibi yüksek bir oran ile tespit edilmiştir.

Tablo 4.23’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK proje çağrı dönemleri yeterlidir” ifadesine %27,3 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %54,5’i bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %13’ü kararsız olduğunu belirtirken sadece %5,2’si katılmadığını söylemiştir.

Tablo 4.24: Katılımcıların “TKDK Proje Değerlendirme Süreci Şeffaftır” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	40	51,9
Katılıyorum	36	46,8
Kararsızım	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.24’te görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK proje değerlendirme süreci şeffaftır” ifadesine %51,9 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %46,8’i bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. %1,3’ü kararsız olduğunu belirtirken bu ifadeye katılmadığını belirten kimse olmamıştır. TKDK tarafından yürütülen proje değerlendirme sürecinin %98,7 oranında şeffaf olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4.25: Katılımcıların “TKDK Proje Başvuru Çağrı Rehberi Yeterince Açık ve Anlaşılır Durumdadır” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	19	24,7
Katılıyorum	45	58,4
Kararsızım	10	13,0
Katılmıyorum	3	3,9
Toplam	77	100,0

Tablo 4.25’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK proje başvuru çağrı rehberi yeterince açık ve anlaşılır durumdadır” ifadesine %24,7 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %58,4’ü bu ifadeye katıldığını belirtmiştir.

Katılımcıların %13'ü kararsız olduğunu belirtirken bu ifadeye katılmadığını belirtenlerin oranı %3,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.26: Katılımcıların “TKDK Personeli, Projelerle İlgili Tatmin Edici Bilgilendirme Yapmaktadır” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	46	59,7
Katılıyorum	31	40,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.26’da görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK personeli, projelerle ilgili tatmin edici bilgilendirme yapmaktadır” ifadesine %59,7 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %40,3’ü bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. %100 oranında olumlu görüş belirtilen bu ifade neticesinde TKDK personelinin bilgilendirme açısından oldukça tatmin edici bir faaliyet yürüttüğü görülmektedir.

Tablo 4.27: Katılımcıların “TKDK’nın Canlı Hayvan Desteği Vermemesi Bir Eksiklik” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	31	40,3
Katılıyorum	25	32,5
Kararsızım	21	27,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.27’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK’nın canlı hayvan desteği vermemesi bir eksiklik” ifadesine %40,3 oranında kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. %32,5’i bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %27,3’ü bu ifade karşısında kararsız kalmıştır. Yapılan nitel görüşmeler sırasında kararsız katılımcıların tamamının turizm sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmüştür.

Tablo 4.28: Katılımcıların “TKDK’nın Sadece İnşaat ve Makine Desteği Vermesi Yeterlidir” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Katılıyorum	5	6,5
Kararsızım	29	37,7
Katılmıyorum	28	36,4
Kesinlikle katılmıyorum	15	19,5
Toplam	77	100,0

Tablo 4.28’de görüldüğü gibi katılımcılar “TKDK’nın sadece inşaat ve makine desteği vermesi yeterlidir” ifadesine %6,5 oranında katıldıklarını ifade etmişlerdir. %37,7’si kararsız olduğunu, %36,4’ü katılmadığını ve %19,5’i de kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Araştırma sonucunda TKDK’nın sadece inşaat ve makine desteği vermesi yeterli bir faaliyet olarak görülmemektedir. Yapılan nitel görüşmeler sırasında TKDK’nın canlı hayvan desteği vermesi konusunda büyük bir talep olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.29: Katılımcıların “Yararlandığımız Destek, Hedef ve Beklentilerimizi Karşıladi” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	11	14,3
Katılıyorum	54	70,1
Kararsızım	5	6,5
Katılmıyorum	6	7,8
Kesinlikle katılmıyorum	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.29’da görüldüğü gibi katılımcılar “Yararlandığımız destek, hedef ve beklentilerimizi karşıladi” ifadesine %14,3 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %70,1’i bu ifadeye katıldığını, %7,8’i katılmadığını, %1,3’ü kesinlikle katılmadığını belirtirken %6,5’i kararsız olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak katılımcıların %84,4’ü faydalanmış olduğu destek ile hedef ve beklentisini karşıladığını ifade etmiştir.

Tablo 4.30: Katılımcıların “Proje Döneminde Satın Alma Süreçleri (Makine Ekipman Alımı, İhale Vb.) Sorunsuz Geçti” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	3	3,9
Katılıyorum	28	36,4
Kararsızım	8	10,4
Katılmıyorum	35	45,5
Kesinlikle katılmıyorum	3	3,9
Toplam	77	100,0

Tablo 4.30’da görüldüğü gibi katılımcılar “*Proje döneminde satın alma süreçleri (makine ekipman alımı, ihale vb.) sorunsuz geçti*” ifadesine %3,9 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %36,4’ü bu ifadeye katıldığını, %45,5’i katılmadığını, %3,9’u kesinlikle katılmadığını belirtirken %10,4’ü kararsız olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.31: Katılımcıların “Ticari bankalar TKDK Destekleri Öncesi ve Sonrasında Finansman Konusunda Yardımcı Olmaktadırlar” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	1	1,3
Katılıyorum	58	75,3
Kararsızım	11	14,3
Katılmıyorum	7	9,1
Toplam	77	100,0

Tablo 4.31’de görüldüğü gibi katılımcılar “*Ticari bankalar TKDK destekleri öncesi ve sonrasında finansman konusunda yardımcı olmaktadır*” ifadesine %1,3 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %75,3’ü bu ifadeye katıldığını, %9,1’i katılmadığını belirtirken %14,3’ü kararsız olduğunu söylemiştir. Toplam %76,6 oranın olumlu görüş bildiren katılımcıların finansman kredisi konusunda bankalardan gerekli yardımı gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 4.32: Katılımcıların “İlgili Kamu Kurumları (Tarım ve Orman İl-İlçe Müdürlükleri Veya Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri Vb.) TKDK Destekleri Öncesi ve Sonrasında Yardımcı Olmaktadırlar” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	7	9,1
Katılıyorum	60	77,9
Kararsızım	7	9,1
Katılmıyorum	3	3,9
Toplam	77	100,0

Tablo 4.32’de görüldüğü gibi katılımcılar “İlgili kamu kurumları (Tarım ve orman il-ilçe müdürlükleri veya kültür ve turizm il müdürlükleri vb.) TKDK destekleri öncesi ve sonrasında yardımcı olmaktadır” ifadesine %9,1 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %77,9’u bu ifadeye katıldığını, %3,9’u katılmadığını belirtirken %9,1’i kararsız olduğunu söylemiştir. Toplam %87 oranın olumlu görüş bildiren katılımcıların proje hazırlama ve işletme sürecinde ilgili kamu kurumlarından gerekli yardımı gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 4.33: Katılımcıların “Destekten Sonra Üretim Verimliliğimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	8	10,4
Katılıyorum	51	66,2
Kararsızım	18	23,4
Toplam	77	100,0

Tablo 4.33’de görüldüğü gibi katılımcılar “İlgili kamu kurumları (Tarım ve orman il-ilçe müdürlükleri veya kültür ve turizm il müdürlükleri vb.) TKDK destekleri öncesi ve sonrasında yardımcı olmaktadır” ifadesine %9,1 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %77,9’u bu ifadeye katıldığını, %3,9’u katılmadığını belirtirken %9,1’i kararsız olduğunu söylemiştir. Toplam %87 oranın olumlu görüş bildiren katılımcıların proje hazırlama ve işletme sürecinde ilgili kamu kurumlarından gerekli yardımı gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 4.34: Katılımcıların “Destekten Sonra Bölgesel Düzeyde Rekabet Gücümüz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	11	14,3
Katılıyorum	50	64,9
Kararsızım	16	20,8
Toplam	77	100,0

Tablo 4.34’te görüldüğü gibi katılımcılar “Destekten sonra bölgesel düzeyde rekabet gücümüz arttı” ifadesine %14,3 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %64,9’u bu ifadeye katıldığını belirtirken %20,8’i kararsız olduğunu söylemiştir. Katılımcıların %79,2’si bölgesel düzeyde rekabet gücünün arttığını belirtmiştir.

TKDK tarafından destek verilen hayvancılık işletmeleri ari işletme sınıfına girmektedir. Karantina ünitesi bulunan, sisteme kayıtlı hayvanı olan, AB standartları ve ulusal minimum standartlara sahip, şap, tüberküloz ve bruselloz gibi hastalıklar bulunmayan işletmelere ari işletme denilmektedir. Bu durum hijyen ve kalite açısından güven oluşturduğu için bölgesel ve ulusal açıdan tercih edilirligi artırmaktadır.

Kırsal turizm kapsamında, konaklama tesislerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı denetimine tabi olması ve yatırımın sonunda Turizm İşletme Belgesi alma zorunluluğu sayesinde işletmelerin kalite standartları açısından yüksek bir dereceye sahip olması tercih edilirligi artırıcı bir unsurdur.

Tablo 4.35: Katılımcıların “Destekten Sonra Ulusal Düzeyde Rekabet Gücümüz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	9	11,7
Katılıyorum	46	59,7
Kararsızım	22	28,6
Toplam	77	100,0

Tablo 4.35’de görüldüğü gibi katılımcılar “Destekten sonra ulusal düzeyde rekabet gücümüz arttı” ifadesine %11,7 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %59,7’si bu ifadeye katıldığını belirtirken %28,6’sı kararsız olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.36: Katılımcıların “Destekten Sonra İşletme Olarak Bilgi ve Yeteneğimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	33	42,8
Katılıyorum	37	48,1
Kararsızım	7	9,1
Toplam	77	100,0

Tablo 4.36’da görüldüğü gibi katılımcılar “*Destekten sonra işletme olarak bilgi ve yeteneğimiz arttı*” ifadesine %42,8 oranında kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. %48,1’i bu ifadeye katıldığını belirtirken %9,1’i kararsız olduğunu söylemiştir.

Proje hazırlığı sırasında ve faaliyet döneminde yatırımcılar örnek yatırımları ziyaret edip tecrübe paylaşımında bulunmaktadır. Bu sayede en doğru üretim teknikleri ve en az maliyetli yöntemler öğrenilmektedir. Yeni iş birlikleri ve iş ağları kurulması için uygun şartlar oluşmaktadır. Tüm bu hususlar yatırımcıların bilgi ve yeteneklerini artıran önemli faktörlerdir.

Tablo 4.37: Katılımcıların “Destekten Sonra İşletmemizin Saygınlık ve Tanınırlığı Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	29	37,7
Katılıyorum	38	49,4
Kararsızım	9	11,7
Katılmıyorum	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.37’de görüldüğü gibi katılımcıların %37,7’si “*Destekten sonra işletmemizin saygınlık ve tanınırlığı arttı*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %49,4’ü bu ifadeye katıldığını belirtirken %1,3’ü katılmadığını, %11,7’si ise kararsız olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.38: Katılımcıların “Destekten Sonra Diğer Kuruluşlarla Bağlantılarımız ve İş Birliklerimiz Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	24	31,2
Katılıyorum	39	50,6
Kararsızım	14	18,2
Toplam	77	100,0

Tablo 4.38’de görüldüğü gibi katılımcıların %31,2’si “*Destekten sonra diğer kuruluşlarla bağlantılarımız ve iş birliklerimiz arttı*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %50,6’sı bu ifadeye katıldığını belirtirken %18,2’si kararsız olduğunu söylemiştir. Tablo 4.36’da açıklanan duruma paralel olarak diğer kuruluşlarla bağlantılar ve iş birliklerinin artması hususuna %81,8 olumlu katılım gerçekleşmiştir.

Tablo 4.39’da görüldüğü gibi katılımcıların %22,1’i “*Destekten sonra ürün ve hizmet kalitemiz yükseldi*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %62,3’ü bu ifadeye katıldığını belirtirken %1,3’ü katılmadığını, %14,3’ü ise kararsız olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.39: Katılımcıların “Destekten Sonra Ürün ve Hizmet Kalitemiz Yükseldi” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	17	22,1
Katılıyorum	48	62,3
Kararsızım	11	14,3
Katılmıyorum	1	1,3
Toplam	77	100,0

Hijyenik koşullarda üretim yapan veya hizmet veren, ilgili kamu kurumlarınca düzenli olarak denetlenen, AB standartlarına ve ulusal minimum standartlara sahip işletmelerde ürün ve hizmet kalitesinin yükselmesi kaçınılmazdır.

Tablo 4.40: Katılımcıların “Destekten Sonra Müşteri Sayımız Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	14	18,2
Katılıyorum	49	63,6
Kararsızım	13	16,9
Katılmıyorum	1	1,3
Toplam	77	100,0

Tablo 4.40’da görüldüğü gibi katılımcıların %18,2’si “*Destekten sonra müşteri sayımız arttı*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %63,6’sı bu ifadeye katıldığını belirtirken %1,3’ü katılmadığını, %16,9’u ise kararsız olduğunu söylemiştir.

İşletmelerin tanınırlığı ve saygınlığının artması, yeni iş birliklerinin kurulması, ürün ve hizmet kalitesinin yükselmesi gibi birbirine yakından bağlı olan unsurların iyileşmesi beraberinde müşteri sayısında artışı getirmektedir.

Tablo 4.41: Katılımcıların “Destekten Sonra İstihdamımız Arttı” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzy	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	7	9,1
Katılıyorum	31	40,2
Kararsızım	31	40,3
Katılmıyorum	8	10,4
Toplam	77	100,0

Tablo 4.41’de görüldüğü gibi katılımcıların %9,1’i “*Destekten sonra istihdamımız arttı*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %40,2’si bu ifadeye katıldığını belirtirken %10,4’ü katılmadığını, %40,3’ü ise kararsız olduğunu söylemiştir. %40,3 oranında kararsız katılımcının bu bölümde sayıca fazla olmasının sebebi yeni modern tesislerin çok sayıda çalışana ihtiyaç duymamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.42: Katılımcıların “Destekten sonra ciromuz arttı” ifadesine katılım düzeyi

Düzyey	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	6	7,8
Katılıyorum	61	79,2
Kararsızım	8	10,4
Katılmıyorum	2	2,6
Toplam	77	100,0

Tablo 4.42’de görüldüğü gibi katılımcıların %7,8’i “*Destekten sonra ciromuz arttı*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %79,2’si bu ifadeye katıldığını belirtirken %2,6’sı katılmadığını, %10,4’ü ise kararsız olduğunu söylemiştir.

Tablo 4.43’de görüldüğü gibi katılımcıların %1,3’ü “*Destekten sonra maliyetlerimiz düştü*” ifadesine kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %26’sı bu ifadeye katıldığını belirtirken %20,8’i katılmadığını, %3,9’u ise kesinlikle katılmadığını söylemiştir. Kararsızların oranı %48,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.43: Katılımcıların “Destekten Sonra Maliyetlerimiz Düştü” İfadesine Katılım Düzeyi

Düzyey	Kişi Sayısı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	1	1,3
Katılıyorum	20	25,9
Kararsızım	37	48,1
Katılmıyorum	16	20,8
Kesinlikle katılmıyorum	3	3,9
Toplam	77	100,0

Nitel görüşmeler sırasında bir katılımcı kapalı sistem hayvancılığın mera hayvancılığına kıyasla çok daha maliyetli olduğunu çünkü kapalı sistemlerde yem tüketiminin arttığını belirtmiştir.

Bir başka katılımcı proje hazırlama süreci ile faaliyet dönemi arasında başta yem fiyatları olmak üzere bütün girdi fiyatlarında önemli artış olduğunu, bu sebeple maliyetlerin yükseldiğini dile getirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada 2009-2019 yılları arasında TKDK tarafından Kars ilinde desteklenen yatırımlara dair veriler kullanılarak Kurum tarafından desteklenen sektörler ve gerçekleştirilen yatırımların sayısı, büyüklüğü ve ilçeler bazında dağılımları verilirken gerçekleşen yatırımların sosyo-ekonomik hayata etkileri araştırılmıştır.

Kars'ta IPARD 1 kapsamında çıkılan 15 proje çağrısında toplam 102 proje ile sözleşme imzalanması IPARD 2 döneminde projeli yatırım yapma konusundaki eğilimin ve başta modern hayvancılık olmak üzere desteklenen tüm sektörlerle yönelik ilginin artacağı göstermektedir.

TKDK destekleri ile kurulan işletmeler her ne kadar emek yoğun işletmeler olmasa da il genelinde 300'den fazla istihdam yaratmıştır.

Türkiye, bölgesel farklılıkların giderilmesinde bir araç olarak kullanılan ve özellikle 1980'lerden sonra uygulanan bölgesel kalkınma fikrinin, etkinlik ve teşkilatlanma açısından konulan hedeflere ulaşması konusunda başarılı bir performans göstermektedir. Gerek sağlanan desteklerin miktarı gerek ise desteklerin uygulanma biçimi her ne kadar yeterli olmasa da olumlu bir gelişme seyri izlemektedir. Fon kaynaklarının büyüklüğü hibelerin yarattığı faydanın ölçülmesinde tek başına yeterli bir ölçü değildir. Bu fayda orta ve uzun vadede bölgede ortaya çıkarılan ürünün miktarı, kalitesi, yaratılan istihdam ve sosyal refah düzeyindeki artış gibi pek çok değişkenin bir arada değerlendirilmesi sureti ile ölçülebilir.

Yapılan çalışma sonucunda TKDK tarafından desteklenen yatırımların Kars'ta önemli ölçüde olumlu etkilerinin olduğu, sektörde uzun süre tecrübesi olan kişilerin desteklendiği ve önemli bir istihdam kaynağı olduğu görülmüştür. TKDK tarafından verilen destek tutarları, yatırımcılara tanınan süreler, proje değerlendirme sürecinde şeffaflık ve kurumdan beklenen yardım, ilgi ve bilgilendirme gibi faaliyetler açısından genel bir memnuniyet olduğu anlaşılmıştır.

Öte yandan danışman firmaların nicelik ve nitelik olarak beklentiyi karşılamadığı, proje hazırlama sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlarda danışmanların yetersiz kaldığı görülmüştür.

Hayvancılık işletmeleri için TKDK'nın canlı hayvan desteği vermiyor olması araştırma sırasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Uygulama aşamasında katılımcılar tarafından Tarım ve Orman İl Müdürlükleri aracılığı ile verilen canlı hayvan desteklerinin hayvan talebini karşılamada yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Bakanlığın en azından TKDK tarafından desteklenen tesislere yönelik bu destekleri sunması konusunda büyük ölçüde talep olduğu görülmüştür.

Nitel görüşmeler sırasında tespit edilen bir başka husus ise banka kredisi kullanma konusunda işletme sahiplerinin yaşadığı sıkıntılardır. Hayvan alım kredisi için başvuran işletmeciler, talep ettikleri kredi karşılığında kendilerinden abartılı ölçüde teminat istendiğini, tesislerin ederinin çok altında fiyatlandırıldığını ve bürokratik engeller sebebiyle kredi kullanamadığını belirtmiştir.

Bürokratik engellerin TKDK projesi hazırlanması ve uygulaması aşamasında yatırımcının önüne bir başka sorun olarak çıktığı görülmüştür. TKDK her geçen gün prosedürlerinde sadeleşmeye gidiyor olsa da ortalama bir yatırımcının üstesinden gelmekte zorlanacağı bir bürokrasiye sahiptir. TKDK bu sorunun çözümüne katkıda bulunmak için danışmanlık giderlerini kısmi olarak desteklemektedir.

Saha çalışması sırasında TKDK'nın doğru yatırımcıyı bulup desteklemek konusunda daha hassas davranması gerektiği anlaşılmıştır. Verilen desteklerin tutar olarak büyüklüğü ile beklenen çıktı düzeyinin örtüşmemesi, bazı desteklerin boşa gittiği şeklinde bir algıya yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı. (2015). “Ankara İli IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni) Yatırımları Toplu Açılış Töreni Gerçekleştirildi”. Erişim Tarihi: 08.04.2019. <https://www.ab.gov.tr/49883.html>.
- AB Türkiye Delegasyonu. (2016). *İlham Veren Öyküler Avrupa Birliği ve Türkiye Mali İş Birliği*, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu.
- Akci, A. (2015). *Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi: Köy Kümeleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Akın, S. (2008). *Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar, Değişimler ve Türkiye'nin Uyum Çalışmaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ansell, C., Parsons, C. and Darden, K. A. (1997). “Dual Networks in European Regional Development Policy”, *Journal of Common Market Studies*, 35(3): 347-375.
- Aslan, S., Demirhan, Y. ve Ertaş, M. (2016). “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD I) ve Mardin İline Etkileri”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1): 232-254.
- Aydın, İ. H., Yıldırım, H. (2013). “Kırsal Kalkınmanın Yeniden Yapılanması Sürecinde Yerel Aktörler: Bölgesel Kalkınma Ajansları – Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(4): 28-42.
- Bahchtler, J., Yuill, D. (2001). *Policies and Strategies For Regional Development: A Shift in Paradigm?*, The University of Strathclyde in Galsgow, Regional and Industrial Policy Research Paper, No:46,United Kingdom.
- Bahtiyar, K. (2014). “Kırsal Kalkınma Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(28): 306-324.

- Bakırcı, M. (2009). “Avrupa Birliği Üyelik Öncesi Destek Fonu’nun (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD), Türkiye’nin Durumu ve Muhtemel Etkileri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, (21): 53-78.
- Balchin, P., Sykora, L. ve Bull, G. (1998). *Regional Policy and Planning in Europe*, Routledge, London ve New York.
- Biçen, S. (2018). “Avrupa Birliğinin Türk Kamu Yönetim Biçimini Şekillendirme Gücü: Kalkınma Ajansları Ve Tarım Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu”, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUIİBFD)*, 2(1): 65-82.
- Büyükşalvarcı, A. ve Güçlü, A. (2016). “Zirai İşletmelere Sağlanan IPARD Desteklerinin Muhasebeleştirilmesi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1-16.
- Can, M. ve Esengün, K. (2007). “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24(2): 43-56.
- Cankorkmaz, Z. (2011). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1): 113-138.
- Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1): 1-14.
- Çeken, H., Uçar, M. ve Dalgın, T. (2012). “Kırsal Turizmin Gelişimi Konusunda Yerel Halkın Algıları: Fethiye Yöresi Örneği”, *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 1(1): 4-28.
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

- Çelik, F. (2018). “Shannon Kalkınma Ajansı'nın (İrlanda) Yenilikçilik Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 14-36.
- Çelik, G. (2015). *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Çelik, N., Altay, N. O. (2016). “Avrupa Birliği Yapısal Fonlarının Yatırım Kararları Üzerindeki Etkisi: AB-25 İçin Sar Panel Veri Modeli”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1): 73-84.
- Çelik, O. (2016). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları; Başarılanlar Ve Karşılaşılan Sorunlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Çelikaş, İ. (2006). “AB Katılımı Öncesi Fonların Yapısı”, *Sayıştay Dergisi*, (63): 39-49.
- Çilingir, S. (2013). “Doğu Genişlemesi Işığında AB Yapısal Fonları ve Mali Yardımlarının Değerlendirilmesi”, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 14 (1): 39-64.
- Çimen, A. O. (2017). *IPARD Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya ve Yararlanıcılara Katkıları ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ÇKA (Çukurova Kalkınma Ajansı). “Çukurova Kalkınma Ajansı Organizasyon Yapısı”. Erişim Tarihi: 04.04.2019. <http://www.cka.org.tr/main.aspx?id=308>.
- Çukurçayır, M. A. (2007). *Bölgesel Kalkınma Ajansları Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye Modeli*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- DG-AGRI (European Commission Directorate- General for Agriculture and Rural Development) (2007). “Statistical and Economic Information Report”, Brussels.

Dinç, G. (2014). *2014-2020 IPA II Dönemi Hazırlıkları ve 2007-2013 IPA I Dönemi İle Karşılaştırılması*, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi.

Doğan, S. ve Akşahin, S. B. (2011). *Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1968). “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13737/plan2.pdf>.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1973). “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13738/plan3.pdf>.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1979). “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13739/plan4.pdf>.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1989). “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13741/plan6.pdf>.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1995). “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13742/plan7.pdf>.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2000a). *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No: DPT: 2502-ÖĞK:523*, Devlet Planlama Teşkilatı, ANKARA, 270.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2000b). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)”. Erişim Tarihi: 03.04.2019.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf>.

- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2000c). *Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT Yayınları: Yayın No: 2522-538.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu)*, Ankara: DPT Yayınları: Yayın No: 2599-610.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara: DPT Yayınları: Yayın No: 2671.
- Duraiappah, A., K., Roddy, P., Parry, J. (2005). *Have Participatory Approaches Increased Capabilities?*, International Institute for Sustainable Development (IISD), Manitoba.
- Efe, H. (2017). “Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye Yönelik Mali Yardımlarının Türkiye Açısından Önemi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: 222-241.
- Ertaş, C. F., Çiğdem, İ. ve Çiğdem, R. (2017). “Tarımsal Teşviklerin TMS 20 ve TMS 41 Kapsamında İncelenmesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3): 577-591.
- Eşiyok, B. A. (2002). *Kalkınmada Bölgesel Farklılıklar Büyüme Kutupları ve GAP (Tespit ve Çözüm Önerileri)*, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.
- European Commission. (2012). *Communication From The Commission To The European Parliament and The Council Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA) Revised Multi-Annual Indicative Financial Framework For 2013*, European Commission, Brussels.
- Eurostat. (2011). *Regions in the European Union, Nomenclature of Territorial Units for Statistics NUTS 2010/EU-27*, European Commission, Luxembourg.
- Fleisher, A., Pizam, A. (1997). “Rural tourism in Israel”, *Pergamon*, 18(6): 367-372.
- Freshwater, D. (2000). *Three Papers on Rural Development*, TVA Rural Studies Program, University of Kentucky, USA.

- Gallup, J. L., Sachs, J. D. ve Mellinger, A. D. (1999), "Geography and Economic Development", Annual World Bank Conference on Development Economics, 1998, IBRD, The World Bank, Washington DC.
- Gülçubuk, B. (1997). *Kırsal Kalkınma Çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı'nın Yeri ve İşlevi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M. ve Kepoğlu, A. (2016). "Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri". Erişim Tarihi: 16.04.2019. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e443d6819ae22b2_ek.pdf.
- Güler, M., Aksu, Ç. ve Demirbaş, G. (2010). "Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programları ve Yerel Ekonomik Kalkınma: Trakya Bölgesi Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45): 219-236.
- Gürlük, S. (2001). "Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma", *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19(4): 1-12.
- Işık, N., Baysal, D. (2011). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1): 168-184.
- Karabacak, H. (2004). "Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İş Birliği", *Maliye Dergisi*, (146): 69-106.
- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2015). "Yerel Hizmetlerin Kırsal Alanlara Götürülmesi ve Kent Belediyeciliğinden Alan Belediyeciliğine Geçiş: Bir Model Önerisi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13): 384-402.
- Kavalalı, M. (2005). *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kayıkcı, S. (2009). *Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- Kenny, M. (2003). *Social & Economic Aspects of Policy & Planning*, Department of Adult and Community Education, National University of Ireland, Maynooth.
- Kılıç, B. (2014). *Bölgesel Kalkınmada Aracı Kurumlar Olan Kalkınma Ajanslarının Türk İdari Teşkilatı İçerisindeki Konumu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Kiper, T. (2006). *Safranbolu Yörüköyü Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kumral, N. (2006). *Bölgesel Rekabet Gücünü Arttırmaya Yönelik Politikalar*, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 275-287.
- Kutlu, Ö., Sevinç, İ. ve Kahraman, S. (2018). “Türkiye’de Kalkınma Planları Çerçevesinde Avrupa Birliği Katılım Sürecinin Değerlendirilmesi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(34): 29-40.
- Mallick, O. B. (2005). “Rostow’s Five Stage Model of Development and Is It Relevance in Globalization”, School of Social Science Faculty of Education and Arts The University of New Castle, New Castle.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı) (2012). “Hukuk Müşavirliği”. Erişim Tarihi: 05.04.2019. <http://www.marka.org.tr/sayfa/156/164/hukuk-musavirligi>.
- MEVKA (Mevlâna Kalkınma Ajansı) (2012). “2012 Ajans Ara Faaliyet Raporu”. Erişim Tarihi: 04.06.2019. <http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyHGerYT227201853554PM.pdf>.
- Mountford, D. (2009). *Organising for Local Development: The Role of Local Development Agencies, Summary Report*, CFE/LEED, OECD.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (1994). *Tourism Strategies And Rural Development*, Paris.

- OKA (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı) (2014). “Hukuk Müşavirliği”. Erişim Tarihi: 05.04.2019. <http://www.oka.org.tr/okaIcerik.aspx?Id=648>.
- Özdemir, S. (2012). “Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmde Yararlanma Olanakları: Gökçeada Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23): 19-21.
- Özdemir, F. (2007). *Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu: Edirne Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Özmen, F. (2008). “AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3): 327-340.
- Pezikoğlu, F. (2012). “Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22): 83-92.
- Potter, R. B., Binns, T., Elliott, J. ve Smith, D. (2008). *Geographies of Development, An Introduction to Development Studies, 3rd Edition*, Pearson Prentice Hall, Essex.
- Ramajo, J., Marquez, A. M., Hewings, D. J. G. ve Salinas, M. M. (2008). “Spatial Heterogeneity and Interregional Spillovers in the European Union: Cohesion Policies Encourage Convergence Across Regions?”, *European Economic Review*, No:52, 551-567.
- Resmî Gazete. (2009). “Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği”, 27308 Sayılı Resmî Gazete.
- Resmî Gazete. (2018a). “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, 30473 Sayılı Resmi Gazete.

- Resmî Gazete. (2018b). “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, 30479 Sayılı Resmi Gazete.
- Sayıştay Başkanlığı. (2018). “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu 2017 Yılı Sayıştay Denetim Raporu” Ankara.
- SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı) (2014). “2013 Yılı Faaliyet Raporu”, Kars.
- Soykan, F. (2000). “Kırsal Turizm ve Avrupa’da Kazanılan Deneyim”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2): 21-33.
- Swift, M. (1978). *A Regional Policy for Europe*, Young Fabian Pamphlet, London.
- Szirmai, A. (2005). “*The Dynamics of Socio-Economic Development: An Introduction*”, United Kingdom: Cambridge University Press, 1-10, Erişim Tarihi: 04.04.2019.<https://pdfs.semanticscholar.org/2324/73daa3dc72e688140215dd823298bad57148.pdf>.
- TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) (2017). *Stratejik Plan 2017-2021*, Ankara.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A(2): 116-127.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Yenigül, S. B. (2017). *Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E. (2018), “Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması Ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama”, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 14-28.

Yılmaz, B. (2011). “Bölgesel Politikaların Tarihsel Gelişimi Ve Yeni Bir Model Olarak Kalkınma Ajansları”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (15): 29-41.

Zsuzsanna, T. (2009). “Philosophy and Methods of Examining The Impact of The European, Regional Policy”, *Economic Science Series*, 18 (1): 466-471.

Zülfüoğlu, Ö. (2011). “Avrupa Birliği Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektifi İzdüşümünde 2011 Bütçesi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Çimento İşveren Dergisi*, 25(4): 20-34.

Bakanlar Kurulu. (2002). “28.08.2002 Tarih ve 2002/4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı”. Erişim Tarihi: 02.04.2019.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm>.

TKDK Ankara. Erişim Tarihi: 08.04.2018. <https://ankara.tkd.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=708>.

European Union. (2018). “Enlargement”. Erişim Tarihi: 29.03.2019.
https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_en.

AB Başkanlığı. (2016). “TR – AB İşbirliği”. Erişim Tarihi: 08.04.2019.
<https://www.ab.gov.tr/p.php?e=5>.

EKLER

EK-1

*Değerli katılımcı bu anket Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMANIN KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA TKDK'LARIN ETKİNLİĞİ: KARS ÖRNEĞİ" isimli Yüksek Lisans Tezine bilimsel veri toplamak için hazırlanmıştır. Anketler, bilimsel çalışma dışında **KULLANILMAYACAK OLUP İSİM BELİRTMENİZE GEREK YOKTUR.** Katılımınız için teşekkür ederiz.*

Doç.Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR (Tez Danışmanı) Berkay ÇELİK (Yüksek Lisans Öğrencisi)

- Cinsiyetiniz:** (1) Erkek (2) Kadın
- Yaşınız:** (1) 18-25 arası (2) 26-35 arası (3) 36-45 arası (4) 46-65 arası
- Eğitim düzeyiniz:** (1) Okur-yazar değil (2) İlkokul (3) Ortaokul (4) Lise (5) Üniversite (6) Okul terk
- Mesleğiniz:** (1) Çiftçi (2) Serbest meslek (esnaf, tüccar vb.) (3) Emekli Diğer (Belirtiniz):
- Hangi sektörde faaliyet yürütüyorsunuz?** (1) Tarım ve Hayvancılık (2) Turizm-Otel işletmeciliği
- Sektörde deneyim süreniz:** (1) 1 yıl (2) 2-5 yıl arası (3) 6-10 yıl arası (4) 11-20 yıl arası (5) 21yıl ve üstünde
- İşletmenizde aktif çalışan sayısı:** (1) 1-5 kişi (2) 6-10 kişi (3) 11-20 kişi (4) 20 ve daha fazla kişi
- Şimdiye kadar bir kurumdan proje başvurusu yapıp destek aldınız mı?** (1) Hayır (2) Evet 'dan
- TKDK desteklerinden nasıl haberdar oldunuz?** (1) TKDK'nın tanıtımlarından (2) Medya yoluyla (3) Danışmanlık firmalarından (4) Diğer (belirtiniz):
- Proje hazırlama aşamasında sorun yaşadınız mı?** (1) Evet (2) Hayır
- Proje hazırlama aşamasında danışmanlık firmasından hizmet aldınız mı?** (1) Evet, Kars'taki bir firmadan aldım (2) Evet, Kars dışında başka bir ildeki firmadan aldım (2) Almadım
- Proje hazırlama aşamasındaki sorunlarınızla ilgili olarak TKDK size yeterince yardımcı oldu mu?** (1) Evet (2) Hayır
- TKDK Projeleriyle ilgili karşılaştığınız sorunları önem sırasına göre belirtiniz. (1'den 5'e kadar numara veriniz) (En Önemlisi 1'den başlayacak şekilde numaralandırın)**

A) Proje başvuru dosyasının çok ayrıntılı olması	
B) Kurum tarafından istenen belgelerin temininde karşılaşılan zorluklar	
C) Finansman sorunları	
D) Danışmanlık firmalarının yetersizliği	
E) Kurum tarafından verilen sürelerinin yetersizliği	

14. Yatırımınızın toplam tutarı:.....

15. Proje kapsamında yararlandığınız toplam destek tutarı:.....

16. Mevcut yatırımınızı bundan sonra yürütebilecek maddi imkanlarınız var mı ? (1) Var (2) Yok

17. Proje hazırlamak için ödemiş olduğunuz yaklaşık danışmanlık ücreti:.....

18. TKDK desteğine tekrar başvurmayı düşünür müsünüz? (1) Evet (2) Hayır Çünkü

19. TKDK tarafından sağlanan destek miktarı sizce yeterli midir? (1) Evet (2) Hayır çünkü.....

20. Yatırımınız şuan aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte midir? (1) Evet (2) Hayır çünkü.....

TKDK Destekleriyle ilgili aşağıdaki ifadelere katılma derecenizi belirtiniz? Boş kutucuklara X işareti koymanız yeterlidir

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
İFADELER					
1. TKDK Kars'ın kalkınmasında etkili olmuştur					
2. TKDK destekleri tutar olarak cazip ve yeterlidir					
3. TKDK proje çağrı dönemleri yeterlidir					
4. TKDK proje değerlendirme süreci şeffaftır					
5. TKDK proje başvuru rehberi yeterince açık ve anlaşılır durumdadır					
6. TKDK personeli, projelerle ilgili tatmin edici bilgilendirme yapmaktadır					
7. TKDK'nın canlı hayvan desteği vermemesi bir eksikliklerdir					
8. TKDK'nın sadece inşaat ve makine destekleri vermesi yeterlidir					
9. Yararlandığımız destek, hedef ve beklentilerimizi karşıladı					
10. Proje döneminde satın alma süreçleri (makine ekipman alımı, ihale					

vb.)sorunsuz geçti					
11. Ticari bankalar TKDK destekleri öncesi ve sonrasında finansman konusunda yardımcı olmaktadır					
12. İlgili kamu kurumları (Tarım ve orman il-ilçe müdürlükleri veya kültür ve turizm il müdürlükleri vb.) TKDK destekleri öncesi ve sonrasında yardımcı olmaktadır					
13. Destekten sonra üretim verimliliğimiz arttı					
14. Destekten sonra bölgesel düzeyde rekabet gücümüz arttı					
15. Destekten sonra ulusal düzeyde rekabet gücümüz arttı					
16. Destekten sonra işletme olarak bilgi ve yeteneğimizi arttı					
17. Destekten sonra işletmemizin saygınlık ve tanınırlığı arttı					
18. Destekten sonra diğer kuruluşlarla bağlantılarımız ve işbirliklerimiz arttı					
19. Destekten sonra ürün veya hizmet kalitemiz yükseldi					
20. Destekten sonra müşteri sayımız arttı					
21. Destekten sonra istihdamımız arttı					
22. Destekten sonra ciromuz arttı					
23. Destekten sonra maliyetlerimiz düştü					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Berkay ÇELİK
Doğum Yeri	Amasya
Doğum Tarihi	15.05.1985

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankaya Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	İktisat (İngilizce)

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (75)
------------------	----------

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
Görevi/Pozisyonu	Uzman
Tecrübe Süresi	6 yıl
Çalıştığı Kurum	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
Görevi/Pozisyonu	İl Koordinatörü
Tecrübe Süresi	4 yıl

İLETİŞİM

Adres	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kars İl Koordinatörlüğü
E-mail	berkcel@gmail.com